

સદ્. શતાનંદ મુનિફૃત શિક્ષાપત્રી

‘‘અન્વયદીપિકાટીકા’’

વિ. વેદાન્ત, પુરાણેતિહાસાચાર્ય

શાસ્ત્રી રાકેશફૃત ગુજરાતી અનુવાદ

કિંચિત નિવેદન

વામે यस્ય સ્થિતા રાધા શ્રીશ્ચ યસ્યાસ્તિ વક્ષસિ ।

વૃન્દાવનવિહારં તં શ્રીકૃષ્ણં હૃદિ ચિન્તયે ॥૧॥

નિખિલહેયપ્રત્યનિક્કલ્યાણેકતાન અનંતકોટીબ્રહ્માંડનાયક શ્રીદેવી, ભૂદેવી, નીલાદેવી, રાધાદેવીથી સમલંકૃત સર્વ આવતારોના અવતારી, સર્વકારણોના કારણ એવા પરંબ્રહ્મ પરમાત્મા પુરૂષોત્તમ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણના અપર અવતાર એવા ભગવાન શ્રીહરિ સહજાનંદ સ્વામી દ્વારા રચાયેલ આ શિક્ષાપત્રી પ્રબંધ રત્ન, સવાર્થ પરિપૂર્ણ સર્વાધિકારી સ્વઆશ્રિત એવા સર્વજીવ હિતાવહ ધર્માદિ ચારેય પુરૂષાર્થ ફલપ્રદ, વેદાદિ સર્વસચ્ચાસ્ત્રસાર, સર્વોત્તમ, સર્વ સામાન્ય હોય ને સંપ્રદાયના સર્વપ્રબંધોમાં પ્રમાણમાં પ્રથમ પદે પ્રકાશે છે એવું ઉદ્ભવસંપ્રદાયના સર્વ આશ્રિતોને સુવિદિત છે.

જ્યારે જગતમાં વિજ્ઞાનનો તિરોભાવ થયો, અને અંતરના અજ્ઞાનરૂપ તિમિરનો ઉદય થયો અને વેદ બોધિત કર્મમાત્રનો અયથાર્થ અર્થ ગ્રહણ કરી સર્વજન સર્વથા પ્રાણિ પીડનમાં જ પ્રવૃત્ત થયા ત્યારે સાક્ષાત્ ગોલોક ધામાધિ પતિ પરંબ્રહ્મ પરમાત્મા કેવલ કરૂણાથી દ્રવિત થઈ ઘરાતલ પર ગોલોક ધામમાં રહ્ય થકા જ નરતનું ધારણ કરી ઉત્તર કોશલ દેશમાં પ્રગટ થયા અને અંતરના અનાદિ અજ્ઞાન તિમિરને નિવૃત્ત કરીને જ્ઞાન દ્રષ્ટિને પ્રકાશનારી કોઈ પણ અંજના શલાકારૂપ શિક્ષાપત્રી નાના દેશનિવાસી પોતાના શિષ્ય સમાજને ઉદ્દેશી આવિષ્કાર કરી છે.

આ શિક્ષાપત્રીરૂપ અમૃત સાક્ષાત્ અમૃત મૂર્તિ ભગવાન્ આનંદ મૂર્તિ શ્રી સહજાનંદ સ્વામીએ સકળ વેદાદિ સચ્ચાસ્ત્રરૂપ દુગ્ધાગ્ધિના મધ્ય ભાગમાંથી

અમૃતવત્ સાર સ્વરૂપે સમુદૃત કરી, અનાયાસથી શિશુપાલ, દંતવક્ર અને આર્હતજેવા આસુરી સંપત્તિના સમુચ્છેદન માટે પરમપાત્ર ભૂત રઘુવીર, મુકુંદાનંદ, મુકતાનંદ તથા મયારામ આદિ આશ્રિતોને પરમાનંદથી પાન કરાવ્યું છે.

આ સકલ સચ્ચાસ્ત્રોના સારરૂપ શિક્ષાપત્રી ભગવાન શ્રી હરિના મંગળકારી દ્વિતીય સ્વરૂપે આ ઘરાતલ પર અધાપિ જયકારી પ્રવર્તે છે, જેની આ પ્રબન્ધમાં જ પ્રતિદિન પઠન પુજન શ્રવણની કર્તવ્યતા શિક્ષાપત્ર્યાઃ પ્રતિદિનં પાઠોઽસ્યા મદુપાશ્રિતૈઃ। કર્તવ્યોઽનક્ષરજ્ઞૈસ્તુ શ્રવણં કાર્યમાદરાત્’ (શ્લો-૨૦૮) આ વચનથી કહેવા પૂર્વક, સ્વમુખે પરમાદરથી સ્વમૂર્તિરૂપે ‘મદ્રૂપમિતિ’ (શ્લો- ૨૦૯) ભાવના કરવાથી કહી છે. વળી શ્રવણ પઠન પૂજનની અવશ્ય કર્તવ્યતા શ્રી મુખે “અમારી લખેલી જે શિક્ષાપત્રી તેનો પાઠ અમારા આશ્રિત જે ત્યાગિ સાધુ તથા બ્રહ્મચારી તથા ગૃહસ્થબાઈ ભાઈ સર્વે તેમણે નિત્ય કરવો અને જેને ભણતા ન આવડતુ હોય તેને નિત્યે શ્રવણ કરવું અને જેને શ્રવણ કરવાનો યોગ ન આવે તેને નિત્ય શિક્ષાપત્રીની પૂજા કરવી” એમ (ગ.અં.૧) વ. મૃતમાં વર્ણવી છે અને ‘આ ત્રણમાંથી જેને ફેર પડે તેને એક દિવસ ઉપાવાસ કરવો’ એમ આજ્ઞા ભંગમાં દંડનું વિધાન પણ એજ વ. મૃત. (ગ.અં.૧) માં કરેલું છે.

આવા આ પ્રબન્ધ પ્રવરના અર્થ સ્ફોટ માટે ત્રિકાલ દર્શી સાક્ષાત્ મૈત્રેયજુના અવતાર એવા સમયની પેલે પાર જોનારા વિદ્વદ્વર્ચ સદ્. શતાનંદ મુનિ એજ સરલ સંદર્ભવાળી, સુખાવબોધા, ત્યાં ત્યાં અપેક્ષિત શ્રુતિસ્મૃત્યાદિક ના પ્રમાણોના ઉદાહરણ વાળી ‘અર્થદીપિકા’ નામની બૃહદ્ ટીકા શ્રીહિરની આજ્ઞાથી કરેલી છે, જેને જોઈને સટીક તેની મહાસભામાં

‘યાવન્મદીયોઽભિપ્રાયઆસીત્તાવાન શેષતઃ- જેટલો મારો હૃદયગત અભિપ્રાય હતો તેટલો સર્વપણ ન્યૂન્યાધિક ભાવ વિના આ મુનિએ આ સટીક શિક્ષાપત્રીમાં આણ્યો છે’ (સ.જી.૫/૬૭/૬) આ વચનથી બહુ પ્રશંસા શ્રીજીએ જ કરી છે, વળી બીજી પણ સરળ સંક્ષિપ્ત ‘અવન્યદીપિકા’ નામની ટીકા તેમણે વિરચી છે “શિક્ષાપત્ર્યાસ્તતષ્ટીકાંદ્વિતીયામપિસોઽકરોત્। શિક્ષાપત્રીની અવન્ય દીપિકા નામની બીજી પણ ટીકા સર્વેના સુખ બોધમાટે અમે શતાનંદ મુનિએ કરી છે.” (સ.જી.૫/૬૮/૮૩) આ વચનથી વિદિત થાય છે.

સદ્. શતાનંદ સ્વામીકૃત અર્થદીપિકાટીકા તો વડતાલ અને અમદાવાદ બન્ને દેશોમાંથી મૂળ સંસ્કૃત અને અનુવાદ સાથે છપાઈને પ્રસિદ્ધ થઈ ચૂકી છે. પણ સદ્. શતાનંદ સ્વામી કૃત અવન્યદીપિકા નામની ટીકા પોતાના મૂળ રૂપે વડતાલના પુસ્તકાલયમાં ઉપસ્થિત હતી. વડતાલના જ એક યુવા સાધુએ આની એક પ્રત અમોને સુપ્રત કરેલી. અમે એ સંપૂર્ણ ટીકાનો અભ્યાસ કર્યો. જેમાં સદ્. શતાનંદ સ્વામીએ આ ટીકામાં શિક્ષાપત્રીના કેવળ અર્થો જ કરેલા છે. ટીકા પ્રમાણમાં નાની હોય અને સરળ પણ હોવાથી આનું અનુવાદ કરવાની ઈચ્છા થઈ. અને મારી આ ઈચ્છા અમો એ વરતાલનાં સદ્. કૃષ્ણજીવનદાસ સ્વામી અથાણાવાળાના શિષ્ય શાસ્ત્રી સદ્. રામદાસ સ્વામી (વેદાંતાચાર્ય, એમ.એ. ફિલોસોફી હાલ-અમેરિકા) પાસે વ્યક્ત કરી, અને તેઓએ આ કાર્યમાં જરૂરી સહાય કરવાની તૈયારી પણ બતાવી અને તેઓની સહાયતાથી આ અવન્યદીપિકા ટીકાનું અનુવાદ આજે સત્સંગ સન્મુખ પુસ્કતના રૂપમાં ઉપસ્થિત કરતા અમો આનંદની લાગણી અનુભવીએ છીએ કે જેથી મુમુક્ષુ જન શિક્ષાપત્રીના અર્થ સરળતાથી હૃદયંગમ કરી શકશે. સંપ્રદાયના વિદ્વદ્જનો જો

આ ટીકાનું અવલોકન કરશે તો અમો સમઝશુ તેઓએ અમારા પરિશ્રમને યથાર્થ ન્યાય આપ્યો. (અગાઉ આ અન્વયદીપિકા એક પ્રાઇવેટ સંસ્થામાંથી પ્રકાશિત થઇ ચૂકેલ છે તેઓને નમ્ર વિનંતી કે તેઓએ અમને એમ ન કહેવું કે આતો અમારી નકલ કરી છે એ તો જ્યારે આ બે પુસ્તક મેળવીને જોશે ત્યારે પાઠક લોકો ન્યાય કરી લેશે.) અસ્તુ.

લિ.

વિદ્વદ્પદરેણું

શાસ્ત્રી રાકેશ

(વિ. વેદાંત, પુરાણોત્તિહાસાચાર્ય, એમ.એ. ફિલોસોફી)

(શ્રી નારાયણમુનિદેવ સત્સંગ મંડળ, સૂરત)

મો. ૯૩૨૭૬૧૪૦૮૩

શિક્ષાપત્રી અન્વયદીપિકા

અન્વય દીપિકા ટીકાનું અનુવાદ

॥શ્રી કૃષ્ણાય નમો નમઃ ॥

શ્રી કૃષ્ણ ભગવાનને નમસ્કાર ॥

સ્વામી શ્રી સહજાનંદો ભગવાન્ ધર્મનંદનઃ ।

ધર્મભાગવતં ભૂમૌ પુષ્પન્ વિજયતેઽખિલમ્ ॥૧ ॥

એકાંતિક ભાગવત્ ધર્મની પુષ્ટિને અર્થે ઘરાતલ પર ધર્મ ગૃહે પ્રગટ થનારા ધર્મનંદન ભગવાન્ સ્વામી શ્રી સહજાનંદ સ્વામી સર્વત્ર વિજય પામો.

(શ્લોક-૧)

તદાશ્રિતેન ક્રિયતે મયા ટીકા યથામતિ ।

સુખબોધકરી શિક્ષાપત્ર્યાઅન્વયદીપિકા ॥૨ ॥

એવા ધર્મનંદન સ્વામી સહજાનંદ સ્વામી ના આશ્રિત શતાનંદ સ્વામી વડે તેઓના સમસ્ત આશ્રિતોને સુખ પૂર્વક બોધ થાય એટલા માટે શ્રીસહજાનંદ સ્વામી દ્વારા રચાયેલ શિક્ષાપત્રીની અન્વયદીપિકા ટીકા યથામતિ કરાય છે.

(શ્લોક-૨)

વામે યસ્ય સ્થિતા રાધા શ્રીશ્ચ યસ્યાસ્તિ વક્ષસિ ।

વૃન્દાવનવિહારં તં શ્રીકૃષ્ણં હૃદિ ચિન્તયે ॥૧ ॥

હું જે તે મારા હૃદયને વિષે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનનું ધ્યાન કરું છું તે શ્રીકૃષ્ણ કેવા છે તો જેના ડાબા પડખાને વિષે રાધિકાજી રહ્યા છે અને વક્ષઃસ્થળને વિષે લક્ષ્મીજી રહ્યા છે. અને વૃંદાવનને વિષે વિહારના કરનારા છે. ॥૧॥

અ.દી. :- શિક્ષાપત્રીંલિલિખિષવઃ શ્રી સ્વામિનારાયણાઃ શિષ્ટાચાર પરિપાલનાર્થ માદિતઃ નિજેષ્ટદેવ શ્રીરાધિકારમણ સ્મરણ લક્ષણં મંગલમાચરન્તિ । વામ ઇતિ । યસ્ય શ્રીકૃષ્ણસ્ય વામે વામભાગે રાધા વૃષભાનુનન્દિની શ્રી રાધિકા સ્થિતાસ્થિતાઽસિ સેવાર્થમિતિ શેષશ્ચ પુનર્યસ્ય વક્ષસ્યુરઃ સ્થલઃ શ્રીલક્ષ્મીઃ સ્થિતાઽસ્તિ વૃંદાવને વિહારઃ ક્રીડાયસ્યતં સકલજનદૃશ્યાદૃશ્ય સ્વરૂપાભ્યાંતાભ્યાં સહ વૃંદાવને વિહરન્તમિત્યર્થઃ તં શ્રીકૃષ્ણં નન્દનન્દનં ભગવતં હૃદિ હૃદયારવિંદે ચિન્તયે સ્મરમિ ॥૧ ॥

અ.દી:- શિક્ષાપત્રી લખનારા શ્રી સ્વામીચરણ સહજાનંદ સ્વામી શિષ્ટાચારનું પાલન કરતા થકા પ્રથમ પોતાના ઈષ્ટદેવ શ્રી રાધિકાસ્મણ શ્રીકૃષ્ણ નું સ્મરણ કરતા થકા મંગલાચરણ કરે છે કે જેના ‘શ્રીકૃષ્ણના’ ડાબા પડખામાં રાધિકાજી ‘વૃષભાનું નામના ગોપની પુત્રી વૃષભાનું નંદિની રાધિકાજી સેવાને અર્થે રહ્યા છે’ અને જેના વક્ષસ્થળને વિષે ‘ઉર સ્થળને વિષે’ વિહારના કરનારા છે ‘ક્રીડા કરતા થકા બધા જનોને દ્રશ્ય અને અદ્રશ્ય સ્વરૂપે એમ બે રૂપે વૃંદાવનને વિષે રાધાજી અને લક્ષ્મીજી સાથે વિહાર કરનારા છે’ એવા તે ‘શ્રીકૃષ્ણને નંદનંદન ભગવાન શ્રીકૃષ્ણને’ હૃદયમાં ‘હૃદયારવિંદમાં’ ચિંતન કરું ‘સ્મરણ કરું છું ધ્યાન કરું છું’ ॥૧॥

લિખામિ સહજાનન્દસ્વામી સર્વાન્નિજાશ્રિતાન્ ।

નાનાદેશસ્થિતાન્ શિક્ષાપત્રીં વૃત્તાલયસ્થિતઃ ॥૨ ॥

અને વૃત્તાલય ગામને વિષે રહ્યા એવા સહજાનંદ સ્વામી જે અમે તે અમે જેતે નાના પ્રકારના જે સર્વે દેશ તેમને વિષે રહ્યા એવા જે અમારા આશ્રિત સર્વે સત્સંગી તે પ્રત્યે શિક્ષાપત્રી લખીએ છીએ. ॥૨॥

અ.દી. “લિખામીતિ” વૃત્તાલયેપુરે સ્થિતઃ સહજાનન્દઃ સ્વામીતિ સકલ જન પ્રસિદ્ધ સ્વાનામાનુકીર્તનં કતૃભેદ પ્રદર્શનેનમતાંતરસ્થૈ તન્નામક ગ્રન્થાન્તરભ્રમ નિવૃત્યર્થમેતન્નામાઽહં નાનાદેશ સ્થિતાન્ સર્વાન્નિજાશ્રિતાન્ પ્રતિ શિક્ષાપત્રીં શિક્ષાર્થાં પત્રિકાં લખામિ ॥૨॥

અ.દી. :- અને વૃત્તાલય ગામને (વરતાલ ગામને) વિષે રહેલા એવા સહજાનંદ સ્વામી આ પ્રમાણે સકલ જન પ્રસિદ્ધ એવું પોતાના નામનું ઉચ્ચારા તે બીજા સંપ્રદાયમાં પ્રસિદ્ધ કોઈ ‘શિક્ષાપત્રી’ નામના ગ્રંથનો ભ્રમ નિવૃત્તિ માટે છે. (શ્રી વલ્લભસંપ્રદાયમાં તેઓની રાજસ્થાન નાથદ્વારા માં આવેલ દ્વિતીય પીઠ શ્રી વિઠ્ઠલનાથજી ના એક આચાર્ય શ્રી હરિરાય મહાપ્રભુએ એક શિક્ષાપત્ર નામનો પ્રબંધ લખેલો છે લોકો એવું ન સમજે કે એ શિક્ષાપત્ર છે તેજ આ શિક્ષાપત્રી છે એ ભ્રમ નિવૃત્તિ માટે છે.) એ નામના અમે અનેક વિદ્ય દેશમાં રહેલા સર્વે અમારા આશ્રિતોના પ્રત્યે આ શિક્ષાપત્રી લખીએ છીએ. ॥૨॥

ભ્રાત્રો રામપ્રતાપે ચ્છારામયો ધર્મજન્મનોઃ ।

યાવયોધ્યાપ્રસાદાચ્ચરઘુવીરાભિધૌ સુતૌ ॥૩॥

શ્રી ધર્મદેવ થકી છે જન્મ જેમનો એવા જે અમારા ભાઈ રામપ્રતાપજી તથા ઈચ્છારામજી તેમના પુત્ર જે અયોધ્યા પ્રસાદ નામે અને રઘુવીર નામે. ॥૩॥

અ.દી. તાનેવોદ્વિશતિ ત્રિભિઃ શ્લોકૈઃ “ભ્રાત્રોરિતિ” ધર્મજન્મનો ધર્માજ્જન્મ
 દયોસ્તયોઃ રામપ્રતાપશ્ચ ઇચ્છારામશ્ચ તયો રેતન્નામ્નોરિત્યર્થઃ ભ્રાત્રોર્મમ સોદરયોઃ
 અયોધ્યાપ્રસાદાઘ્ય રઘુવીરાભિધૌ યૌ સુતૌ ભવત ઇતિ શેષઃ ગુરુત્વાદેતયોઃ પ્રાહ્નિર્દેશઃ
 એતદગ્રે સ્ફૂટી કરિષ્યતિ એતૈઃ સર્વેમેસદાશિષોવાચ્યા ઇતિ ચતુર્થેનાન્વયઃ ॥૩॥

અ.દી:- તેઓને ઉદ્દેશીને ત્રણ શ્લોકથી કહે છે, શ્રીધર્મદેવ થકી છે જન્મ
 જેમનો એવા જે અમારા ભાઈ રામપ્રતાપજી તથા ઈચ્છારામજી, તેમના પુત્ર જે
 અયોધ્યા પ્રસાદ નામે અને રઘુવીર નામ; તેઓ બન્ને ત્યાગી ગૃહીના ગુરુ
 હોવાથી પ્રથમ કહ્યા છે જેને આગળ સ્પષ્ટ રીતે કહેશે તે સહુએ અમારા શુભ
 આશીર્વાદ વાંચવા એમ ચતુર્થ શ્લોક સાથે અન્વય જાણવો. ॥૩॥

મુકુન્દાનન્દમુખ્યાશ્ચ નૈષ્ઠિકા બ્રહ્મચારિણઃ ।

ગૃહસ્થાશ્ચ મયારામભટ્ટાદ્યા યે મદાશ્રયાઃ ॥૪॥

તથા અમારે આશ્રિત એવા જે મુકુંદાનંદ આદિક નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચારી તથા
 અમારા આશ્રિત જે મયારામ ભટ્ટ આદિક ગૃહસ્થ સત્સંગી ॥૪॥

અ.દી. “મુકુંદેતિ” મુકુંદાનંદો મુખ્યો યેષાં તે નિષ્ઠામન્તંનયતીતિ નૈષ્ઠિકા
 બ્રહ્મચારિણો યાવજ્જીવં બ્રહ્મચારિણ ઇત્યર્થઃ । તથા મદાશ્રયા મચ્છિષ્યાઃ ઇદં
 પૂર્વાન્વયિપરાન્વયિ ચ મયારામભટ્ટ આદ્યો મુખ્યો યેષાં તે યે ગૃહસ્થા અપિ ચ સ્યુરિતિ શેષઃ
 ॥૪॥

તથા અમારા આશ્રિત એવા જે મુકુંદાનંદ આદિક નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચારી
 ‘યાવજ્જીવન બ્રહ્મચર્ય વ્રત પાળનારા હોવાથી નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચારી’ તથા અમારે

આશ્રિત ‘અમારા શિષ્ય આ શબ્દ પૂર્વ અને પશ્ચાત કહેલા બધા શિષ્યોને લાગે છે’ જે મયારામભટ્ટ આદિક ગૃહસ્થ સત્સંગી ॥૪॥

સધવા વિધવા યોષા યાશ્ચ મચ્છિષ્યતાં ગતાઃ ।

મુક્તાનન્દાદયો યે સ્યુઃ સાધવશ્ચાખિલા અપિ ॥૫॥

તથા અમારા આશ્રિત જે સુવાસિની અને વિધવા એવી સર્વે બાઈઓ તથા મુક્તાનન્દ આદિક જે સર્વે સાધુ. ॥૫॥

અ.દી. કિંચ “સધવા ઇતિ” મચ્છિષ્યતાંગતાઃ મદાજ્ઞયા પાતિવ્રત્ય ધર્મેસ્થિત્વૈવ શ્રીકૃષ્ણં ભજંત્યર્થઃ સધવાઃ સભર્તૃકાઃ વિધવા મૃતભર્તૃકાશ્ચ યા યોષાઃ સ્ત્રિયશ્ચ તથા મુક્તાનન્દ આદિ મુખ્યો યેષાં તે અખિલાઃ સાધવઃ સાધુલક્ષણ સંપન્ના ભક્તજના અપિ યેસ્યુઃ ॥૫॥

અ.દી :- ‘ગૃહસ્થ ભક્તોમાં પણ જે મુખ્ય પ્રથમ ગૃહસ્થ ભક્ત એવા મયારામ ભટ્ટ આદિક ગૃહસ્થ સત્સંગી’ તથા અમારે આશ્રિત જે સુવાસિની ‘પાતિવ્રત્ય ધર્મમાં સ્થિત રહી ને જ શ્રીકૃષ્ણને ભજતી એવી સુવાસિની’ અને વિધવા- ‘જેનો પતિમૃત પામેલો છે એવી વિધવા’ એવી સર્વે બાઈઓ તથા મુક્તાનન્દ આદિક જે સર્વે સાધુ ‘મુક્તાનન્દ (પ્રથમ) જેમાં છે એવા સમસ્ત સાધુ લક્ષણ સંપન્ન ભક્તજનો’ ॥૫॥

સ્વધર્મરક્ષિકા મે તૈઃ સર્વૈર્વાચ્યાઃ સદાશિષઃ ।

શ્રીમન્નારાયણસ્મૃત્યા સહિતાઃ શાસ્ત્રસમ્મતાઃ ॥૬॥

એ સર્વે તેમણે પોતાના ધર્મની રક્ષા કરનારા અને શાસ્ત્ર ને વિષે પ્રમાણ રૂપ અને શ્રીમન્નારાયણની સ્મૃતિએ સહિત એવા જે અમારા રૂડા આશીર્વાદ તે વાંચવા. ॥૬॥

અ.દી. “સ્વધર્મેતિ” તૈરયોધ્યાપ્રસાદાદિભિઃ સર્વૈઃ સ્વધર્મસ્ય રક્ષાયાભિસ્તાઃ શ્રીમન્નારાયણસ્ય શ્રીરાધાકૃષ્ણસ્ય સ્મૃતિઃ સ્મરણંતયાસહિતાઃ શાસ્ત્રસંમતાઃ સપ્રમાણશ્ચ મે મમ મત્કૃતા इत्यर्थः सत्यश्चता आशिषश्चताः वाच्यावाचनीया इति पत्रिका लेखनरीत्योक्तम् ॥६॥

અ.દી.:- એ સર્વે ‘અયોધ્યાપ્રસાદાદિ સર્વે’ તેમણે પોતાના ધર્મની રક્ષા કરનારા અને શાસ્ત્રને વિષે પ્રમાણ રૂપ અને શ્રીમન્નારાયણની ‘શ્રી રાધાકૃષ્ણની’ સ્મૃતિએ સહિત એવા જે અમારા રૂડા આશીર્વાદ વાંચવા. ‘આ પ્રમાણે પત્રી લેખનની રીત કહી’ ॥૬॥

एकाग्रेणैव मनसा पत्रीलेखः सहेतुकः ।

अवधार्योऽयमखिलैः सर्वजीवहितावहः ॥७॥

અને આ શિક્ષાપત્રી લખ્યાનું જે કારણ છે તે સર્વે તેમણે એકાગ્ર મને કરીને ધારવું અને આ શિક્ષાપત્રી જે અમે લખી છે તે સર્વેના જીવને હિતને કરનારી છે. ॥૭॥

અ.દી. “एकाग्रेणेति” सहेतुकः अनन्तरश्लोक द्वय वक्ष्यमाण हेतुसहितः सर्वेषांजीवानां हितमावहति संपादयतीति तथोक्तः अयं मयाक्रियमाण इत्यर्थः पत्री लेखः एकाग्रेणाऽव्यग्रेणै वमनसा अखिलैर्मदाश्रितैर्भवद्भिरित्यर्थः अवधार्यः सादरमुपादेयः ॥७॥

અ.દી.:- હેતુ સહિત ‘હવે બે શ્લોકમાં જે હેતુ કહેવાશે તે હેતુ એ સહિત હું આ શિક્ષાપત્રી લખું છું.’ આ શિક્ષાપત્રી લખ્યાનું જે કારણ છે તે સર્વે તેમણે ‘મારા આશ્રિત એવા તમારા વડે’ એકાગ્ર મને કરીને ધારવું ‘આદર સહિત

ગ્રહણ કરવા યોગ્ય છે' અને આ શિક્ષાપત્રી જે અમે લખી છે જે તે સર્વેના જીવને હિતની કરનારી છે. ॥૭૭॥

ये पालयन्ति मनुजाः सच्छास्त्रप्रतिपादितान् ।

સદાચારાન્ સદા તેઽત્ર પરત્ર ચ મહાસુખાઃ ॥૮॥

શ્લોક-૮ અને શ્રીમદ્ ભાગવત પુરાણ આદિક જે સત્ શાસ્ત્ર તેમણે જીવના કલ્યાણને અર્થે પ્રતિપાદન કર્યા એવા જે અહિંસા આદિક સદાચાર તેમને જે મનુષ્ય પાળે છે તે મનુષ્ય જેતે આલોકને પરલોકને વિષે મહા સુખિયા થાય છે. ॥૮॥

અ.દી. “યદિતિ” येमनुजामनुष्याः सच्छास्त्रैर्वक्ष्यमाणैः सद्ग्रंथैः प्रतीपादितान् ग्राह्यत्वे नोक्तान् सादाचारानहिंसादीन् सद्धर्मान् पालयन्ति ते ऽत्र लोके परत्र च परलोकेपि महत्सुखं येषां ते महासुखा भवन्तीतिशेषः ॥८॥ श्रीकृष्णाय नमोनमः ॥

અ.દી:- અને શ્રીમદ્ ભાગવત્ પુરાણાદિક જે સત્ શાસ્ત્ર તેમણે જીવના કલ્યાણને અર્થે પ્રતિપાદન કર્યા એવા જે અહિંસા આદિક સદાચાર ‘ગ્રહણ કરવા યોગ્ય કહેવાયેલ અહિંસાદિક સદ્ધર્મો આગળ કહેવાશે’ તેમને જે મનુષ્યો પાળે છે તે આ લોકમાં અને પરલોકમાં પણ મહત્ સુખને ‘મોટા સુખને’ પામે છે. ॥૮॥

तानुल्लङ्घ्यात्र वर्तन्ते ये तु स्वैरं कुबुद्धयः ।

ત ઇહામુત્ર ચ મહલ્લભન્તે કષ્ટમેવ હિ ॥૯॥

અને તે સદાચારનું ઉલ્લંઘન કરીને જે મનુષ્ય પોતાના મનમાં આવે તેમ વર્તે છે તે તો કુબુદ્ધિવાળો છે અને આ લોકને પરલોકને વિષે નિશ્ચે મોટા કષ્ટને પામે છે.

અ.દી. “તાનિતિ” યેતુમનુજાઃ અત્રલોકેતાન્ સચ્છાસ્ત્રોક્ત સદાચારનુલંઘ્યાતિક્રમ્ય સ્વૈરંયથેષ્ટં વર્તન્તે કુબુદ્ધયસ્તે મનુજા ઇહલોકેઽમુત્ર પરલોકે ચ મહદેવ કષ્ટં દુઃખં લભન્તે હીતિ નિશ્ચયે ॥૧॥

અ.દી:- અને તે સદાચારનું ઉલ્લંઘન કરીને ‘સચ્છાસ્ત્રમાં કહેલા સદાચારનું ઉલ્લંઘન કરીને સ્વચ્છંદ રીતે વર્તે છે.’ તે તો કુબુદ્ધિવાળો છે અને આ લોકને પરલોકને વિષે નિશ્ચય મોટા કષ્ટને પામે છે. ॥૯॥

અતો ભવદ્ધિર્મચ્છિષ્યૈઃ સાવધાનતયાઽખિલૈઃ ।

પ્રીત્યૈતામનુસૃત્યૈવ વર્તિતવ્યં નિરન્તરમ્ ॥૧૦॥

તે માટે અમારા શિષ્ય એવા જે તમે સર્વે તેમણે તો પ્રીતિએ કરીને આ શિક્ષાપત્રીને અનુસરીને નિરંતર સાવધાન પણે વર્તવું પણ આ શિક્ષાપત્રી નું ઉલ્લંઘન કરીને વર્તવું નહીં.

અ.દી. “અતઙ્તિ” અતોઽસ્માદ્દેતોર્ભવદ્ધિરખિલૈર્મચ્છિષ્યૈઃ સાવધાનતયા પ્રમાદં હિત્વેત્યર્થઃ પ્રીત્યા સાદરમેતાં શિક્ષાપત્રીમનુસૃત્યૈવ નિરન્તરં નિત્યં વર્તિતવ્યમ્ ॥૧૦॥

અ.દી:- તે માટે અમારા શિષ્ય એવા જે તમે સર્વે ‘શિષ્યો એવા તમે સર્વે’ તેમણે તો પ્રીતિ કરીને ‘આદર સહિત’ આ શિક્ષાપત્રીને અનુસરીને નિરંતર

‘નિત્ય’ સાવધાનપણે ‘પ્રમાદ રહિત પોતાના હિત માટે છે એમ માની’ વર્તવું પણ આ શિક્ષાપત્રીનું ઉલ્લંઘન કરીને વર્તવું નહિ. ॥૧૦॥

कस्यापि प्राणिनो हिंसा नैव कार्याऽत्र मामकैः ।

सूक्ष्मयूकामत्कुणादेरपि बुद्ध्या कदाचन ॥११॥

હવે તે વર્ત્યાની રીત કહીએ છીએ જે અમારા જે સત્સંગી તેમણે કોઈ જીવ પ્રાણિમાત્રની પણ હિંસા ન કરવી અને જાણીને તો ઝીણાં એવા માંકડ, ચાંચડ આદિક જીવ તેમની પણ હિંસા ન કરવી.

અ.દી. સદાચારનેવાડહ “કસ્યાપીત્યાદિના” અત્રલોકે મામકૈ મર્ચ્છિષ્યૈઃ કસ્યાપિપ્રાણિનો જીવસ્ય મસ્યાદે હિંસાહિંસાઘાતોનૈવકાર્યાનકર્તવ્યા તથા સૂક્ષ્મોડલ્પદેહો નિરસ્થિદેહો વા યો યૂકામત્કુણાદિ જીવસ્તસ્યાપિ હિંસા બુદ્ધિપૂર્વ કદાચન ક્વાપિન કાર્યેતિ સમ્બન્ધઃ ॥૧૧॥

અ.દી:- હવે તે સદાચારને કહે છે જે અમારા જે સત્સંગી તેમણે ‘અમારા શિષ્ય એવા તમોએ’ કોઈ જીવ પ્રાણિમાત્ર ની પણ હિંસા ન કરવી અને જાણીને તો ‘બુદ્ધિપૂર્વક તો’ ઝીણાં એવા માંકડ, ચાંચડ આદિક જીવ તેમની પણ હિંસા ન કરવી. ॥૧૧॥

देवतापितृ यागार्थमप्यजादेश्च हिंसनम् ।

न कर्तव्यमहिंसैव धर्मः प्रोक्तोऽस्ति यन्महान् ॥१२॥

અને દેવતા અને પિતૃ તેના યજ્ઞને અર્થે પણ બકરા, મૃગલા, સસલા, માછલા આદિક કોઈ જીવની હિંસા ન કરવી, કેમ જે અહિંસા છે તેજ મોટો ધર્મ છે એમ સર્વશાસ્ત્રમાં કહયો છે. ॥૧૨॥

અ.દી. “‘દેવતેતિ’” દેવતાશ્ચ પિતરશ્ચ તેષાં યાગો યજનં તદર્થમપ્યજાદર્મેષાદિ પશોર્હિસનં ઘાતો ન કર્તવ્યમ્ તત્ર હેતુમાહ યદિતિ યદ્યસ્માદ્દેતોરહિંસા કાયવાઙ્મનોભિઃ પ્રાણિમાત્રદ્રોહૈવ મહાન્ સર્વોત્કૃષ્ટો ધર્મઃ પ્રોક્તોઽસ્તિ મહર્ષિભિરિત્યધ્યાહારઃ ‘અહિંસા પરમોધર્મ’ ઇતિ સ્મૃતેઃ ॥૧૨॥

અ.દી:- અને દેવતા અને પિતા તેના ચણને અર્થે પણ બકરા, મૃગલા, સસલા, માછલા આદિક કોઈ જીવની હિંસા ‘ઘાત’ ન કરવી ‘તેમાં કારણ કહે છે’ કેમ જે અહિંસા ‘કાય, વાણી, અને મનથી પ્રાણીમાત્રનો દ્રોહ ન કરવા રૂપ અહિંસા’ છે તેજ મોટો ધર્મ છે ‘સર્વોત્કૃષ્ટ ધર્મ છે’ એમ સર્વશાસ્ત્રમાં ‘મહર્ષિઓએ’ કહ્યો છે. ‘અહિંસા સર્વોત્તમ ધર્મ છે’ એવી સ્મૃતિ પણ છે. ॥૧૨॥

સ્ત્રિયા ધનસ્ય વા પ્રાપ્ત્યૈ સામ્રાજ્ય સ્યાપિ વા ક્વચિત્ ।

મનુષ્યસ્ય તુ કસ્યાપિ હિંસા કાર્યા ન સર્વથા ॥૧૩॥

અને સ્ત્રી, ધન અને રાજ્ય તેની પ્રાપ્તિને અર્થે પણ કોઈ મનુષ્યની હિંસા તે કોઈ પ્રકારે પણ ન જ કરવી.

અ.દી. “‘સ્ત્રિયાઈતિ’” સ્ત્રિયાઃ સ્વાભીષ્ટયોષિતઃ ધનસ્ય દ્રવ્યસ્ય વા સામ્રાજ્યસ્ય ચક્રવર્તિત્વસ્ય ચ વા પ્રાપ્ત્યૈ સદ્ગોલાભાયાઽપિ ક્વચિત્ ક્વાપિ કસ્યાપિ મનુષ્યસ્ય હિંસાતુ સર્વથા સર્વપ્રકારેણ મનસાપીત્યર્થઃ કાર્યા ॥૧૩॥

અ.દી:- અને સ્ત્રી ‘પોતાને પ્રિય એવી સ્ત્રી’ ધન ‘દ્રવ્ય’ અને રાજ્યની ‘ચક્રવર્તિપણાની’ પ્રાપ્તિ અર્થે પણ કોઈ મનુષ્યની હિંસા તો કોઈ પ્રકારે ‘મનથી પણ’ ન જ કરવી. ॥૧૩॥

આત્મઘાતસ્તુ તીર્થેડપિ ન કર્તવ્યશ્ચ ન ક્રુધા ।

અયોગ્યાચરણાત્ ક્વાપિ ન વિષોદ્વન્ધનાદિના ॥૧૪॥

અને આત્મઘાત તો તીર્થને વિષે પણ ન કરવોને ક્રોધ કરીને ન કરવો અને ક્યારેક કોઈ અયોગ્ય આચરણ થઈ જાય તે થકી મુંઝાઈને પણ આત્મઘાત ન કરવો અને ઝેર ખાઈને ગળે ટૂંપો ખાઈને તથો કૂવે પડીને તથા પર્વત ઉપરથી પડીને, ઇત્યાદિક કોઈ રીતે આત્મઘાત ન કરવો. ॥૧૪॥

અ.દી. હિંસા દ્વિવિધા પર હિંસા સ્વહિંસા ચેતિ । તત્રાઘ્યા નિષિદ્ધા દ્વિતીયાં નિષેધત્યાત્મઘાતઈતિ તીર્થે પ્રયાણાદાવપિ આત્મઘાતો બુદ્ધિ પૂર્વ સ્વદેહોત્સર્ગસ્તુ ન કર્તવ્યઃ સ્વર્ગ સુખાપ્ત્યા અપીતિ શેષઃ તથા ક્રુધા ક્રોધેનાપિ સ ન કર્તવ્યઃ તથા ક્વાપિ અયોગ્યાચરણાત્ સ્વાનુચિત કર્માચરણાદ્દેતોઃ વિષં ચોદ્વન્ધનં કણ્ઠપાશશ્ચ તે આદિનીયસ્ય કૂપપતનાદેસ્તેનાત્મઘાતો ન કર્તવ્ય ઇતિ સંબંધઃ ॥૧૪॥

અ.દી:- હિંસા બે પ્રકારની છે પરની હિંસા અને પોતાની હિંસા તેમાં પરની હિંસા આગળ ત્રયોદશ શ્લોકમાં (તેરમાં શ્લોકમાં) કહી આવ્યા હવે બીજી પોતાની હિંસાનો પણ નિષેધ કરે છે, અને આત્મઘાત ‘જાણી જોઈને પોતાના દેહનો ત્યાગ’ તો તીર્થને વિષે ‘પ્રયાગઆદિ તીર્થ વિષે જાણી જોઈને શરીર ત્યાગ કરવાથી સ્વર્ગની પ્રાપ્તિ થશે એ ઉદ્દેશ્યથી તીર્થને વિષે’ પણ ન કરવો. ને ક્રોધ કરીને ન કરવો અને ક્યારેક કોઈ અયોગ્ય આચરણ થઈ જાય ‘પોતાથી અનુચિત શાસ્ત્ર વિરુદ્ધ કાર્ય થઈ જાય’ તે થકી મુંઝાઈને પણ આત્મઘાત ન કરવો અને ઝેર ખાઈને ગળે ટૂંપો ખાઈને તથા કૂવે પડીને તથા પર્વત ઉપરથી પડીને ઇત્યાદિ કોઈ રીતે આત્મઘાત ન કરવા.

ન ભક્ષ્યં સર્વથા માંસં યજ્ઞશિષ્ટમપિ ક્વચિત્ ।

ન પેયં ચ સુરામદ્યમપિ દેવનિવેદિતમ્ ॥૧૫॥

અને જે માંસ છે તે તો યજ્ઞનું શેષ હોય તો પણ આપત્કાળમાં પણ ક્યારેય ન ખાવું અને ત્રણ પ્રકારની સુરા અને અગિયાર પ્રકારનું મધ તે દેવતાનું નૈવેદ્ય હોય તો પણ ન પીવું. ॥૧૫॥

અ.દી. : “નેતિ” યજ્ઞાત્ શિષ્ટમવશિષ્ટં ભક્ષ્યત્વેન વિહિતમપીત્યર્થઃ માંસં ક્વચિત્ સર્વથામનસાપીત્યર્થઃ નભક્ષ્યમ્ તથા દેવાય નિવેદિતમપિ સુરાચમદ્યં ચ સુરામદ્યં ન પેયં તત્ર સુરાત્રિવિધા મદ્યં ચૈકાદશવિધમ્ તથા ચ મનુપુલસ્ત્યૌ “ગૌડી માધ્વી ચ પૈષ્ઠી ચ વિજ્ઞેયા ત્રિવિધા સુરા । યથૈવૈકા તથૈવાન્યા ન પાતવ્યા દ્વિજાતિભિઃ” “સુરા વૈ મલમન્નાનાં પાપ્મા ચ મલમુચ્યતે ॥ તસ્માદ્ બ્રાહ્મણ રાજન્યૌ વૈશ્યશ્ચ ન સુરાં પિબેત્” “પાનસં દ્રાક્ષમાધૂકં નવમ્ ખાર્જૂરં તાલમૈ ક્ષવમ્ । માધૂથં, સરમારિષ્ટં મૈરેય નાલિકેરજન્ । સમાનાનિવિજાનીયાન્મદ્યાન્યેકાદશૈવ હિ । દ્વાદશં તુ સુરામદ્યં સર્વેષામધમં સ્મૃતમ્” અસુરાન્નં મદ્ય માંસં દેવાન્નં ઘૃતપાયસમિતિ હારીત સ્મૃતેશ્ચ ॥૧૫॥

અ.દી:- અને જે માંસ છે તે તો યજ્ઞનું શેષ હોય ‘કે યજ્ઞનું’ શેષ ન હોય’ તો પણ આપત્કાળમાં પણ ક્યારેય ન ખાવું. ‘અર્થાત્ માંસ કદાચિત્ મનથી પણ સર્વથા ન ખાવું’ તથા ત્રણ પ્રકારની સુરા અને અગિયાર પ્રકારના મધ તે દેવતાનું નૈવેદ્ય હોય તો પણ ન પીવું, ‘દેવતાને નિવેદિત કરેલું હોય તો પણ ન પીવું’ સુરા ત્રણ પ્રકારની અને મધ અગિયાર પ્રકારનું છે તે બાબતમાં મનુ અને પુલસ્ત કહે છે “સુરા ગોળ, મધ અને લોટ આ ત્રણમાંથી અલગ અલગ રીતે

બનતી હોવાથી ત્રણ પ્રકારની જાણવી, તે ત્રણમાંથી એક કે બીજી અગિયાર પ્રકારની સુરા એ દિજાતી એ ક્યારેય પણ પાન ન કરવી. કારણ કે સુરાએ અન્નનો મળ છે અને મળ તે પાપરૂપ છે તેથી બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય અને વૈશ્યે તો સુરા ન પીવી.” ન.નુ- અહીં સુરાએ દિજાતીને પિવાની મનાય કરી છે તો શુ શુદ્ધથી સુરા પાન કરી શકાય? ના ક્યારેય નહિ કારણકે અગ્રજ એવા દિજને મનાઈ કરી હોય તે કનિષ્ઠ એવા શુદ્ધને અને અસત્શુદ્ધને પણ સમાનરીતે લાગુ પડે છે મીતાક્ષરટીકામાં “ફણસ, દ્રાક્ષ, મહુડા, ખજુર, તાડ, શેરડી, મધ, સૈર (આમળીના ફૂલ, ઘાવડી અને ગોળના પાણીમાંથી જે બને તે) અરિઠાં, મૈરેય અને નાળિયેર, એ અગિયાર વસ્તુઓમાંથી તે બનાવવામાં આવે છે. તે બધા દોષની દ્રષ્ટિએ એક સરખા છે સુરા નામનું બારમું મધ (મદિરા) બધા મધમાં અધમ ગણ્યુ છે” આ પ્રમાણે કહ્યું છે. હારિત સ્મૃતિમાં કહ્યું છે કે “મધ અને માંસ અસુર અન્ન છે. અને દૂત (ધી) અને પાયસ (દૂધપાક) એ દેવતાઓનું અન્ન છે.” (જુઓ શ્રીમદ્ભાગવત (૪/૧૫/૧૫ થી ૧૬) જેમાં પૃથુ રાજાએ પૃથ્વીનું દોહન કરાવ્યું ત્યારે દૈત્યો દાવનોએ પ્રહ્લાદજીને વાછરડો બનાવી લોઢાના પાત્રમાં મદીરા અને આશવરૂપ દૂધ દોહ્યું અને દેવતાઓએ દેવરાજ ઇન્દ્રને વાછરડો બનાવી સુવર્ણપાત્રમાં અમૃતરૂપ દૂધ દોહ્યું. આથી મધ્યમાંસ એ અસુરોનું અન્ન તથા દુધપાક-અમૃત એ દેવ અન્ન સિદ્ધ થયું.) ॥૧૫॥

અકાર્યાચરણે ક્વાપિ જાતે સ્વસ્ય પરસ્ય વા ।

અઙ્ગચ્છેદો ન કર્તવ્યઃ શસ્ત્રાદૈશ્વ ક્રુધાઽપિ વા ॥૧૬॥

અને ક્યારેક પોતાવતે કાંઈક અયોગ્ય આચરણ થઈ ગયું હોય અથવા કોઈ બીજા વતે અયોગ્ય આચરણ થઈ ગયું હોય તો શસ્ત્રાદિકે કરીને પોતાના

અંગનું તથા બીજાનાં અંગનું છેદન ન કરવું અથવા કોદે કરીને પણ પોતાના અંગનું તથા બીજાના અંગનું છેદન ન કરવું. ॥૧૬॥

અ.દી. “અકાર્યેતિ” ક્વાપિ ક્વચિત્સમયે અકાર્યસ્યાનુચિતસ્ય કર્મણ આચરણં તસ્મિન્ જાતે સતિ સ્વેન પરેણ વેતિશેષઃ શસ્ત્રાદ્યૈઃ સ્વસ્ય વા પરસ્ય સ્ત્રીપુરુષપશુ પક્ષ્યાદેરપિ અંગછેદઃ કરકર્ણના સાશિશ્નાદિ છેદનં ન કર્તવ્યઃ ચકરાદ્ વચનેનાપિ ન કર્તવ્યઃ તથા ક્રુધાક્રોધવશતયા ચ સન્ કર્તવ્યઃ વા શબ્દશ્ચાર્થે ॥૧૬॥

અ.દી:- અને ક્યારેક પોતાવતે કોઈક સમયે પોતાવતે કાંઈક અયોગ્ય આચરણ ‘અયોગ્ય કર્મ’ થઈ ગયું હોય અથવા કોઈ બીજા વડે અયોગ્ય આચરણ થઈ ગયું હોય તો શસ્ત્રાદિકે કરીને પોતાના અંગનું તથા બીજાના ‘સ્ત્રી, પુરુષ, પશુ પક્ષી ઇત્યાદિના’ અંગનું ‘હાથ, પગ, કર્ણ, નાસિકા, શિષ્ન ઇત્યાદિ અંગનું’ છેદન ન કરવું અથવા કોદે કરીને ‘કોદના આવેશથી’ પણ પોતાના અંગનું તથા બીજાના અંગનું છેદન ન કરવું. ॥૧૬॥

સ્તેનકર્મ ન કર્તવ્યં ધર્માર્થમપિ કે નચિત્ ।

સસ્વામિકાષ્ઠપુષ્પાદિ ન ગ્રાહ્યં તદનાજ્ઞયા ॥૧૭॥

અ.દી: અને ધર્મ કરવાને અર્થે પણ અમારા સત્સંગી કોઈએ ચોરનું કર્મ ન કરવું અને ઘણિયાતું જે કાષ્ઠ પુષ્પ આદિક વસ્તુ તે તેના ઘણીની આજ્ઞા વિના ન લેવું. ॥૧૭॥

અ.દી. “સ્તેનેતિ” કેનચિદિતિ શૂદ્રેણાપીત્યર્થઃ ધર્માર્થં ધર્મકાર્યર્થમપિ સ્તેનસ્ય ચૌરસ્ય કર્મ સ્તેનકર્મ ચૌર્યમ્ અદત્ત પરદ્રવ્યાદાનમિતિ યાવત્ ન તુ કર્તવ્યમ્ સ સ્વામિ વિદ્યમાનસ્વામિકં કાષ્ઠ પુષ્પાદિ તદનાજ્ઞયા તમપૃષ્ટવેત્યર્થઃ ન ગ્રાહ્યમ્ ॥૧૭॥

અ.દી.:- અને ધર્મ કરવાને અર્થે પણ અમારા સત્સંગી કોઈએ ‘શુદ્રએ પણ ’ ચોરનું કર્મ ન કરવું ‘બીજાનું દ્રવ્ય લઈ લેવા રૂપ ચોર કર્મ ન કરવું’ અને ઘણિયાતું જે કાષ્ટ પુષ્પ આદિક વસ્તુ તે તેના ઘણીની ‘વિદ્યમાન સ્વામીની’ આજ્ઞા વિના ન લેવું. ॥૧૭॥

વ્યભિચારો ન કર્તવ્ય: પુમ્ભિ: સ્ત્રીભિશ્ચ માં શ્રિતૈ: ।

દ્યૂતાદિ વ્યસનં ત્યાજ્યં નાદ્યં ભક્ષાદિ માદકમ્ ॥૧૮॥

અ.દી.: અને અમારા આશ્રિત જે પુરૂષ તથા સ્ત્રીઓ તેમણે વ્યભિચાર ન કરવો અને જુગટું આદિક જે વ્યસન તેનો ત્યાગ કરવો અને ભાંગ્ય મફર ગાંજો એ આદિક જે કેફ કરનારી વસ્તુ તે ખાવી નહિ અને પીવી નહિ. ॥૧૮॥

અ.દી. “વ્યભિચારિતિ” માં શ્રિતૈ: પુ:ભિ: પુરુષૈ: લિંગવિપરિણામેન માંશ્રિતાભિ: સ્ત્રીભિશ્ચ વ્યભિચાર: પરાંગના સંજ્ઞ: સ પરપુરુષસંજ્ઞશ્ચ ન કર્તવ્ય: તથા દ્યૂતમાદિર્યસ્ય તદ્ વ્યસનં ત્યાજ્યમ્ તથા માદયતીતિમાદકં મદજનકં ભંગાદિ નાડદ્યંનં ભક્ષણીયમ્ ॥૧૮॥

અ.દી.: અને અમારા આશ્રિત જે પુરૂષ તથા સ્ત્રીઓ તેમણે વ્યભિચાર ‘લિંગ પરિવર્તન વડે પરસ્ત્રી ગમન પુરૂષે તથા પરપુરૂષ ગમન સ્ત્રીએ’ ન કરવો અને જુગટું આદિક જે વ્યસન તેનો ત્યાગ કરવો અને ભાંગ્ય મફર ગાંજો એ આદિક જે કેફ કરનારી વસ્તુ તે ખાવી નહિ અને પીવી નહિ. ॥૧૮॥

અગ્રાહ્યાન્નેન પક્કં યદન્નં તદુદકં ચ ન ।

જગન્નાથપુરં હિત્વા ગ્રાહ્યં કૃષ્ણપ્રસાદ્યપિ ॥૧૯॥

અને જેના હાથનું રાંધેલ અન્ન તથા જેના પાત્રનું જળ તે ખપતું ન હોય તેણે રાંધેલ અન્ન તથા તેમના પાત્રનું જળ, તે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનની પ્રસાદી ચરણામૃતના મહાત્મ્યે કરીને પણ જગન્નાથપુરી વિના અન્ય સ્થાનકને વિષે

ગ્રહણ ન કરવું. અને જગન્નાથપુરીને વિષે જગન્નાથજીનો પ્રસાદ લેવાય તેનો દોષ નથી. ॥૧૯॥

અ.દી. “અગ્રાહ્યેતિ” અગ્રાહ્યમં સ્વસ્ય દેશજ્ઞાતિ કુલાચારવિરુદ્ધત્વાદ્ ગૃહણાનર્હમન્નં પક્વાન્નં યસ્ય તેન પુંસા પક્વં યત્ અન્નં તથા તદુદકં તદ્ભાણ્ડસ્થમુદકં ચેત્યર્થઃ તદિતિ શેષઃ તદ્ દ્વયં કૃષ્ણસ્ય પ્રસાદો નિવેદનાનુગ્રહો ઽસ્યાસ્તીતિ તથા ભૂતમપિ જગન્નાથપુરઃ શ્રીપુરુષોત્તમપુર્યાં અન્યત્રાડન્યસ્થાનેન ગ્રાહ્યં જગન્નાથ પુર્યાંતુ તદ્ગ્રહણેન દોષ ઇત્યર્થ ॥૧૯॥

અ.દી. :- અને જેના હાથનું રાંધેલ અન્ન ‘પોતાનાં દેશ, જ્ઞાતિ, અને કુળાચારથી વિરુદ્ધ એા પુરુષના હાથે રંધાયે અન્ન’ તથા જેના પાત્રનું જળ જે ખપતું ન હોય તે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનની પ્રસાદી ચરણામૃતના મહાત્મ્યે ‘શ્રીકૃષ્ણને નિવેદન કરેલો પ્રસાદ કૃપા કરીને પ્રાપ્ત થયો એવા મહાત્મ્યે’ કરીને પણ જગન્નાથ પુરી ‘શ્રીપુરુષોત્તમપુરી’ વિના અન્ય સ્થાનકને વિષે ગ્રહણ ન કરવું અને જગન્નાથપુરીને વિષે જગન્નાથજીનો પ્રસાદ લેવાય તેનો દોષ નથી (અહીં જગન્નાથપુરી એટલે આખી જગન્નાથપુરી નહીં કેવલ જગન્નાથ ભગવાનના મંદિરમાં જે સામગ્રી બનાવવામાં આવે અને તે સામગ્રીનો ભોગ જગન્નાથ ભગવાનને લગાવવામાં આવે તે પ્રસાદ જ ગ્રહણ કરવો પણ બીજો નહીં એટલો વિવેક રાખવો.) ॥૧૯॥

મિથ્યાપવાદઃ કસ્મિંશ્ચિદપિ સ્વાર્થસ્ય સિદ્ધયે ।

નારોપ્યો નાપશબ્દાશ્ચ ભાષણીયાઃ કદાચન ॥૨૦॥

અને પોતાના સ્વાર્થની સિદ્ધિને અર્થેપણ કોઇને વિષે મિથ્યા અપવાદ આરોપણ ન કરવો અને કોઇને ગાળ તો ક્યારે ન દેવી. ॥૨૦॥

અ.દી. “મિથ્યેતિ” સ્વાર્થસ્ય સિદ્ધયેઽપિ કસ્મિંશ્ચિદિતિ સામાન્યે નપુંસકમ્ પુરુષે સ્ત્રિયાં ચાપીત્યર્થઃ મિથ્યાભૂતોઽપવાદોઽભિશાપો નારોપ્યઃ તથા કદાચન ક્વાપ્યપશબ્દાગાલિ શબ્દા ગુહ્યેન્દ્રિયમ નામાદિ શબ્દાશ્ચ ન ભાષણીયાઃ ॥૨૧॥

અ.દી. :- અને પોતાના સ્વાર્થની સિદ્ધિને અર્થે પણ કોઇને વિષે મિથ્યાઅપવાદ ‘સામાન્ય રીતે આ પુરૂષ નપુંસક છે અને સ્ત્રી પણ નપુંસક છે એવો મિથ્યા અપવાદ’ આરોપણ ન કરવો અને કોઇને ગાળ તો ‘ગૃહ્યેન્દ્રિય નામ આદિ બોલી શબ્દનું ઉચ્ચારણ કરવારૂપ અપશબ્દ’ ક્યારેય ન દેવી. ॥૨૦॥

દેવતાતીર્થ વિપ્રાણાં સાધ્વીનાં ચ સતામપિ ।

વેદાનાં ચ ન કર્તવ્યા નિન્દા શ્રવ્યા ન ચ ક્વચિત્ ॥૨૧॥

દેવતા, તીર્થ, બ્રાહ્મણ, પતિવ્રતા, સાધુ અને વેદ એમની નિંદા ક્યારે ન કરવી અને ન સાંભળવી. ॥૨૧॥

અ.દી. “દેવતેતિ” દેવતાશ્ચ તીર્થાનિ ચ વિપ્રાશ્ચ તેષાં સાધ્વીનાં પતિવ્રતાનામ્ સતાં સત્પુરુષાણામ્ વેદાનાં ચ નિંદા ન કર્તવ્યા ક્વચિત્ ન શ્રવ્યાપીતિ સંબંધઃ ॥૨૧॥

અ.દી. :- દેવતા, તીર્થ, બ્રાહ્મણ, પતિવ્રત, સાધુ ‘સત્પુરૂષો’ અને વેદો એમની નિંદા ક્યારેય ન કરવી અને ન સાંભળવી. ॥૨૧॥

દેવતાયૈ ભવેદ્યસ્યૈ સુરામાંસનિવેદનમ્ ।

યત્પુરોઽજાદિહિંસા ચ ન ભક્ષ્યં તન્નિવેદિતમ્ ॥૨૨॥

અને જે દેવતાને સુરા અને માંસનું નૈવેદ્ય થતુ હોય અને વળી જે દેવતાને આગળ બકરા આદિક જીવની હિંસા થતી હોય તે દેવતાનું નૈવેદ્ય ન ખાવું ॥૨૨॥

અ.દી. “દેવતાયાઈતિ” યસ્યૈ દેવતાયૈ સુરા ચ માંસ ચ સુરામાંસં તસ્ય નિવેદનં નૈવેદ્યં ભવેત્ તથા યત્પુરો યસ્ય દેવતાયા અગ્રે અજાદેર્મેષાદે જીવસ્ય હિંસા વધશ્ચ ભવેત્ આદિશબ્દાન્મહિષાદિગ્રહણમ્ તન્નિવેદિતં તસ્યૈ દેવતાયૈ નિવેદિતમન્નાદ્યપીત્યર્થઃ ન ભક્ષ્યમ્ ॥૨૨॥

અ.દી :- અને જે દેવતાને સુરા અને માંસનું નૈવેદ્ય થતુ હોય અને વળી જે દેવતા ને આગળ બકરા આદિક ‘બકરા, ભેંસ, પાળા આદિક’ જીવની હિંસા થતી હોય તે દેવતાનું નૈવેદ્ય ‘તે દેવતાને અર્પણ કરેલું અન્ન, ચરણામૃત, પુષ્પ ઇત્યાદિ’ ન ખાવું ॥૨૨॥

દૃષ્ટ્વાશિવાલયાદીનિ દેવાગારાણિ વર્ત્મનિ ।

પ્રણમ્યં તાનિ તદ્દેવદર્શનં કાર્યમાદરાત્ ॥૨૩॥

અને માર્ગ વિષે ચાલતે શિવાયથાદિક જે દેવ મંદિર આવે તેને જોઈને તેને નમસ્કાર કરવા અને આદર થકી તે દેવનું દર્શન કરવું ॥૨૩॥

અ.દી. “દૃષ્ટેવેતિ” વર્ત્મનિ માર્ગે શિવાલયશિવમન્દિરમાદિ આદિર્યેષાં તાનિ દેવગારાણિ દેવમન્દિરાણિ દૃષ્ટ્વા તાનિ પ્રણમ્ય તદ્દેવ દર્શનં તેષુ દેવાગારેષુ યે દેવાસ્તેષાં દર્શનં ચાદરાત્ કાર્યં તત્ર ગત્વા તન્નમસ્કારઃ કર્ત્તવ્યં ઇત્યર્થઃ ॥૨૩॥

અ.દી:- અને માર્ગને વિષે ચાલતે શિવાલયાદિક જે દેવમંદિર ‘શિવમંદિર આદિ’ આવે તેને જોઈને તેને નમસ્કાર કરવા અને આદર થકી તે દેવનું દર્શન

કરવું અર્થાત્ ‘તે દેવમંદિર જોઇ તેને નમસ્કાર કરવા અને આદર થકી તે દેવનું દર્શન કરવું.’ (પણ અહીં વિવેક રાખવો મહાકાળી, ચંડી, ભૈરવ આદિ તામસ દેવતાના મંદિર હોય અને તેને મધ માંસનો ભોગ ધરાવાતો હોય તો તેને જોઇને તો નમસ્કાર પણ ન કરવા. આ સંબંધમાં ભગવાન શ્રીહરિ કહે છે ‘યસ્મૈય દેવાય દૈવ્યૈવા સુરામાંસાર્પણં ભવેત્ । યદગ્રેજીવ હિંસા ચ સ્યાત્ ન નાન્યો ન સા ન ચ ॥ તયોર્બ્રતેન કર્તવ્યં ન તન્મન્ત્ર જપસ્તથા । અનાપદિ ન કર્તવ્યા તાભ્યાં નતિરપિક્વચિત્ ॥’ જે ભૈરવાદિ દેવને કે ભદ્રકાલી આદિક દેવીને સુરા માંસનું નિવેદન થતું હોય તથા જે દેવીની આગળ જીવ હિંસા થતી હોય એવા દેવદેવીને અમારા આશ્રિતો એ માનવા નહિ તથા તેવા દેવ દેવીનું વ્રત અને તેના મંત્રનો જપ કરવો નહિ તથા પ્રણામ પણ ન કરવા (સ.જી. ૨/૧૬/૧૮-૧૯ આ વચનથી કહી છે.)” ॥૨૩॥

સ્વવર્ણાશ્રમધર્મો યઃ સ હાતવ્યો ન કેનચિત્ ।

પરધર્મો ન ચાચર્યો ન ચ પાખ્વણ્ડકલ્પિતઃ ॥૨૪॥

અને પોતપોતાના વર્ણાશ્રમનો જે ધર્મ તે કોઈ સત્સંગીએ ત્યાગ ન કરવો અને પર ધર્મનું આચરણ ન કરવું તથા પાખંડ ધર્મનું આચરણ ન કરવું ॥૨૪॥

અ.દી. “સ્વવર્ણેતિ” યઃ સ્વસ્ય વર્ણાશ્રમયોર્ધર્મઃ સ તુ કેનચિત્ કેનાપિ ન હાતવ્યો ન ત્યાજ્યઃ તથા પરધર્મો નાઽઽચર્યશ્ચ પાખ્વણ્ડેન સહિતઃ ખ્વણ્ડ કલ્પિતઃ પાખ્વણ્ડકલ્પિતઃ તત્રોપધર્મઃ પાખંડઃ છલધર્મઃ કલ્પિતઃ સ ચ નાચાર્ય ॥૨૪॥

અ.દી:- અને પોતપોતાના વર્ણાશ્રમનો જે ધર્મ તે કોઈ સત્સંગીએ ત્યાગ ન કરવો અને પર ધર્મનું આચરણ ન કરવું તથા પાખંડ ધર્મનું આચરણ ન કરવું ‘ઉપ ધર્મનું આચરણ ન કરવું’ તથા કલ્પિત ધર્મનું આચરણ ન કરવું

‘છલ ધર્મનું આચરણ ન કરવું. અર્થાત્ ઉપધર્મ પાખંડ કે છલ કરીને કહેવાયેલા કલ્પિત ધર્મનું આચારણ ન કરવું.’ ॥૨૪॥

કૃષ્ણભક્તે : સ્વધર્માદ્વા પતનં યસ્ય વાક્યતઃ ।

સ્યાત્તન્મુખાન્ન વૈ શ્રવ્યાઃ કથાવાર્તાશ્ચ વા પ્રભોઃ ॥૨૫॥

અને જેના વચનને સાંભળવે કરીને શ્રી કૃષ્ણ ભગવાનની ભક્તિને પોતાના ધર્મ એ બે થકી પડી જવાય તેના મુખ થકી ભગવાનની કથાવાર્તા ન સાંભળવી. ॥૨૫॥

અ.દી. :- “કૃષ્ણોતિ” યસ્ય વક્તુર્વાક્યતો વાક્યશ્રવણાત્ કૃષ્ણભક્તે : સકાશાત્ સ્વધર્માદ વા પતનં ભ્રષ્ટતા સ્યાત્ શ્રોતુરિતિશેષઃ તસ્ય મુખાત્ નિઃસૃતા ઇતિ શેષઃ પ્રભોઃ શ્રીકૃષ્ણ સંબંધિન્યઃ કથાવાર્તાશ્ચ ન શ્રવ્યાઃ વૈ ત્યા ઇતિ નિશ્ચયેનાત્ર સંશયઃ કર્તવ્ય ઇત્યર્થઃ ॥૨૫॥

અ.દી. :- અને જેના વચનને સાંભળવે કરીને શ્રી કૃષ્ણ ભગવાનની ભક્તિને પોતાના ધર્મ ‘સ્વધર્મ’ એ બે થકી પડી જવાય ‘ભ્રષ્ટ થવાય’ તેના મુખ થકી ભગવાનની કથા વાર્તા ન સાંભળવી અહીં મૂળ શ્લોકમાં ‘વૈ’ શબ્દ છે જે નિશ્ચિતતા બતાવે છે (અને ગૂઢાર્થમાં શ્રીહરિનો નાસ્તિક અને શુષ્કવેદાન્ત તરફ નિર્દેશ કરે છે) અર્થાત્ આવાઓના મુખ થકી ભગવાનની કથા વાર્તા સાંભળવાથી નિશ્ચિત પણે શ્રીકૃષ્ણની ભક્તિ અને ધર્મથી વિમુખ થવાશે એ બાબતમાં કોઈ સંશય નથી માટે એવા ઓના મુખથી ભગવાનની કથાવાર્તા ન સાંભળવી ॥૨૫॥

સ્વપરદ્રોહજનનં સત્યં ભાષ્યં ન કર્હિચિત્ ।

કૃતઘ્નસઙ્ગસ્ત્યક્તવ્યો લુજ્વા ગ્રાહ્યા ન કસ્યચિત્ ॥૨૬॥

અને જે સત્ય વચન બોલવે કરીને પોતાનો દ્રોહ થાય તથા પારકો દ્રોહ થાય એવું જે સત્ય વચન તે ક્યારેય ન બોલવું અને જે કૃતઘ્ની હોય તેના સંગનો ત્યાગ કરવો અને વ્યવહાર કાર્યને વિષે કોઈની લાંચ ન લેવી. ॥૨૬॥

અ.દી. “સ્વેતિ” સ્વસ્ય પરસ્ય ચ વા દ્રોહોઽતિ વ્યથાતસ્ય જનનં હેતુભૂતં સત્યં યથાર્થં વાક્યં કર્હિચિત્ ક્વાપિ ન ભાષ્યં નોચ્ચારણીયં તથા કૃતઘ્નસ્ય પરોપકારાનભિજ્ઞસ્ય પ્રત્યુતાપ કર્તુશ્ચ સંગસ્ત્યક્તવ્યો ન કાર્યઃ કસ્યચિત્ ધનિનોઽપિ લુજ્ઞા લાજ્ઞેતિ પ્રસિદ્ધોત્કોચ દ્રવ્યં ન ગ્રાહ્યા ॥૨૬॥

અ.દી:- અને જે સત્ય વચન બોલવે કરીને પોતાનો દ્રોહ થાય તથા પારકો દ્રોહ થાય એવું જે સત્ય વચન તે ક્યારેય ન બોલવું અને કૃતઘ્ની હોય ‘કરેલા ઉપકાર ભૂલી જઈ ઉપકાર કરનારાને કષ્ટ આપનાર એવો કૃતઘ્ની હોય’ તેના સંગનો ત્યાગ કરવો અને વ્યવહાર કાર્યને વિષે કોઈની લાંચ ન લેવી. ॥૨૬॥

चौरपापिव्यसनिनां सङ्गः पाखण्डिनां तथा ।

कामिनां च न कर्तव्यो जनवज्जनकर्मणाम् ॥२७॥

અને ચોર, પાપી, વ્યસની, પાખંડી, કામી તથા કીમિયા આદિક ક્રિયાએ કરીને જનનો ઢગનારા, એ છ પ્રકારના જે મનુષ્ય તેમનો સંગ ન કરવો. ॥૨૭॥

અ.દી. “ચૌરેતિ” ચૌરાશ્ચ પાપિનશ્ચ વ્યસનિનશ્ચ તેષામ્ તથા પાખણ્ડિનામુપધર્મિણામ્ કામિનાં વ્યભિચારિણાં ચ જનાનાં વજ્જનં છલનં કર્મ યેષાં તેષાં ચ સંઙ્ગઃ સાહચર્યં ન કર્તવ્યઃ ॥૨૭॥

અ.દી. :- અને ચોર, પાપી, વ્યસની, પાંખંડી, ‘ઉપધર્મિ-દંભ કરનાર ઉપધર્મિ’ કામી ‘વ્યધિચારી’ તથા કીમિયા ‘છલ કર્મ’ આદિક ક્રિયાએ કરીને જનનો ઠગનારા, એ છ પ્રકારના જે મનુષ્ય તેમનો સંગ ‘સાહચર્ય-એક બીજા સાથે બેસવું, ઉઠવું, ખાવું, પીવું ઇત્યાદિ રૂપ સાહચર્ય’ ન કરવો. ॥૨૭॥

ભક્તિ વા જ્ઞાનમાલમ્બ્ય સ્ત્રીદ્રવ્યરસલો લુભાઃ ।

પાપે પ્રવર્તમાનાઃ સ્યુઃ કાર્યસ્તેષાં ન સઙ્ગમઃ ॥૨૮॥

અને જે મનુષ્ય ભક્તિ અથવા જ્ઞાનનું આલંબન કરીને સ્ત્રી દ્રવ્ય અને રસાસ્વાદ તેને વિષે અતિશય લોલુપ થકા પાપને વિષે -વર્તતા હોય તે મનુષ્યનો સમાગમ ન કરવો. ॥૨૮॥

અ.દી. “ભક્તિમિતિ” ય ઇતિ શેષઃ ભક્તિ ભગવન્નામ સંકીર્તનાદિ માહાત્મ્ય વાઽથવા જ્ઞાનં અહં બ્રહ્મસ્મિ બ્રહ્મ જ્ઞાનેન સર્વ પાપક્ષય ઇતિ જ્ઞાન માહાત્મ્યમ્ માલંબ્ય તદવલંબનેન સ્ત્રીચ દ્રવ્યં વિત્તં ચ રસશ્ચ તેષુ સના લોલુભા અતિ લુબ્ધાઃ સન્તઃ પાપે પાપકર્મણિ સ્ત્રી સઙ્ગાદૌ પ્રવર્તમાનાઃ સ્યુઃ તેષાં પુરુષાણાં સઙ્ગમઃ સઙ્ગશ્ચ ન કાર્યઃ ॥૨૮॥

અ.દી.:- અને જે મનુષ્ય ભક્તિ ‘ભગવન્નામ સંકીર્તનાદિ’ અથવા જ્ઞાનનું ‘અહંબ્રહ્મસ્મિ- હું બ્રહ્મ છું. આપ્રમાણેના જ્ઞાન વડે બધા પાપો ક્ષય થઈ જાય છે એ પ્રમાણેના માહાત્મ્યનું’ આલંબન કરીને સ્ત્રી દ્રવ્ય અને રસાસ્વાદ તેને વિષે અતિશય લોલુપ થકા પાપને વિષે ‘પાપ કર્મ એવા પર સ્ત્રી ગમન આદિને વિષે’ પ્રવર્તતા હોય તે મનુષ્યનો સમાગમ ન કરવો.

કૃષ્ણકૃષ્ણાવતારાણાં ચ્ચંડનં યત્ર યુક્તિભિઃ ।

કૃતં સ્યાત્તાનિ શાસ્ત્રાણિ ન માન્યાનિ કદાચન ॥૨૯॥

અને જે શાસ્ત્રને વિષે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનનું તથા શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનના જે વરાહાદિક અવતાર તેમનું યુક્તિ એ કરીને ખંડન કર્યું હોય એવા જે શાસ્ત્ર તે ક્યારેય ન માનવા અને ન સાંભળવા. ॥૨૯॥

અ.દી. “કૃષ્ણોતિ” યત્ર યેષુ શાસ્ત્રેષુ યુક્તિભિઃ સ્વદૃષ્ટાન્તાદિભિઃ કૃષ્ણશ્ચ કૃષ્ણાવતારા વરાહાદયશ્ચ તેષાં તત્ સ્વરૂપાણાં ચ્ચન્દનમાયામયત્વેનાનિત્યત્વં કૃતં સ્થાપિતં સ્યાત્તાનિ શાસ્ત્રાણિ કદાચન ન માન્યાનિ નાડડર્તવ્યાનિ તત્કર્તૃણાં કલિયુગોપહત બુદ્ધિત્વાદિતિ ભાવઃ તથા ચોક્તં શ્રીમદ્ભાગવતે ‘કલૌ ન રાજન્ જગતાં પરં ગુરું ત્રૈલોક્ય નાથાનતપાદપઙ્કજમ્ । પ્રાયેણ મર્ત્યા ભગવન્તમચ્યુતં યક્ષ્યન્તિ પાચ્ચન્દ વિભિન્ન ચેતસઃ ॥ યન્નામધેયં મિયમાણ આતુરઃ પતન્ સ્વલન્વા વિવશો ગૃણન્ પુમાન્ । વિમુક્તકર્માર્ગલ ઉત્તમાં ગતિં પ્રાપ્નોતિ યક્ષ્યન્તિ ન તં કલૌ જના । (ભાગ-૧૨-૩-૪૩-૪૪) ઇતિ અર્થાત્ તત્સ્થાપક શાસ્ત્રાણિ માન્યાન્યેવ તત્કર્તૃષુ ભગવત્પ્રતાપેન કલિયુગાપ્રવેશાદિતિ ભાવઃ તથા ચોક્તં તત્રૈવ કલિધર્મ નિર્ણયે ‘કૃષ્ણવર્ણત્વિષાડકૃષ્ણાંસાઙ્ગોપાઙ્ગાસ્ત્રપાર્ષદમ્ । યજ્ઞૈઃ સઙ્કીર્તન પ્રાયૈર્યજન્તિ હિ સુમેધસઃ ॥ (ભાગ-૧૧-૫-૩૨) ઇતિ ॥૨૯॥

અ.દી :- અને જે શાસ્ત્રને વિષે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનનું તથા શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનના જે વરાહાદિક અવતાર ‘વરાહાદિક શ્રીકૃષ્ણના સ્વરૂપ’ તેમનું યુક્તિ એ કરીને ‘પોતાના દ્રષ્ટાંત આદિથી’ ખંડન કર્યું હોય ‘શ્રીકૃષ્ણ અને તેમના અવતારો માયામય હોવાથી અનિત્ય છે એમ સ્થાપિત કર્યું હોય’ એવા જે શાસ્ત્ર તે ક્યારેય ન માનવા અને ન સાંભળવા. ‘કારણ કે તે પ્રમાણેના શાસ્ત્રો રચનારાઓની બુદ્ધિ કલયુગે અપહત કરાયેલી છે. (હરણ કરાયેલી છે)’ તે શ્રીમદ્ ભાગવતમાં કહ્યું છે ‘શ્રી ભગવાન જ ચરાચર જગતના પિતા અને પરમ

ગુરુ છે. ઇન્દ્ર, બ્રહ્મા વિગેરે ત્રિલોકના અધિપતિ તેમના ચરણોમાં પોતાનું મસ્તક નમાવીને સર્વસ્વ સમર્પણ કરતા રહે છે તેમનું ઐશ્વર્ય અનંત છે અને તેઓ અખંડ રૂપે પોતાના સ્વરૂપમાં સ્થિત છે પરંતુ કળિયુગના લોકો પાંખડને કારણે ભેદ બુદ્ધિવાળા અને ચંચળ ચિત્તના બની જવાથી મોટા ભાગે ભગવાનની પૂજાથી વિમુખ થઈ જાય છે’ (ભાગ-૧૨/૩/૪૩) અર્થાત્ તે શ્રીકૃષ્ણને સ્થાપન કરનારા શાસ્ત્રોને જ માનવા કારણ કે તે તે રચનાઓમાં ભગવાનના પ્રતાપથી કળિયુગે પ્રવેશ કરેલો નથી તેવો ભાવ છે તે કહ્યું પણ છે, ‘મનુષ્ય મૃત્યુ સમયે વિવશતાની સ્થિતિમાં અથવા પડતા- આથડવા સમયે પણ, અસહાય બનીને પણ તે ભગવાનના કોઈ એક નામનું ઉચ્ચારણ કરે છે, તો તેના બધા કર્મ બંધનો કપાય જાય છે અને તેને ઉત્તમોત્તમ ગતિ પ્રાપ્ત થાય છે. પરંતુ અરે... રે કળિયુગ! કળિયુગના પ્રભાવથી લોકો તે ભગવાની આરાધનાથી વિમુખ થઈ જાય છે.’ (ભાગ-૧૨/૩/૪૪) ‘કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે જે શાસ્ત્રમાં શ્રીકૃષ્ણ અને તેમના વરાહાદિ અવતારોનું ખંડન કરેલું હોય તે શાસ્ત્રોને ન માનનારાઓ ના હૃદયમાં શ્રીકૃષ્ણના પ્રતાપથી કળિયુગનો પ્રવેશ થતો નથી. તે શ્રીમદ્ ભાગવતમાં કહ્યું છે’ ‘કળિયુગમાં ભગવાનનો રંગ કૃષ્ણ (શ્યામ) હોય છે, પરંતુ કાંતિથી ઇન્દ્રનીલમણિ જેવી ઉજ્જવળ હોય છે અર્થાત્ તેમનું રૂપ અત્યંત મનોહર હોય છે, તેઓ જીવોને પોતાની તરફ ખેંચીને આનંદિત કરે છે. તેઓ હૃદયાદિ અંગો, ઉપાંગો, અસ્ત્રો, અને સુનંદાદિ પાર્ષદોથી ઘેરાયેલા રહે છે આ યુગમાં શ્રેષ્ઠ બુદ્ધિના લોકો તેમનાં નામ, ગુણ, લીલા વગેરેના કિર્તનની પ્રધાનતા હોય એવા આરાધના કરે છે. (ભાગ-૧૧/૫/૩૨)’ ॥૨૯॥

अगालितं न पातव्यं पानीयं च पयस्तथा ।

સ્નાનાદિ નૈવ કર્તવ્યં સૂક્ષ્મજન્તુમયામ્ભસા ॥૩૦ ॥

અને ગાળ્યા વિનાનું જે જળ તથા દૂધ તે ન પીવું અને જે જળને વિષે ઝીણા જીવ ઘણાંક હોય તે જળે કરીને સ્નાનાદિક ક્રિયા ન કરવી. ॥૩૦॥

અ.દી. “ આગાલિતમિતિ ” અગાલિતં વસ્ત્રાપૂતં પાનીયમુદકં તથા પયો દુગ્ધં ચ ન પાતવ્યમ્ સૂક્ષ્મા જન્તવો જીવાઃ પ્રચુરા પત્ર તદમ્ભ ઉદકં ચ તેન સુક્ષ્મ જન્તુમયામ્ભસા સ્નાનાદિ ન કર્તવ્યમ્ આદિ શબ્દાદ્વસ્ત હસ્ત પાદપ્રક્ષાલન પાત્ર મજ્જનાદિ ગ્રહણમ્ ॥૩૦ ॥

અ.દી:- અને ગાળ્યા વિનાનું જે જળ તથા દૂધ તે ન પીવું અને જે જળને વિષે ઝીણાં જીવ ઘણાંક હોય તે જળે કરીને સ્નાનાદિક ક્રિયા ન કરવી ‘આદિ શબ્દથી તે પ્રકારના જળમાં હાથ પગ ન ધોવા તથા પાત્રો પણ ન માંજવા.’ ॥૩૦॥

યદૌષધં ચ સુરયા સમ્પૃક્તં પલ્લેન વા ।

અજ્ઞાતવૃત્તવૈદ્યેન દત્તં ચાદ્યં ન તત્ ક્વચિત્ ॥૩૧ ॥

અને જે ઔષધ દારૂ માંસ તેણે યુક્ત હોય તે ઔષધ ક્યારેય ન ખાવું અને વળી જે વૈદ્ય ના આચરણને જાણતા ન હોઈએ તે વૈદ્યે આપ્યું જે ઔષધ તે પણ ક્યારેય ન ખવું. ॥૩૧॥

અ.દી. “ યદિતિ ” યત્ ઔષધં સુરયા મદ્યેન વા પલ્લેન માંસેન સંપૃક્તં મિશ્રિસ્યાદિતિ શેષઃ ન જ્ઞાત વૃત્તમાચારો યસ્ય તેનાઽપરિચિતેન વૈદ્યેન દત્તં ચ વા સ્યાત્તદૌષધં ક્વચિત્ ક્વાપિ નાઽદ્યં ન ભક્ષણીયમ્ ॥૩૧ ॥

અ.દી:- અને જે ઔષધ દારૂં ‘મધ’ માંસ તેણે યુક્ત હોય ‘તેણે મિશ્રિત હોય’ તે ઔષધ ક્યારેય ન ખાવું અને વળી જે વૈદ્યના આચરણને જાણતા ન હોઈએ તે વૈદ્યે આપ્યું જે ઔષધ તે પણ ક્યારેય ન ખાવું. ‘ક્યારેય ભક્ષણ ન કરવું’ ॥૩૧॥

स्थानेषु लोकशास्त्राभ्यां निषिद्धेषु कदाचन ।

मलमूत्रोत्सर्जनं च न कार्यं स्त्रीवनं तथा ॥૩૨॥

અને લોક અને શાસ્ત્ર તેમણે મળમૂત્ર કરવાને અર્થે વરજ્યાં એવાં સ્થાનક જે જીર્ણ દેવાલય તથા નદી તળાવના આરા તથા માર્ગ તથા વાવેલું ખેતર તથા વૃક્ષની છાયા તથા ફૂલવાડી બગીચા એ આદિક જે સ્થાન તેમને વિષે ક્યારેય પણ મળમૂત્ર ન કરવું તથા થૂંકવું પણ નહિ. ॥૩૨॥

અ.દી. “ સ્થાનેષ્વિતિ ” લોક શાસ્ત્રાભ્યાં નિષિદ્ધેષુ સ્થાનેષુ જીર્ણ દેવાલય નદ્યવતાર પુલિન માર્ગ સસસ્ય ક્ષેત્ર સંસ્કૃત ભૂમ્યાદિષુ મલમૂત્રયોરુ ત્સર્જનં ત્યાગઃ તથા સ્ત્રીવનંનાસામલ ત્યાગશ્ચ કદાચન ન કાર્યમ્ ॥૩૨॥

અ.દી:- અને લોક અને શાસ્ત્ર તેમણે મળ મૂળ કરવાને અર્થે વરજ્યાં એવાં સ્થાનક જે જીર્ણ દેવાલય, તથા નદી તળાવના આરા તથા માર્ગ તથા વાવેલું ખેતર તથા વૃક્ષની છાયા તથા ફૂલવાડી બગીચા તથા ‘સુશોભિત રીતે શણગારેલી ભૂમિ’ એ આદિક જે સ્થાન તેમને વિષે ક્યારેય પણ મળમૂત્ર ન કરવું તથા થૂંકવું નહિ. ॥૩૨॥

अद्वारेण न निर्गम्यं प्रवेष्टव्यं न तेन च ।

स्थाने सस्वामिके वासः कार्योऽपृष्ट्वा न तत्पतिम् ॥૩૩॥

અને ચોરમાર્ગે કરીને પેસવું નહિ અને નીસરવું નહિ અને જે સ્થાનક ઘણિયાતું હોય તે સ્થાનક ને વિષે તેના ઘણીને પૂછ્યાં વિના ઉતારો ન કરવો.

॥૩૩॥

અ.દી. “અદ્વારેણેતિ” અદ્વારં ક્વચિત્તદાપદિ ગૃહ પ્રવેશ નિર્ગમાર્થં કારિતમલ્પ દ્વારં તેન વૃત્યાદ્યુલ્લઙ્ગનેન વા ન નિર્ગમ્યં કસ્યાપિ ગૃહાદિત્યધ્યાહાર્યં બહિર્ન ગન્તવ્યં તેનાઽદ્વારેણ ન પ્રવેષ્ટવ્યં ચ તથા સ સ્વામિકે વિદ્યમાનાધ્યક્ષે સ્થાને તત્ પતિં તસ્ય સ્થાનસ્ય પતિમ્ અપૃષ્ઠ્વા વાસો ન કાર્યઃ ॥૩૩॥

અ.દી. :- અને ચોરમાર્ગે કરીને પેસવું નહિ અને નીસરવું નહિ ‘આપત્તકાળમાં ઘરમાં પ્રવેસને અર્થે તથા બહાર નીકળવા માટે અલ્પદ્વાર તેમાંથી અથવા વાડ, વંડી કે ભીતને કુદીને કોઈ બીજાના ઘરમાંથી બહાર નીકળવું નહિ તથા તેવા દ્વારથી બીજા ઘરમાં પેસવું નહિ.’ તથા જે સ્થાનક ઘણિયાતું હોય ‘વિદ્યમાન અધ્યક્ષનું હોય’ તો તે સ્થાનકને વિષે તેવા ઘણી ‘પતિ-સ્વામી’ ને પૂછ્યાં વિના ઉતારો ન કરવો. ॥૩૩॥

જ્ઞાનવાર્તાશ્રુતિર્નાર્યા મુખાત્ કાર્યા ન પૂરુષૈઃ ।

ન વિવાદઃ સ્ત્રિયા કાર્યો ન રાજા ન ચ તજ્જનૈઃ ॥૩૪॥

અને અમારા સત્સંગી જે પુરુષ માત્ર તેમણે બાઈ માણસના મુખ થકી જ્ઞાનવાર્તા ન સાંભળવી અને સ્ત્રિઓ સાથે વિવાદ ન કરવો તથા રાજા સંગાથે તથા રાજાના માણસ સંગાથે વિવાદ ન કરવો. ॥૩૪॥

અ.દી. “જ્ઞાનેતિ” પૂરુષૈઃનરૈર્નાર્યાઃ કસ્યાશ્ચિદપિ યોષિતો મુખાત્ જ્ઞાનવાર્તાયાઃ
શ્રુતિઃ શ્રવણં ન કાર્યા તથા સ્ત્રિયા કદાચિદપિ યોષાયા સહ વિવાદો વાક્કલહો ન કાર્યઃ
રાજા નૃપેણ તજ્જનૈઃ રાજકીયૈશ્ચ પુરુષૈઃ સહ વિવાદો ન કાર્યઃ ॥૩૪॥

અ.દી:- અને અમારા સત્સંગી જે પુરુષમાત્ર તેમણે બાઈ માણસના
‘સ્ત્રીના’ મુખથી જ્ઞાનવર્તા ન સાંભળવી ‘શ્રવણ ન કરવી’ અને સ્ત્રીઓ સાથે
વિવાદ ‘વાક્કલહ’ ન કરવો તથા રાજા સંગાથે ‘નૃપસાથે’ તથા રાજાના માણસ
સંગાથે ‘રાજકીય પુરુષો સાથે’ વિવાદ ન કરવો. ॥૩૪॥

અપમાનો ન કર્તવ્યો ગુરૂણાં ચ વરીયસામ્ ।

લોકે પ્રતિષ્ઠિતાનાં ચ વિદુષાં શસ્ત્રધારિણામ્ ॥૩૫॥

શ્લોક-૩૫:- અને ગુરૂનું અપમાન ન કરવું તથા જે અતિશય શ્રેષ્ઠ મનુષ્ય
હોય તથા જે લોકને વિષે પ્રતિષ્ઠિત મનુષ્ય હોય તથા જે વિદ્વાન મનુષ્ય હોય
તથા જે શસ્ત્રધારી મનુષ્ય હોય તે સર્વેનું અપમાન ન કરવું. ॥૩૫॥

અ.દી. “અપમાનઈતિ” ગુરૂણાં પિત્રાદીનાં વરીયસાં સર્વશ્રેષ્ઠાનાં સત્પુરુષાણાં ચ તથા
લોકે પ્રતિષ્ઠિતાનાં ગુણૈર્લબ્ધોત્કર્ષાણાં પુરુષાણાં વિદુષાં શાસ્ત્રવિદાં શસ્ત્રધારિણાં ચ અપમાનો
માનભંગો ન કર્તવ્યઃ ॥૩૫॥

અ.દી:- અને ગુરૂનું ‘પિતાઆદીનું’ અપામન ન કરવું તથા જે અતિશય
શ્રેષ્ઠ મનુષ્ય હોય ‘સદ્ગુણોની પ્રાપ્તિથી ઉત્કૃષ્ટતા પ્રાપ્ત કરેલ પુરુષ હોય’ તથા
જે વિદ્વાન ‘શાસ્ત્રને જાણનાર’ મનુષ્ય હોય તથા જે શસ્ત્રધારી મનુષ્ય હોય તે
સર્વેને અપમાન ‘માનભંગ’ ન કરવું. ॥૩૫॥

કાર્યં ન સહસા કિઞ્ચિત્કાર્યો ધર્મસ્તુ સત્વરમ્ ।

પાઠનીયાઽધીતવિદ્યા કાર્યઃ સઙ્ગોઽન્વહં સતામ્ ॥૩૬॥

અને વિચાર્યા વિના તત્કાળ કાંઈ કાર્ય ન કરવું અને ધર્મ સંબંધી જે કાર્ય તે તો તત્કાળ કરવું અને પોતે જે વિદ્યા ભણ્યા હોયએ તે બીજાને ભણાવવી અને નિત્ય પ્રત્યે સાધુ નો સમાગમ કરવો. ॥૩૬॥

અ.દી. “કાર્યમિતિ” સહસા સાઽવિચાર્યં કિંચિત્કિમપિ કર્મ ન કાર્યં ન કર્તવ્યમ્ ધર્મસ્તુ સત્વરં સહસાપિ કાર્યઃ કર્તવ્યઃ અધીત વિદ્યા સ્વપઠિત વિદ્યા પાઠનીયા સુશીલ શિષ્યેભ્યોઽર્પણીયેત્યર્થઃ અન્વહં પ્રતિદિનં સતાં ભગવદનન્ય ભક્તાનાં સંઙ્ગશ્ચ કાર્યઃ ॥૩૬॥

અ.દી. :- અને વિચાર્યા વિના તત્કાળ કાંઈ કાર્ય ન કરવું અને ધર્મ સંબંધી જે કાર્ય તે તો તત્કાળ ‘સહસા’ કરવું અને પોતે જે વિદ્યા ભણ્યા હોય એ તે બીજાને ભણાવવી ‘સુશીલ (શ્રેષ્ઠ આચરણવાળા) શિષ્ટોને અર્પણ કરવી’ અને નિત્ય પ્રત્યે સાધુનો ‘ભગવાનના અનન્ય ભક્તનો’ સમાગમ કરવો. ॥૩૬॥

ગુરુદેવનૃપેક્ષાર્થં ન ગમ્યં રિક્તપાણિભિઃ ।

વિશ્વાસઘાતો નો કાર્યઃ સ્વશ્લઘા સ્વમુખેન ચ ॥૩૭॥

અને ગુરુ, દેવ અને રાજા, એ ત્રણના દર્શનને અર્થે જ્યારે જવું ત્યારે ઠાલે હાથે ન જવું અને કોઈનો વિશ્વાસઘાત ન કરવો અને પોતાના મુખે કરીને પોતાના વખાણ ન કરવા. ॥૩૭॥

અ.દી. “ગુર્વિતિ” ગુરુર્ભગવન્મન્ત્રોપદેષ્ટા ચ દેવો દેવતા ચ નૃપો રાજા ચ તેષામીક્ષાદર્શનં તદર્થં રિક્તો યત્કિંચિદુપહાર રહિતઃ પાણિર્હસ્તો યેષાં તૈસ્તથાભૂતૈર્ન ગમ્યં યથા શક્તિ ફલાદ્યુપહારં ગૃહીત્વા તન્નિવેદન પૂર્વકં તદ્ દર્શનં કર્તવ્યમિત્યર્થઃ તથા

વિશ્વાસઘાતો નો કાર્યઃ કઞ્ચિદપિ વિશ્વાસ્ય તદુપઘાતો ન કર્તવ્યઃ સ્વશ્લાઘા
આત્મસ્તુતિઃ સ્વમુખેન ન કાર્યા ચ ॥૩૭॥

અ.દી:- અને ગુરૂ ‘મંત્રોપદેષ્ટા આચાર્ય’ દેવ અને રાજાએ પ્રાણના દર્શનને
અર્થે જ્યારે જવું ત્યારે ઠાલે હાથે ‘ઉપહાર રહિત ઠાલે હાથે’ ન જવું અર્થાત્
યથાશક્તિ ફળાદિ ઉપહાર લઈ તેઓને અર્પણ કરવા પૂર્વક તેમના દર્શન કરવા
જવું’ અને કોઈનો વિશ્વાસઘાત ન કરવો ‘કોઈ વિશ્વાસ કરે અને તેનું નુકશાન
ન કરવું’ અને પોતાના મુખે પોતાના વખાણ ન કરવા. ‘પોતાના મુખે પોતાની
સ્તુતિ ન કરવી.’ ॥૩૭॥

યસ્મિન્ પરિહિતેऽપિ સ્યુર્દૃશ્યાન્યઙ્ગાનિ ચાત્મનઃ ।

તદ્દૃષ્યં વસનં નૈવ પરિધાર્ય મદાશ્રિતૈઃ ॥૩૮॥

અને જે વસ્ત્ર પહેર્યે થકે પણ પોતાના અંગ દેખાય તેવું જે ભૂંડું વસ્ત્ર તે
અમારા સત્સંગી તેમણે ન પહેરવું. ॥૩૮॥

અ.દી. “યસ્મિન્નિતિ” યસ્મિન્ વસ્ત્રે પરિહિતેऽપિ આત્મનઃ સ્વસ્યાઙ્ગાનિ અવયવાઃ
દૃશ્યાનિ સ્યુઃ દૃષ્યં દૂષણાર્હં તદ્ વસનં વસ્ત્રં મદાશ્રિતૈઃ મચ્છિષ્યૈઃ પુરુષૈઃ સ્ત્રીભિશ્ચ નૈવ
પરિધાર્યમ્ ॥૩૮॥

અ.દી:- અને જે વસ્ત્ર પહેર્યે થકે પણ પોતાના અંગ ‘અવયવો’ દેખાય
એવું જે ભૂંડું વસ્ત્ર ‘દૂષણ રૂપ વસ્ત્ર’ અમારા સત્સંગી ‘અમારા શિષ્ય એવા પુરુષ
અને સ્ત્રીઓ’ તેમણે ન પહેરવું ‘ધારણ ન કરવું’ ॥૩૮॥

ધર્મેણ રહિતા કૃષ્ણભક્તિઃ કાર્યા ન સર્વથા ।

અજ્ઞાનિન્દાભયાન્નૈવ ત્યાજ્યં શ્રીકૃષ્ણસેવનમ્ ॥૩૯॥

અને શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનની જે ભક્તિ તે ધર્મ રહિત એવી કોઈ પ્રકારે ન કરવી અને અજ્ઞાની એવા જે મનુષ્ય તેમની નિંદાના ભય થકી શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનની સેવા નો ત્યાગ કરવો જ નહિ. ॥૩૯॥

અ.દી. “ ધર્મેણેતિ” ધર્મેણ સ્વવર્ણાશ્રમ વિહિતેન રહિતા તં ત્યક્ત્વેર્થઃ કૃષ્ણસ્ય ભક્તિઃ સર્વથા ન કાર્યા તથાઽજ્ઞાનાં દુર્જ્જનાનાં નિન્દા તસ્યાભયં તસ્માદ્દેતોઃ શ્રી કૃષ્ણસ્ય સેવનં ભક્તિર્નૈવ ત્યાજ્યન્ ॥૩૯॥

અ.દી:- અને શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનની જે ભક્તિ તે ધર્મરહિત ‘પોતાના વર્ણાશ્રમ ધર્મનો ત્યાગ કરીને’ કોઈ પ્રકારે ન કરવી અને અજ્ઞાની એવા જે મનુષ્ય તેમની નિંદાના ભય થકી શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનની સેવાનો ‘ભક્તિ’ નો ત્યાગ કરવો જ નહિ. ॥૩૯॥

ઉત્સવાહેષુ નિત્યં ચ કૃષ્ણમન્દિરમાગતૈઃ ।

પુમ્ભિઃ સ્પૃશ્યા ન વનિતાસ્તત્ર તાભિશ્ચ પુરુષાઃ ॥૪૦॥

અને ઉત્સવના દિવસને વિષે તથા નિત્ય પ્રત્યે શ્રીકૃષ્ણના મંદિરમાં આવ્યા એવા જે સત્સંગી પુરુષ તેમણે તે મંદિરને વિષે સ્ત્રીઓનો સ્પર્શ ન કરવો અને સ્ત્રીઓ તેમણે પુરુષનો સ્પર્શ ન કરવો અને મંદિરમાંથી નીસર્યા પછી પોતપોતાની રીતે વર્તવું. ॥૪૦॥

અ.દી. “ઉત્સવાહેષ્વિતિ” ઉત્સવાહેષુ જન સંમર્દ બહુલેષુ જન્માષ્ટમ્યાદિ દિનેષુ નિત્યં પ્રતિદિનં ચ કૃષ્ણ મન્દિરમાગતૈઃ પુંભિર્વનિતાઃ સર્વા અપિ સ્ત્રિયઃ તત્ર મંદિરે ન સ્પૃશ્યાઃ તથા તાભિઃ સ્ત્રીભિશ્ચ તત્ર પુરુષા ન સ્પૃશ્યાઃ ॥૪૦॥

અ.દી:- અને ઉત્સવના દિવસને વિષે ‘ઘણા મનુષ્યો એક બીજાને સ્પર્શ કરે એવા જન્માષ્ટમી આદિ ઉત્સવના દિવસ વિષે’ તથા નિત્ય પ્રત્યે શ્રીકૃષ્ણના

મંદિરમાં આવ્યા એવા જે સત્સંગી પુરૂષ તેમણે તે મંદિરને વિષે સ્ત્રીઓનો સ્પર્શ ન કરવો અને સ્ત્રીઓ તેમણે પુરૂષનો સ્પર્શ ન કરવો અને મંદિરમાંથી નીસર્યા પછી પોત પોતાની રીતે વર્તવું. ॥૪૦॥

કૃષ્ણસ્યદીક્ષાં ગુરોઃ પ્રાપ્તૈસ્તુલસીમાલિકે ગલે ।

ધાર્યે નિત્યં ચોર્ધ્વપુણ્ડ્રં લલાટાદૌ દ્વિજાતિભિઃ ॥૪૧ ॥

અને ધર્મવંશી ગુરૂ થકી શ્રીકૃષ્ણની દીક્ષાને પામ્યા એવા જે બ્રાહ્મણ ક્ષત્રિય અને વૈશ્ય એ ત્રણ વર્ણના અમારા સત્સંગી તેમણે કંઠને વિષે તુલસીની બેવડી માળા નિત્ય ધારવી અને લલાટ હૃદય અને બે હાથ એ ચાર ઠેકાણે ઊર્ધ્વપુંડ્રતિલક કરવું. ॥૪૧॥

અ.દી. “કૃષ્ણોતિ” ગુરોર્ધર્મવંશ્યાત્ સકાશાત્ કૃષ્ણસ્યદીક્ષા મન્ત્રોપદેશ રૂપા તાં પ્રાપ્તૈઃ દ્વિજાતિભિસ્ત્રૈવર્ણિકૈઃ તુલસ્યાસ્તુલસીકાષ્ઠસ્ય માલિકે દ્વેસ્રજૌ ગલે કંઠે નિત્યં ધાર્યે ધારણીયે તથા લલાટાદૌ લલાટે હૃદયે બાહુ દ્વયે ચેત્યર્થઃ ઋર્ધ્વપુંડ્રં ચ ધાર્યમ્ ॥૪૧ ॥

અદી :- અને ગુરૂ ‘ધર્મવંશીગુરૂ’ થકી શ્રીકૃષ્ણની દીક્ષાને ‘મંત્રોપદેશરૂપી દીક્ષાને’ પામ્યા એવા જે બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય અને વૈશ્ય એ ત્રણ વર્ણના અમારા સત્સંગી તેમણે કંઠને વિષે તુલસીની ‘તુલસીકાષ્ઠની’ બેવડી માળા નિત્ય ધારવી અને લલાટ, હૃદય અને બે હાથ એ ચાર ઠેકાણે ઊર્ધ્વપુંડ્રતિલક કરવું. ॥૪૧॥

તત્તુ ગોપીચન્દ્રનેન ચન્દ્રનેનાથવા હરેઃ ।

કાર્યં પૂજાવશિષ્ટેન કેશરાદિયુતેન ચ ॥૪૨ ॥

અને તે તિલક જે તે ગોપીચને કરીને કરવું અથવા ભગવાનની પૂજા કરતાં બાકી રહ્યું અને કેશર કુંકુમાદિ કે ચુક્ત એવું જે પ્રસાદિ ચંદન તેણે કરીને તિલક કરવું. ॥૪૨॥

અ.દી. “તદિતિ” તદરુધ્વપુણ્ડં તુ ગોપીચન્દનેન કાર્યં અથવા હરેઃ શ્રી કૃષ્ણસ્ય પૂજાયા અવશિષ્ટં તેન ચન્દનેન શ્રીખણ્ડનેન કાર્યમ્ ચકારઃ પક્ષાન્તરે કેસરમાદિર્યસ્ય કુંકમાદેસ્તેન યુતં યત્ પૂજાવશિષ્ટં ચન્દનં તેન વા કાર્યમ્ ॥૪૨॥

અને તે તિલક જે તે ‘ઉર્ધ્વપુંડ્રતિલક જે તે’ ગોપીચંદને કરીને કરવું અથવા ભગવાન ‘શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનની’ પૂજા કરતાં બાકી રહ્યું અને કેશર કુંકુમાદિ કે ચુક્ત એવું જે પ્રસાદિ ચંદન તેણે કરીને તિલક કરવું. ॥૪૨॥

તન્મધ્ય એવ કર્તવ્યઃ પુણ્ડૂ દ્રવ્યેણ ચન્દ્રકઃ ।

કુન્કુમેનાથવા વૃત્તો રાધાલક્ષ્મીપ્રસાદિના ॥૪૩॥

અને તે તિલકના મધ્યને વિષે જ ગોળ એવો જે ચાંદલો તે જે તે ગોપીચંદને કરીને કરવો અથવા રાધિકાજી અને લક્ષ્મીજી તેનું પ્રસાદિ એવું જે કુંકુમ તેમે કરીને તે ચાંદલો કરવો. ॥૪૩॥

અ.દી. “તન્મધ્યઈતિ” તસ્યોર્ધ્વપુંડ્રસ્ય મધ્યઃ મધ્યમભાગસ્ તસ્મિન્ એવકારસ્તદધો દેશાદિસ્થાનાન્તર વ્યવચ્છેદાર્થઃ પુંડ્રદ્રવ્યેણ યેન દ્રવ્યેણોર્ધ્વપુંડ્રં કૃતં તેનૈવત્તો વર્તુલશ્ચન્દ્રકઃ કર્તવ્યોઽથવા રાધા ચ લક્ષ્મીશ્ચ તયોઃ પ્રસાદો વિદ્યતેઽસ્ય તેન તત્પૂજાવશિષ્ટે નેત્યર્થઃ કુંકુમેનચન્દ્રકઃ કર્તવ્યઃ ॥૪૩॥

અ.દી.:- અને તે તિલક જે તે ‘ઉર્ધ્વપુંડ્રતિલકના’ મધ્યેના વિષે જ ‘અહીં મૂળ શ્લોકમાં એવકાર છે તે ઉર્ધ્વપુંડ્રતિલકના અધોદેશાદિ બીજા સ્થાનના

વ્યવસ્થેદ માટે છે (પૃથક્ કરવા માટે છે) એટલે ઊર્ધ્વપુંડ્રુતિલકના મધ્યને વિષે
૪' ગોળ એવો જે ચાંદલો તે જે તે ગોપીચંદન કરીને કરવો અથવા રાધિકાજી
અને લક્ષ્મીજી તેનું પ્રસાદિ એવું કુંકુમ 'તેમની પૂજા કરતા અવશિષ્ટ રહેલા
કુંકુમ' તેણે કરીને તે ચાંદલો કરવો. ॥૪૩॥

સચ્છૂદ્રાઃ કૃષ્ણભક્તા યે તૈસ્તુ માર્લોર્ધ્વપુણ્ડ્રકે ।

દ્વિજાતિવદ્ધારણીયે નિજધર્મેષુ સંસ્થિતૈઃ ॥૪૪॥

અને પોતાના ધર્મને વિષે રહ્યા અને શ્રીકૃષ્ણના ભક્ત એવા સચ્છૂદ્ર
તેમણે તો તુલસીની માળા અને ઊર્ધ્વપુંડ્રુતિલક તે બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્યની પેઠે
ધારવાં. ॥૪૪॥

અ.દી. “શૂદ્રાણાં વિશેષમાહ । સચ્છૂદ્રાઈતિ દ્વાભ્યામ્” યે સચ્છૂદ્રાઃ કૃષ્ણભક્તાઃ સ્યુઃ
નિજધર્મેષુ સંસ્થિતૈસ્તૈસ્તુ માર્લચોર્ધ્વપુણ્ડ્રકં ચ તે દ્વે દ્વિજાતિ વદ્ ધારણીયે ॥૪૪॥

અદી:- ‘શુદ્ર માટે વિશેષ પણ બે શ્લોકથી કહે છે’ અને પોતાના ધર્મને
વિષે રહ્યા અને શ્રીકૃષ્ણના ભક્ત એવા સચ્છૂદ્ર તેમણે તો તુલસીની માળા અને
ઊર્ધ્વપુંડ્રુતિલક તે બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્યની પેઠે ધારવા. ॥૪૪॥

ભક્તૈ સ્તદિતરૈ માર્લે ચન્દનાદીન્ધનોદ્ભવે ।

ધાર્યે કણ્ઠે લલાટેઽથ કાર્યઃ કેવલચન્દ્રકઃ ॥૪૫॥

અને તે સચ્છૂદ્ર થકી બીજા જે જાતિયે કરીને ઉતરતા એવા ભક્તજન
તેમણે તો ચંદનાદિક કાષ્ઠની બેવડી માળા તે ભગવાનની પ્રસાદી કરાવીને કંઠ
વિષે ધારવી અને લલાટને વિષે કેવળ ચાંદલો કરવો પણ તિલક ન કરવું.
॥૪૫॥

અ.દી. “ભત્તૈરિતિ” તદિતરૈસ્તેભ્યઃ સચ્છૂદ્રેભ્યઃ ઇતરે ય અસચ્છૂદ્રાવર્ણ બાહ્યાશ્ચ તૈ
 ભત્તૈસ્તુ ચંદનં શ્રીખંડવૃક્ષઃ આદિર્યેષાં વૃક્ષાણાં ભિન્ધ તેષામિન્ધનાનિ કાષ્ઠાનિ તેભ્યઃ ઉદ્ભવો
 યયોસ્તે માલેદ્વેસ્ત્રજૌ કંઠેવિષયેધાયેં ન તુ તુલસી માલિકે અથ લલાટે
 કેવલચન્દ્રકચન્નાદિ બિન્દુ ધાર્યો ન તુ પુણ્ડ્રકમ્ ॥૪૫॥

અ.દી:- અને તે સચ્છુદ્ર થકી બીજા જે જાતિયે કરીને ઉતરતા
 ‘અસચ્છુદ્ર તથા વર્ણબાહ્ય’ એવા ભક્તજન તેમણે તો ચંદનાદિક કાષ્ઠની
 બેવડીમાળા તે ભગવાનની પ્રસાદિ કરાવીને કંઠને વિષે ધારવી ‘પણ
 તુલસીની માળા ન ધારવી’ અને લલાટને વિષે કેવળ ચાંદલો ‘ચંદન
 કુમકુમનો ચાંદલો’ કરવો પણ તિલક ન કરવું ॥૪૫॥

ત્રિપુણ્ડ્ર રુદ્રાક્ષધૃતિર્યેષાં સ્યાત્સ્વકુ લાગતા ।

તૈસ્તુ વિપ્રાદિભિઃ ક્વાપિ ન ત્યાજ્યા સા મદાશ્રિતૈઃ ॥૪૬॥

અને જે બ્રાહ્મણાદિકને ત્રિપુંડ જે આડું તિલક કરવું તથા રુદ્રાક્ષની માળા
 ધરવી એ બે વાનાં પોતાના કુળ પરંપરાએ કરીને ચાલ્યાં આવ્યાં હોય અને તે
 બ્રાહ્મણાદિક અમારા આશ્રિત થયા છે હોય તો પણ તેમણે તે ત્રિપુંડ અને
 રુદ્રાક્ષનો ક્યારેય ત્યાગ ન કરવો. ॥૪૬॥

અ.દી. “ત્રિપુણ્ડ્રેતિ” યેષાં વિપ્રાદીનાં ત્રિપુણ્ડ્ર ભસ્મના ચંદનેન વા લલાટાદૌ
 તિર્યગ્રેરેખાત્રય લક્ષણં તત્ત્વ રુદ્રાક્ષાશ્ચ તેષાં ધૃતિર્ધારણમ્ સ્વકુલાગતા સ્વકીય કુલાચાર
 પ્રાપ્તા ભવેત્ મદાશ્રિતૈસ્તૈ વિપ્રાદિભિસ્તુ સા ત્રિપુણ્ડ્રૂં રુદ્રાક્ષ ધૃતિર્ન ત્યાજ્યા ॥૪૬॥

અ.દી:- અને જે બ્રાહ્મણાદિકને ત્રિપુંડ જે આડું તિલક કરવું ‘ભસ્મ
 અથવા ચંદન વડે લલાટમાં જે ત્રણ રેખાવાળું આડું તિલક કરવું’ તથા

રૂદ્રાક્ષની માળા ધરવી એ બેવાના પોતાની કુળ પરંપરાએ કરીને ‘કુળાચારથી પ્રાપ્ત’ ચાલ્યાં આવ્યાં હોય અને તે બ્રાહ્મણાદિક અમારા આશ્રિત થયા હોય તો પણ તેમણે તે ત્રિપુંડ અને રૂદ્રાક્ષનો ક્યારેય ત્યાગ ન કરવો. ॥૪૬॥

ऐकात्म्यमेव विज्ञेयं नारायणमहेशयोः ।

उभयोर्ब्रह्मरूपेण वेदेषु प्रतिपादनात् ॥૪૭॥

અને નારાયણ અને શિવજીએ બેનું એકાત્મપણું જ જાણવું, કેમ જે વેદને વિષે એ બેનું બ્રહ્મરૂપે કરીને પ્રતિપાદન કરેલું છે. ॥૪૭॥

અ.દી. તત્રહેતુમાહ “એકાત્મ્યમિતિ” નારાયણશ્ચ મહેશશ્ચ તયોઃ શ્રી વિષ્ણુ શંકરયોરેક આત્મા યયોસ્તાવેકાત્માનૌ તયોર્ભાવસ્તત્ત્વમ્ તદેવ વિજ્ઞેયમ્ કુત ઉભયોરપિ વેદેષુ બ્રહ્મરૂપેણ પ્રતિપાદનાદ્દેતોઃ અતઃ શૈવલિંગધારણેઽપિ ન વૈષ્ણવત્વ હાનિરિત્યાશયઃ શ્રીશંકરસ્યાપિ વૈષ્ણવરાજત્વ પ્રસિદ્ધેરિતિદિક્ ॥૪૭॥

અ.દી:- ‘છેતાલીસમાં શ્લોકમાં બ્રાહ્મણને ત્રિપુંડ રૂદ્રાક્ષ ત્યાગ ન કરવા એમ કહ્યું તેમાં હેતુ બતાવે છે’ અને નારાયણ અને શિવજી ‘શ્રીવિષ્ણુ અને શંકર’ એ બેનું એકાત્મપણું જ ‘એક આત્મા જેનો છે એવા તેઓ બન્ને એકાત્મા તેવો આશય તત્વથી જ જાણવો’ કેમ? જે વેદને વિષેએ બેનું બ્રહ્મરૂપે કરીને પ્રતિપાદન કરેલું છે. ‘અતઃ શિવના ચિહ્ન જેને કુળ પરંપરાથી ધારણ કરવાના છે તે વૈષ્ણવ એવા ઉદ્ધવ સંપ્રદાયના આશ્રિત થયા હોય તો પણ તે ચિહ્નનો તેણે ત્યાગ કરવાના નથી કારણ કે તે ચિહ્નો ધારણ કરવા છતાં વૈષ્ણવ પણાની હાનિ થતી નથી એવા આશયથી કહ્યું છે ભલે શ્રી નારાયણ અને શંકરનું એકાત્મ પણું કહ્યું પણ શંકરનું વૈષ્ણવ રાજપણું (સોતમ વૈષ્ણવ પણું)

પ્રસિદ્ધ છે. પણ નારાયણનું શૈવ પણું પ્રસિદ્ધ નથી એવું અધાદારથી અહીં કહ્યું છે. વિસ્તાર ભાષ્ય થકી જાણવો.

શાસ્ત્રોક્ત આપદ્ધર્મો યઃ સ ત્વલ્પાપદિ કર્હિચિત્ ।

મદાશ્રિતૈર્મુખ્યતયા ગ્રહીતવ્યો ન માનવૈઃ ॥૪૮ ॥

અને અમારા આશ્રિત જે મનુષ્ય તેમણે શાસ્ત્ર કહ્યે જે આપદ્ધર્મ તે અલ્પ આપત્કાળને વિષે મુખ્યપણે કરીને ક્યારેય ગ્રહણ ન કરવો.

અ.દી. “શાસ્ત્રેતિ” શાસ્ત્રેષુ ધર્મશાસ્ત્રેષ્વુક્તો યઆપદ્ધર્મ આપત્કાલે ત્યા પાલનીયો ધર્મઃ સ ત્વલ્પાપદિ સત્યાં મદાશ્રિતૈર્માનવૈઃ મુખ્યતયા કર્હિચિત્ ક્વાપિ ન ગ્રહીતવ્યઃ યથા જ્વરાદ્યાર્તસ્યૈકાદશ્યાદાવસ્નાનાન્ ભક્ષણં શાસ્ત્રેણાનુજ્ઞાતં તત્ કિંચિજ્જ્વરાદ્યાયત્તૌન ગ્રહીતવ્યમે વમત્યદપ્યૂહ્યમ્ ॥૪૮ ॥

અ.દી:- અને અમારા આશ્રિત જે મનુષ્ય તેમણે શાસ્ત્રે કહ્યો ‘ધર્મ શાસ્ત્રે કહ્યો’ આપદ્ધર્મ ‘આપત્કાળમાં પાળવા યોગ્ય ધર્મ’ તે અલ્પ આપત્કાળને વિષે ‘જેમ જવરના ઉપદ્રવમાં એકાદશી હોય ત્યારે સ્નાન કર્યા વિના અન્ન ભક્ષણ કરવું એ પ્રમાણે શાસ્ત્રમાં આજ્ઞા અપાય હોય અને તે આજ્ઞા કિંચિતમાત્રમાં જવર આવ્યો હોય ત્યારે ગ્રહણ ન કરવી અને તે પ્રમાણે બીજુ પણ જાણી લેવું તો એવા અલ્પ આપત્કાળને વિષે’ મુખ્ય પણે કરીને ક્યારેય ગ્રહણ ન કરવો. ॥૪૮॥

પ્રત્યહં તુ પ્રબોદ્ધવ્યં પૂર્વમેવોદયાદ્રવેઃ ।

વિધાય કૃષ્ણસ્મરણં કાર્યઃ શૌચવિધિસ્તતઃ ॥૪૯ ॥

અને અમારા સત્સંગી તેમણે નિત્ય સૂર્ય ઉગ્યાથી પ્રથમ જ જાગવું અને શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનનું સ્મરણ કરીને પછી શૌચવિધિ કરવા જવું. ॥૪૯॥

અ.દી. આહ્નિકમાહષડ્ભિઃ “ પ્રત્યહમિતિ ” તુ શબ્દો ભિન્નોપક્રમે પ્રત્યહં પ્રતિદિનં રવેરુદયાત્ પૂર્વમેવ અરુણોદયઃ इत्यर्थः પ્રબોદ્યવ્યં નિદ્રા ત્યાજ્યા તતઃ કૃષ્ણસ્ય સ્મરણં ધ્યાનં નામસ્મરણં ચ વિધાય કૃત્વા શૌચવિધિર્મલોત્સર્ગાનન્તરં યથાવિધિ શૌચમ્ इत्यर्थः કાર્યઃ મૃજ્જલાભ્યાં ગંધલેપક્ષયાવધિઅંગશોધનં શૌચમ્ વિધિમાહમનુઃ એકાલિંગો ગુદે તિસ્ર દશ વામકરે મૃદઃ । ઉભયોઃ સપ્ત દાતવ્યાસ્તિસ્ર સ્તિસ્રશ્ચ પાદયોઃ ઇતિ ॥૪૯॥

અ.દી. ‘હવે શ્રીહરિ છ શ્લોકથી આહ્નિક વિધિ કહે છે.’ અને અમારા સત્સંગી તેમણે નિત્ય સૂર્ય ઉગ્યાથી પ્રથમજ ‘અર્થાત્ અરુણોદયમાં જ (સૂર્યોદય પહેલાનાં પાંચ મિનિટનો સમય)’ જાગવું ‘નિદ્રાત્યાગ કરવી’ અને શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનનું સ્મરણ ‘ધ્યાન નામ સ્મરણ’ કરીને પછી શૌચવિધિ કરવા જવું. ‘મળમૂત્રનો ત્યાગ કર્યા બાદ યથાવિધિ શૌચ કરવું’ ‘માટી અને જળ દ્વારા શૌચ દરમિયાન હાથ પગ આદિ પર લાગેલ શૌચની ગંધને દૂર કરી તેને સ્વચ્છ કરવા તે શૌચ’ તેની વિધિ બતાવતા મનુ કહે છે ‘મળમૂત્ર કર્યા પછી લિંગને એકવાર, ગુદાને ત્રણવાર, ડાબા હાથને દસવાર, બન્ને હાથ ભેળા કરીને સાતવાર તથા બન્ને પગને ત્રણવાર માટી લગાવી જળથી ઘોંઘળે શુદ્ધ કરવા’ (મનુ-૫/૧૩૬) ॥૪૯॥ ઉપવિશ્યૈવ ચૈકત્ર કર્તવ્યં દન્તધાવનમ્ ।

સ્નાત્વા શુચ્યમ્બુના ધૌતે પરિધાર્યે ચ વાસસી ॥૫૦॥

અને પછી એક સ્થાનને વિષે બેસીને દાતણ કરવું અને પછી પવિત્ર જળે કરીને સ્નાન કરીને પછી ઘોંઘળું વસ્ત્ર એક પહેરવું અને એક ઓઢવું. ॥૫૦॥

અ.દી. “ઉપવિશ્યેતિ” એકત્રૈકસ્મિન્ સ્થાન ઉપવિશ્યૈવ ન તુ તિષ્ઠદ્વિશ્ચ લઙ્ઘિર્વા
દન્તધાવનં કર્તવ્યમ્ તતશ્ચ શુચ્યમ્બુના પવિત્રોદકેન સ્નાત્વા ધૌતે વાસસી દ્વે વસ્ત્રે પરિધાર્યે
॥૫૦॥

અ.દી:- અને પછી એક સ્થાનને વિષે બેસીને દાતણ ‘દંત ધાવન’ કરવું
અને પછી પવિત્ર જળે ‘ઉદકે’ કરીને સ્નાન કરીને ઘોથેલું વસ્ત્ર એક પહેરવું
અને એક ઓઢવું. ॥૫૦॥

ઉપવિશ્ય તતઃ શુદ્ધ આસને શુચિભૂતલે।

અસઙ્કીર્ણ ઉપસ્પૃશ્યં પ્રાઙ્મુખં વોત્તરામુખમ્ ॥૫૧॥

અને તે વાર પછી પવિત્ર પૃથ્વીને વિષે પાથર્યું અને શુદ્ધને કોઈ બીજા
આસનને અડચું ન હોય અને જે ઉપરસારી પેઠે બેસાય એવું જે આસન તેને
વિષે પૂર્વમુખે અથવા ઉત્તર મુખે બેસીને આચમન કરવું. ॥૫૧॥

અ.દી. “ઉપવિશ્યેતિ” તતઃ શુચિભૂતલે મૃદ્ગોમયોપલિપ્તે માર્ગાદૌ તુ યથા સમ્ભવં
સંસ્કૃતે ચ ભૂ પ્રદેશેઽસઙ્કીર્ણં ઇતરાસ્પૃષ્ટે શુદ્ધે પવિત્રે આસને પ્રાઙ્ મુખં પૂર્વાભિ
મુખમુત્તરામુખં વો ઉપવિશ્યૈવ મદાશ્રિતૈરિતિ જ્ઞેયમ્ ઉપસ્પૃશ્યમાચમનં કર્તવ્યમ્ ॥૫૧॥

અ.દી:- અને તે વાર પછી પવિત્ર પૃથ્વીને વિષે પાથર્યું અને શુદ્ધ ‘ગાયના
ગોબર આદીથી યથા સંભવ શુદ્ધ કરેલા ભૂપ્રદેશવિષે પાથર્યું અને શુદ્ધ’ કોઈ
બીજા આસનને અડચું ન હોય અને જે ઉપર સારી પેઠે બેસાય એવું જે આસન
તેને વિષે પૂર્વ મુખે અથવા ઉત્તર મુખે બેસીને ‘મારા આશ્રિતોએ’ આચમન
કરવું. ॥૫૧॥

કર્તવ્યમૂર્ધ્વપુણ્ડ્રં ચ પુમ્ભિરેવ સચન્દ્રકમ્ ।

કાર્ય : સધવનારીભિર્ભાલે કુઙ્કમચન્દ્રકઃ ॥૫૨॥

અને પછી સત્સંગી પુરૂષમાત્રને ચાંદલે સહિત ઊર્ધ્વપુંડ્રતિલક કરવું અને સુવાસિની જે સ્ત્રિયો તેમણે તો પોતાના ભાલને વિષે કુંકુમનો ચાંદલો કરવો. ॥૫૨॥

અ.દી :- “કર્તવ્યમતિ” પુંભિઃ પુરુષૈરેવ ન તુ સ્ત્રિભિઃ સચન્દ્રકં ચન્દ્રક સહિત મૂર્ધ્વ પુણ્ડ્રં કર્તવ્યમ્ સધવાઃ સભર્તૃકાશ્ચ તા નાર્યશ્ચ તાભિ ભાલે લલાટે કુંકુમ ચન્દ્રકઃ કાર્યા ॥૫૨॥

અ.દી: અને પછી સત્સંગી પુરૂષ માત્રને ‘પણ સ્ત્રીઓ એ નહિ’ ચાંદલે સહિત ઊર્ધ્વપુંડ્ર તિલક કરવું અને સુવાસિની ‘સધવા જે સ્ત્રીનો પતિ જીવિત છે એવી સધવા’ જે સ્ત્રીયો તેમણે તો પોતાના ભાલને ‘લલાટને’ વિષે કુંકુમનો ચાંદલો કરવો. ॥૫૨॥

પુણ્ડ્રં વા ચન્દ્રકો ભાલે ન કાર્યો મૃતનાથયા ।

મનસા પૂજનં કાર્યં તતઃ કૃષ્ણસ્ય ચાંચિલૈઃ ॥૫૩॥

અને વિધવા સ્ત્રિયો માત્રને પોતાના ભાલને વિષે તિલક ન કરવું ને ચાંદલો પણ ન કરવો અને પછી તે સર્વે જે અમારા સત્સંગી તેમણે મને કરીને કલ્યાં જે ચંદન પુષ્પાદિક ઉપચાર તેમણે કરીને શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનની માનસી પૂજા કરવી. ॥૫૩॥

અ.દી. “પુંડ્રમિતિ” મૃતોનાથો ભર્તા યસ્યસ્તયા વિધવા સ્ત્રિયા તુ ભાલે
પુન્ડ્રમૂર્ધ્વપુન્ડ્રં ચન્દ્રકો વા ન કાર્યઃ તતઃ પુન્ડ્રં ધારણાનન્તરમ ખિલૈઃ સર્વૈર્મદાશ્રિતૈર્મનસા
માનસોપચારૈઃ કૃષ્ણસ્ય પૂજનં કાર્યમ્ ॥૫૩॥

અ.દી:- અને તે વિધવા સ્ત્રિઓ ‘જેનો ભત્રામૃત થયો છે એવી વિધવા
સ્ત્રિઓ’ માત્રને પોતાના ભાલને વિષે તિલક ન કરવું ને ચાંદલો પણ ન કરવો
અને પછી તે સર્વે જે અમારા સત્સંગી તેમણે મને કરીને કલ્યાં જે ચંદન
પુષ્પાદિક ઉપચાર તેમણે કરીને શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનની માનસી પૂજા કરવી. ॥૫૩॥

પ્રણમ્ય રાધાકૃષ્ણસ્ય લેખ્યાર્ચાં તત આદરાત્ ।

શક્ત્યા જપિત્વા તન્મન્ત્રં કર્તવ્યં વ્યાવહારિકમ્ ॥૫૪॥

અને તે પછી શ્રીરાધાકૃષ્ણની જે ચિત્રપ્રતિમાં તેનું આદર થકી દર્શન
કરીને નમસ્કાર કરીને પછી પોતાના સામર્થ્ય પ્રમાણે શ્રીકૃષ્ણનો જે અષ્ટાક્ષર
મંત્ર તેનો જપ કરીને તે પછી પોતાનું વ્યવહારિક કામકાજ કરવું. ॥૫૪॥

અ.દી. “પ્રણમ્યેતિ” તતોઽનન્તરં રાધા-કૃષ્ણસ્ય લેખ્યાર્ચાંચિત્રમયી પ્રતિમામાદરાત્
પ્રણમ્ય દણ્ડવન્નમસ્કૃત્ય તસ્ય શ્રી કૃષ્ણસ્ય મન્ત્રોઽષ્ટાક્ષર સ્તં શક્ત્યા યથા શક્તિ જપિત્વા
ચ વ્યાવહારિકં સ્વનિર્વાહોપયોગિલૌકિકં કાર્યં કર્તવ્યમ્ ॥૫૪॥

અ.દી:- અને તે પછી શ્રી રાધાકૃષ્ણની જે ચિત્રપ્રતિમાં તેનું આદર થકી
દર્શન કરીને નમસ્કાર ‘દંડવત નમસ્કાર-પ્રણામ’ કરીને પછી પોતાના સામર્થ્ય
પ્રમાણે શ્રીકૃષ્ણનો જે અષ્ટાક્ષર મંત્ર તેનો જપ કરીને તે પછી પોતાનું વ્યવહારિક
કામકાજ ‘પોતાના નિર્વાહ ઉપયોગી લૌકિક કાર્ય’ કરવું. ॥૫૪॥

ये त्वम्बरीषवद्भक्ताः स्युरिहात्मनिवेदिनः ।

तैश्च मानसपૂજાનંતં કાર્યમુક્તક્રમેણ વૈ ॥૫૫॥

અને જે અમારા સત્સંગીમાં અંબરીષ રાજાની પેઠે આત્મનિવેદી એવા ઉત્તમ ભક્ત હોય તેમણે પણ પ્રથમ કહું તેવી રીતે અનુક્રમે કરીને માનસી પૂજા પર્યંત સર્વ ક્રિયા કરવી. ॥૫૫॥

અ.દી. અત્ર શ્રી કૃષ્ણ ભક્તા દ્વિવિધાઃ સાધારણા આત્મનિવેદિનશ્ચેતિ તત્રાધ્યાનામાહ્નિકં ઉક્તં દ્વિતીયાનાં તદાહ ષડ્ભિઃ “યદિતિ” ઇહ શ્રીકૃષ્ણ ભક્તેષુ યે ત્વમ્બરીષવદાત્મનિવેદિનઃ શ્રીકૃષ્ણાર્થ સકલ ક્રિયા ભક્તિમન્તો વેષ્ણવાઃ સ્યુઃ તૈશ્ચાપિ માનસ પૂજાનંતં શ્રીકૃષ્ણ માનસોપચારપૂજન પર્યંતં કર્મો ક્રમેણૈવ કાર્યં વૈ ઇતિ સ્ફુટમ્ ॥૫૫॥

અ.દી. :- ‘અહીં શ્રીકૃષ્ણના બે પ્રકારના ભક્ત કહેલા છે. સાધારણ અને આત્મનિવેદી તેમાં પ્રથમ સાધારણ ભક્તનું આહિનક કર્મ (નિત્યનું કર્મ કહી) હવે બીજા આત્મનિવેદી ભક્તનું આહિનક કર્મ છ શ્લોકથી કહે છે’ અને જે અમારા સત્સંગીમાં અંબરીષરાજાની પેઠે આત્મનિવેદી એવા ઉત્તમ ભક્ત ‘શ્રીકૃષ્ણને અર્થે જ સકળક્રિયા જેની છે એવા ભક્તોમાં શ્રેષ્ઠ વૈષ્ણવ’ તેમણે પણ પ્રથમ કહું તેવી રીતે અનુક્રમે કરીને માનસ પૂજા પર્યંત સર્વ ક્રિયા કરવી. ॥૫૫॥

शैली वा धातुजा मूर्तिः शालग्रामोऽर्च्य एव तैः ।

દ્રવ્યૈર્યથાતૈઃ કૃષ્ણસ્ય જપ્યોઽથાષ્ટાક્ષરો મનુઃ ॥૫૬॥

અને તે જે આત્મનિવેદી ભક્ત તેમણે પાષણની અથવા ધાતુની જે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનની પ્રતિમા અથવા શાલગ્રામ તેની જે પૂજા તે દેશકાળને અનુસરીને પોતાના સામર્થ્ય પ્રમાણે પ્રાપ્ત થયા જે ચંદન પુષ્પ ફળાદિક વસ્તુ તેણે કરીને કરવી અને પછી શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનનો જે અષ્ટાક્ષર મંત્ર તેનો જપ કરવો. ॥૫૬॥

અ.દી. “શૈલીતિ” તૈરાત્મ નિવેદિભિઃ શૈલી શિલામયીવાઽથવા ધાતુજા સુવર્ણાદિધાતુમયી કૃષ્ણસ્ય મૂર્તિઃ પ્રતિમા વાઽથવા શાલગ્રામ એવં યથાપ્તૈર્યથા લબ્ધૈર્દ્રવ્યૈરુપહારૈરર્ચ્યઃ પૂજનીયઃ અત્ર શાલગ્રામાર્ચનં સ્ત્રી શૂદ્રભિન્નવિષયમિતિ જ્ઞેયમ્ અથાર્ચનાનન્તરંકૃષ્ણસ્યાષ્ટાક્ષરો મનુર્મન્ત્રો જપ્યઃ યથાશક્તીતિ જ્ઞેયમ્ ॥૫૬॥

અ.દી:- અને તે જે આત્મનિવેદી ભક્ત તેમણે પાષણની અથવા ધાતુની ‘સુવર્ણાદિધાતુની’ જે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનની પ્રતિમા અથવા શાલીગ્રામ તેની જે પૂજા તે દેશકાળને અનુસરીને પોતાના સામર્થ્ય પ્રમાણે પ્રાપ્ત થયા જે ચંદનપુષ્પ ફળાદિક વસ્તુ એ કરીને કરવી ‘અહીં જે શાલીગ્રામના પૂજનની વાત કરી તે સ્ત્રી અને શુદ્ર થી ભિન્ન વિષયવાળું જાણવું અર્થાત્ બ્રાહ્મણ આદિ ત્રણવર્ણને અને વૈષ્ણવી દીક્ષા પામેલા શુદ્રને બાદ કરતા સ્ત્રી અને અદીક્ષિત શુદ્રને શાલીગ્રામની સેવાનો અધિકાર નથી. (વધુ સદ્. શતાનંદસ્વામીકૃત અર્થદીપિકાની આ શ્લોકની ટીકામાંથી જાણી લેવું)’ અને પછી શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનનો અષ્ટાક્ષરમંત્રના જપ કરવો. ॥૫૬॥

સ્તોત્રાદેરથ કૃષ્ણસ્ય પાઠઃ કાર્યઃ સ્વશક્તિઃ ।

તથાઽનધીતગીર્વાણૈઃ કાર્યં તન્નામકીર્તનમ્ ॥૫૭॥

અને તે પછી શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનનાં જે સ્તોત્ર અથવા ગ્રંથ તેનો જે પાઠ તે પોતાના સામર્થ્ય પ્રમાણે કરવો અને જે સંસ્કૃત ન ભણ્યા હોય તેમણે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનનું નામ કીર્તન કરવું. ॥૫૭॥

અ.દી. “સ્તોત્રાદેરિતિ” અથ જપાનન્તરં સ્વ શક્તિો નિજ સામર્થ્યાનુસારેણ કૃષ્ણસ્ય કૃષ્ણ સમ્બન્ધિનઃ સ્તોત્રાદેવિષ્ણુસહસ્ર નામસ્તોત્રોદેઃ પાઠઃ કાર્યઃ તથા નાઽધીતં ગીર્વાણં સંસ્કૃત ભાષા ગ્રંથો યૈસ્તૈસ્તુ તસ્ય કૃષ્ણસ્ય નામાનિ ગોવિંદ નારાયણ વાસુદેવાદીનિ તેષાં કીર્તનં કાર્યમ્ ॥૫૭॥

અ.દી.:- અને તે પછી શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનનાં જે સ્તોત્ર ‘વિષ્ણુ સહસ્ત્રનામસ્તોત્રઆદિ’ અથવા ગ્રંથ ‘સંસ્કૃત ભાષાના ગ્રંથ’ તેનો જે પાઠ તે પોતાના સામર્થ્ય પ્રમાણે કરવો અને જે સંસ્કૃત ન ભણ્યા હોય તેમણે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનનું નામ કીર્તન કરવું ‘ગોવિંદ નારાયણ વાસુદેવાદી નામનું કીર્તન કરવું’. ॥૫૭॥

હરે વિધાય નૈવેદ્યં ભોજ્યં પ્રાસાદિકં તતઃ ।

કૃષ્ણસેવાપરૈઃ પ્રીત્યા ભવિતવ્યં ચ તૈઃ સદા ॥૫૮॥

શ્લોક-૫૮ :- અને પછી શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનને નૈવેદ્ય કરીને પછી તે પ્રસાદી એવું અન્ન તે જમવું અને તે જે આત્મનિવેદી વૈષ્ણવ તેમણે સર્વકાળને વિષે પ્રીતિએ કરીને શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનની સેવા પરાયણ થવું. ॥૫૮॥

અ.દી. “હરેરિતિ” તતઃ હરેઃ કૃષ્ણસ્ય નૈવેદ્યં નૈવેદ્યાખ્યમુપચારં વિધાય કૃત્વા પ્રાસાદિકં ભગવન્નિવેદિતમન્નાદિ ભોજ્યં ભોજનીયમ્ કિંચ તૈરાત્મનિવેદિભિઃ સદા સર્વકાલં પ્રીત્યા કૃષ્ણસ્ય સેવાયાં પરૈઃ તત્પરૈર્ભવિત્વ્યમ્ ॥૫૮॥

અ.દી. :- અને પછી શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનને નૈવેદ્ય કરીને ‘ઉપચાર અર્પણ કરીને’ પછી તે પ્રસાદી એવું અન્ન તે જમવું અને તે જે આત્મનિવેદી વૈષ્ણવ તેમણે સર્વકાળને વિષે પ્રીતિએ કરીને શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનની સેવા પરાયણ થવું.
॥૫૮॥

પ્રોક્તાસ્તે નિર્ગુણા ભક્તા નિર્ગુણસ્ય હરેર્યતઃ ।

સમ્બન્ધાત્તત્ક્રિયાઃ સર્વા ભવન્ત્યેવ હિ નિર્ગુણાઃ ॥૫૯॥

અને નિર્ગુણ કહેતાં માયાના જે સત્વાદિક્ષ્ણ ગુણ તેણે રહિત એવા જે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન તેના સંબંધ થકી તે આત્મનિવેદી ભક્તની જે સર્વક્રિયા તે નિર્ગુણ થાય છે તે હેતુ માટે તે આત્મનિવેદી ભક્ત જે તે નિર્ગુણ કહ્યા છે.
॥૫૯॥

અ.દી. “પ્રોક્તા ઇતિ” તે આત્મનિવેદિનો ભક્તા નિર્ગુણા ગુણાતીતક્રિયાઃ પ્રોક્તાઃ યતો હેતોર્નિર્ગુણસ્ય ત્રિગુણાત્મક માયાનિયન્તુર્હરેઃ કૃષ્ણસ્ય સમ્બન્ધાત્ તદીયત્વાત્ સર્વા લૌકિક્યોઽપિતત્ક્રિયાઃ નિર્ગુણા એવ ભવન્તિ હીતિ નિશ્ચયે ॥૫૯॥

અ.દી. :- અને નિર્ગુણ કહેતા માયાના જે સત્વાદિક્ષ્ણ ગુણ તેણે રહિત એવા જે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન ‘માયાના નિયંતા શ્રીહરિ’ તેના સંબંધ થકી તે આત્મનિવેદી ભક્તની જે સર્વક્રિયા ‘લૌકિક કહેવાતી ક્રિયા’ તે નિર્ગુણ જ થાય છે તે હેતુ માટે તે આત્મનિવેદી ભક્ત જે તે નિર્ગુણ ‘ગુણાતીત’ કહ્યા છે.
॥૫૯॥

ભક્તૈરેતૈસ્તુ કૃષ્ણાયાર્પિતં વાર્યપિ ક્વચિત્ ।

ન પેયં નૈવ ભક્ષ્યં ચ પત્રકન્દફલાદ્યપિ ॥૬૦॥

અને જે આત્મનિવેદી ભક્ત તેમણે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનને અર્પણ કર્યા વિનાનું જળ પણ ક્યારેય ન પીવું અને કંદફળાદિક જે વસ્તુ તે પણ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનને અર્પણ કર્યા વિનાનું ન ખાવું. ॥૬૦॥

અ.દી. “ભક્તૈરિતિ” એતૈરાત્મનિવેદિભિર્ભક્તૈસ્તુ કૃષ્ણાયાઽનર્પિતમ્ અનિવેદિતં વારિજલમ્ અપિ ન પેયમ્ કિંચ કૃષ્ણાયાનર્પિતમ્ इत्यन्वेति પત્રકંદ ફલાદ્યપિ પત્રં ચ કન્દશ્ચ ફલં ચ તાન્યાદિ ભૂતાનિ યસ્ય ભક્ષ્ય વસ્તુનસ્તદપિ ન ભક્ષ્યં ચ આદિ શબ્દાત્ પુષ્પાદિ ગ્રહણમ્ ॥૬૦॥

અ.દી: અને જે આત્મનિવેદી ભક્ત તેમણે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન ને અર્પણ કર્યા વિનાનું ‘નિવેદન કર્યા વિનાનું’ જળ પણ ક્યારેય ન પીવું અને કંદ ફળાદિક ‘પત્ર, કંદ તથા ફળ પુષ્પ આદિ બીજી કોઈ પણ’ વસ્તુ તે પણ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનને અર્પણ કર્યા વિનાનું ન ખાવું. ॥૬૦॥

सर्वैरशक्तौ वार्धक्यारीयस्याऽऽपदाथवा ।

भक्ताय कृष्णमन्यस्मै दत्त्वा वृत्यं यथाबलम् ॥६१॥

અને વળી સર્વે જે અમારા સત્સંગી તેમણે વૃદ્ધ પણા થકી અથવા કોઈ મોટા આપત્કાળે કરીને અસમર્થપણુ થઈ ગયે સતે પોતે સેવવાનું જે શ્રીકૃષ્ણનું સ્વરૂપ તે બીજા ભક્તને આપીને પોતાના સામર્થ્ય પ્રમાણે વર્તવું. ॥૬૧॥

અ.દી.: “સર્વૈરિતિ” સર્વૈર્દ્વિવિધૈરપિ વૈષ્ણવૈર્વાર્ધક્યાત્ જરોપદ્રવવશાથવાગરીયસ્યાઽતિશયેન ગુર્વ્યા મહારોગાદિ લક્ષણયાઽપદા હેતુ ભૂતયા ઽશક્તૌ સ્વસ્ય પૂજાકરણાસામર્થ્યે સત્યન્પસમૈ પૂજનાનુકૂલ્યવતે ભક્તાય કૃષ્ણં સ્વપૂજ્ય કૃષ્ણ સ્વરૂપંશાલગ્રામં ચ દત્ત્વા સ્વયમિતિ શેષઃ યથા બલં યથા શક્તિ વૃત્યં વર્તનીયમ્ ॥૬૧॥

અ.દી.:- અને વળી સર્વે જે અમારા સત્સંગી ‘સાધારણ અને આત્મનિવેદી એવા સર્વે જે અમારા સત્સંગી -વૈષ્ણવ’ તેમણે વૃદ્ધે પણ થકી અથવા કોઈ મોટા આપત્કાળ કરીને ‘અતિશય મોટા રોગાદિ લક્ષણરૂપ આપત્કાળે કરીને’ અસમર્થ પણું થઈ ગયે સતે ‘પોતાનું સ્વરૂપ પૂજા કરવા માટે અસમર્થપણું થઈ ગયે સતે’ પોતે સેવવાનું જે શ્રીકૃષ્ણનું સ્વરૂપ ‘શાલિગ્રામ અને કૃષ્ણ સ્વરૂપ’ તે બીજા ભક્તને પૂજા ‘કરી શકે એવા ભક્તને સ્વયં આપીને’ પોતાના સામર્થ્ય પ્રમાણે ‘શક્તિ પ્રમાણે’ વર્તવું. ॥૬૧॥

આચાર્યેનૈવ દત્તં યદ્યચ્ચ તેન પ્રતિષ્ઠિતમ્ ।

કૃષ્ણસ્વરૂપં તત્સેવ્યં વન્દ્યમેવેતરત્તુ યત્ ॥૬૨॥

અને જે શ્રીકૃષ્ણનું સ્વરૂપ પોતાને સેવાને અર્થ ધર્મ વંશના જે આચાર્ય તેમણે જ આપ્યું હોય અથવા તે આચાર્યે જે સ્વરૂપની પ્રતિષ્ઠા કરી હોય તે જ સ્વરૂપને સેવવું અને તે વિના બીજું જે શ્રીકૃષ્ણનું સ્વરૂપ તો તે નમસ્કાર કરવા યોગ્ય છે પણ સેવવા યોગ્ય નથી. ॥૬૨॥

અ.દી. “આચાર્યેનેતિ” આચાર્યેણ સ્વગુરુનૈવ યદ્વત્તં સ્વસ્મા ઇતિ શેષઃ યચ્ચતેનૈવ પ્રતિષ્ઠિતં દેવ પ્રતિષ્ઠાવિધિના સ્થાપિતં તત્ કૃષ્ણસ્વરૂપં સેવ્યં પ્રતિદિનં સેવનીયં યદિતરદન્યાચાર્યેણ દત્તં તેન પ્રતિષ્ઠિતં વા તત્તુ વન્દ્યં સવિનયં નમસ્કરણીયમેવ ન તુ સેવ્યમિતિ સામ્પ્રદાયિકાચાર ઉક્તઃ એતચ્ચ પુરાણ પ્રથિત ભગવત્સ્વરૂપ ભિન્ન વિષયમિતિ જ્ઞેયમ્ ॥૬૨॥

અ.દી.:- અને જે શ્રીકૃષ્ણનું સ્વરૂપ પોતાને સેવવાને અર્થે ધર્મ વંશના આચાર્યે ‘પોતાના ગુરુ’ તેમણે જ આપ્યું હોય અથવા તે આચાર્યે જે સ્વરૂપની પ્રતિષ્ઠા કરી હોય ‘પ્રતિષ્ઠાવિધિથી સ્થાપિત કરેલું હોય’ તેજ સ્વરૂપ

‘કૃષ્ણસ્વરૂપ’ ને સેવવું ‘પ્રતિદિન સેવવું’ અને તે વિના બીજુ શ્રીકૃષ્ણનું સ્વરૂપ ‘જે બીજા આચાર્યે આપેલું હોય કે પ્રતિષ્ઠિત કર્યું હોય તે શ્રીકૃષ્ણનું સ્વરૂપ તો તે નમસ્કાર કરવા ‘વિનયથી પ્રણામ કરવા યોગ્ય છે પણ સેવવા યોગ્ય નથી એવો સંપ્રદાયનો આચાર કહ્યો ‘પરંતુ આ આચાર પુરાણોમાં કહેલ ભગવત્ સ્વરૂપથી ભિન્ન વિષયમાં જાણવો અર્થાત્ પુરાણમાં પ્રસિદ્ધ શ્રીરંગનાથ, વરદરાજ, જગન્નાથ ઇત્યાદિનું સેવન કરી શકાય છે.’

ભગવન્મન્દિરં સર્વેઃ સાયં ગન્તવ્યમન્વહમ્ ।

નામસંકીર્તનં કાર્યં તત્રોચ્ચૈ રાધિકાપતેઃ ॥૬૩॥

અને અમારા જે સર્વ સત્સંગી તેમણે નિત્ય પ્રત્યે સાયંકાળે ભગવાનના મંદિર પ્રત્યે જવું અને તે મંદિરને વિષે શ્રીરાધિકાજીના પતિ એવા જે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન તેના નામનું ઉચ્ચસ્વરે કરીને કીર્તન કરવું. ॥૬૩॥

અ.દી. “ભગવદિતિ” સર્વે વૈષ્ણવૈરન્વહં પ્રતિદિનં સાયંદિનાન્ત સમયે ભગવતો મન્દિરં સ્વસ્વગ્રામે યન્મુખ્યં મન્દિરં તત્ પ્રતિ ગન્તવ્યમ્ તત્ર મન્દિરે રાધિકાપતેર્નામ્નાં સમ્યક્ કીર્તનંમુચ્ચસ્વરેણ તાલિકાવાદન તપૂર્વકમિત્યર્થઃ કાર્યં કર્તવ્યમ્ ॥૬૩॥

અ.દી:- અને અમારા જે સર્વ સત્સંગી ‘વૈષ્ણવ’ તેમણે નિત્ય પ્રત્યે સાયંકાળે ભગવાનના મંદિર ‘પ્રતિદિન સંધ્યા સમે પોત પોતાના ગામના મુખ્યમંદિર’ પ્રત્યે જવું અને તે મંદિરને વિષે શ્રી રાધિકાજીના પતિ એવા જે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન તેના નામનું ઉચ્ચ સ્વરે કરીને ‘તાળીવાદન પૂર્વક ઉચ્ચ સ્વરે કરીને’ કીર્તન કરવું.

कार्यास्तस्य कथावार्ताः श्रव्याश्च परमादरात् ।

वादित्रसहितं कार्यं कृष्णकीर्तनमुत्सवे ॥६४॥

અને તે શ્રીકૃષ્ણની જે કથાવાર્તા તે પરમ આદર થકી કરવી અને સાંભળવી અને ઉત્સવને દિવસે વાંજિત્રે સહિત શ્રીકૃષ્ણના કીર્તન કરવાં. ॥૬૪॥

અ.દી. તતઃ કિં કર્તવ્યમત અત આહ “કાર્યાઈતિ” તસ્ય રાધિકાપતેઃ કથાવર્તાશ્ચ પરમદરાત્ પ્રીત્યેત્યર્થઃ કાર્યાઃ શ્રવ્યાશ્ચ ઉત્સવે જન્માષ્ટમ્યેકાદશ્યાદ્યુત્સવેષુ જાત્યભિપ્રાયેનૈકવચનમ્ વાદિત્રૈસ્તન્નાદૈરિત્યર્થઃ સહિતં કૃષ્ણ કીર્તનંકાર્યમ્ ॥૬૪॥

અ.દી. ‘તે પછી શું કરવું તેને કહે છે’ અને તે શ્રીકૃષ્ણની ‘રાધિકાપતિ શ્રીકૃષ્ણની’ જે કથા વાર્તા તે પરમઆદરથકી ‘પ્રીતિપૂર્વક’ કરવી અને સાંભળવી અને ઉત્સવના દિવસે ‘જન્માષ્ટમી એકાદશી રામનવમી આદિ ઉત્સવના દિવસે’ વાંજિત્રે સહિત શ્રીકૃષ્ણના કીર્તન કરવા. ॥૬૪॥

प्रत्यहं कार्यमित्थं हि सर्वैरपि मदाश्रितैः ।

संस्कृतप्राकृतग्रन्थाभ्यासश्चापि यथामति ॥६५॥

અને અમારા આશ્રિત જે સર્વે સત્સંગી તેમણે જે પ્રકારે પૂર્વે કહ્યું એ પ્રકારે કરીને જ નિત્ય પ્રત્યે કરવું અને સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત એવા જે સદ્ગ્રન્થ તેનો અભ્યાસ પણ પોતાની બુદ્ધિને અનુસારે કરવો. ॥૬૫॥

અ.દી. આહ્નિકમુપસંહરતિ “પ્રત્યહમિતિ” માદાશ્રિતૈઃ સર્વૈરપીત્યમનેન પ્રકારેણ પ્રત્યહં પ્રતિદિનં કાર્યમ્ હીત્ય સંશયમ્ । તથા યથા મતિ સ્વસ્વબુદ્ધ્યનુસારેણ સંસ્કૃતાશ્ચ પ્રાકૃતાશ્ચ તે ચ તે ગ્રન્થાશ્ચ તેષામભ્યાસશ્ચ કાર્યઃ તત્ર તીક્ષ્ણ બુદ્ધિભિઃ સંસ્કૃત

ગ્રન્થાભ્યાસોઽલ્પમતિભિસ્તુ ભગવદગુણપ્રતિપાદક પ્રાકૃતભાષોપબદ્ધ ગ્રન્થાભ્યાસોઽપિ
કર્તવ્ય ઇતિ તાત્પર્યમ્ ॥૬૪॥

અ.દી. :- ‘આદ્વિકને ઉપસંહાર કરે છે’ અને અમારા આશ્રિત જે સર્વે
સત્સંગી તેમણે જે પ્રકારે પૂર્વે કહ્યું એ પ્રકારે કરીને જ નિત્ય પ્રત્યે કરવું
‘પ્રતિદિન સંશય રહિત થઈને કરવું’ અને સંસ્કૃત અને પાકૃત એવા જે
સદ્ગ્રન્થ તેનો અભ્યાસ પણ પોતાની બુદ્ધિને અનુસાર કરવો ‘તેમા
તીક્ષ્ણબુદ્ધિવાળાએ સંસ્કૃત ગ્રંથોનો અને અલ્પ બુદ્ધિવાળાઓએ ભગવાનના
ગુણ જેમાં વર્ણવ્યા હોય (પ્રતિપાદન કર્યા હોય) એવા પ્રાકૃત ભાષાના ગ્રંથનો
અભ્યાસ કરવો એમ તાત્પર્ય છે.’

યાદ્વશૈર્યો ગુણૈર્યુક્તસ્તાદૃશે સ તુ કર્મણિ ।

યોજનીયો વિચાર્યૈવ નાન્યથા તુ કદાચન ॥૬૬॥

અને જે મનુષ્ય જેવા ગુણે કરીને યુક્ત હોય તે મનુષ્યને તેવા કાર્યને
વિષે વિચારીને જ પ્રેરવો પણ જે કાર્યને વિષે જે યોગ્ય ન હોય તે કાર્યને વિષે
તેને ક્યારેય ન પ્રેરવો. ॥૬૬॥

અ.દી. “યાદ્વશૈરિતિ” યઃ પુરુષો યાદ્વશૈર્ગુણૈર્વિદ્યાદિભિર્યુક્તઃ સ્યાત્ સ તુ તાદૃશ
તદ્ગુણોચિતે કર્મણિ વિચાર્યાદૌ સ્વમનસિ વિચારં કૃત્વૈવ યોજનીયઃ અન્યથા તુ કદાચન ન
યોજનીયઃ ધર્મકૃત્યેષુ ધર્મજ્ઞાનર્થકૃત્યેષુ પંડિતાન્ । સ્ત્રીષુ ક્લીબાન્નિયુઞ્જીત નીચાન્નીચેષુ
કર્મસુ ॥ ઇતિ વાજવલ્ક્ય સ્મૃતેઃ ॥૬૬॥

અ.દી:- અને જે મનુષ્ય જેવા ગુણે કરીને યુક્ત હોય ‘વિદ્યાદી ગુણે
કરીને યુક્ત હોય’ તે મનુષ્યને તેવા કાર્યને વિષે વિચારીને જ ‘પોતાના મનમાં
વિચાર કરીને જ પ્રેરવો પણ જે કાર્યને વિષે જે યોગ્ય ન હોય તે કાર્યને વિષે

તેને ક્યારેય ન પ્રેરવો યાજ્ઞવલ્કય કહે છે ‘રાજાએ ધર્મના કાર્યમાં ધર્મજ્ઞને મૂકવા, આર્થિક કાર્યોમાં અર્થશાસ્ત્રના પારંગત પંડીતોને મૂકવા, સ્ત્રીઓની સુરક્ષા માટે નપુંસકોને રાખવા અને નિમ્ન કાર્યોમાં સામાન્ય મનુષ્યોને રાખવા’.
(મહા.વન/ ૧૫૦/૪૬) ॥૬૬॥

અન્નવસ્ત્રાદિભિઃ સર્વે સ્વકીયાઃ પરિચારકાઃ ।

સમ્ભાવનીયાઃ સતતં યથાયોગ્યં યથાધનમ્ ॥૬૭॥

અને પોતાના જે સેવક હોય તે સર્વની પોતાના સામાર્થ્ય પ્રમાણે અન્નવસ્ત્રાદિકે કરીને યથા યોગ્ય સંભાવના નિરંતર રાખવી. ॥૬૭॥

અ.દી. “અન્નેતિ” સ્વકીયાઃ સર્વે પરિચારકાઃ સેવકજનાઃ સતતં નિરન્તરં યથાયોગ્યં યથોચિતમ્ યથાધનં સ્વવિત્તાનુસારેણેત્યર્થઃ અન્નવસ્ત્રાદિભિઃ સમ્ભાવનીયાઃ માન્યા ન તુ કલેશનીયાઃ ॥૬૭॥

અ.દી.:- અને પોતાના જે સેવક ‘પરિચારક’ હોય તે સર્વની પોતાના સામાર્થ્ય પ્રમાણે અન્નવસ્ત્રાદિકે કરીને યથા યોગ્ય ‘અન્નવસ્ત્રાદિનાદિકે કરીને યથોચિત’ સંભાવના નિરંતર ‘સતત’ રાખવી ‘પરંતુ તેઓને દુઃખી કરવા નહિ.’

યાહુગુણો યઃ પુરુષસ્તાદૃશા વચનેન સઃ ।

દેશકાલનુસારેણ ભાષણીયો ન ચાન્યથા ॥૬૮॥

અને જે પુરુષ જેવા ગુણવાળો હોય તે પુરુષને તેવા વચને કરીને દેશકાળાનુસાર યથાયોગ્ય બોલાવવો પણ એથી બીજી રીતે ન બોલાવવો. ॥૬૮॥

અ.દી. “યાદૃગિતિ” યઃ પુરુષો યાદૃગ્ ગુણો યાદૃશા ગુણા યસ્ય સઃ તાદૃશા તત્ તત્ ગુણાનુસૃતા તથા દેશકાલયોરનુસારો યસ્ય તેન વચનેન ભાષણીયઃ સ બહુમાનં સંબોધનીય ઇત્યર્થઃ ન ચાન્યથા ગુણહીન- વદેકવચનાદિનાર્ચેતિ ॥૬૮॥

અ.દી:- અને જે પુરુષ જેવા ગુણવાળો હોય તે પુરુષને તેવા વચને કરીને ‘ગુણાનુસારે કરીને’ દેશકાળાનુસાર યથાયોગ્ય બોલાવવો ‘ઘણા માન સંબોધન પૂર્વક બોલાવવો’ પણ એથી બીજી રીતે ન બોલાવવો ‘ગુણહીન મનુષ્યની જેમ એક વચનથી તુકારો કરી બોલાવવો નહીં.’ (કારણ કે તુકારાથી બોલાવવો એ તો તેનો વધ કરવા બરાબર છે. જેમ વ્યાજી કહે છે- ન જાતુ ત્વમિતિબ્રૂયાદાપન્નોઽપિ મહત્તરમ્। ત્વઙ્કાર નામધેયં ચ જ્યેષ્ઠાનાં પરિવર્જયેત્ ॥ ગમે તેવો આપત્કાળ આવે છતાં બહુ મોટા સત્પુરુષ હોય તેને તુકારે બોલાવવા કે તેમનો વધ કરવો એમાં કોઈ ભેદ નથી.)

ગુરુભૂપાલવર્ષિષ્ઠત્યાગિવિદ્વત્તપસ્વિનામ્।

અભ્યુત્થાનાદિના કાર્યઃ સન્માનો વિનયાન્વિતૈઃ ॥૬૯॥

અને વિનયે કરીને યુક્ત એવા જે અમારા આશ્રિત સત્સંગી તેમણે ગુરુ, રાજા, અતિવૃદ્ધ, ત્યાગી, વિદ્વાન અને તપસ્વી, એ છ જણા આવે ત્યારે સન્મુખ ઊઠવું તથા આસન આપવું તથા મધુર વચને બોલાવવું, ઈત્યાદિક ક્રિયાએ કરીને એમનું સન્માન કરવું. ॥૬૯॥

અ.દી. “ગુર્વિતિ” વિનયાન્વિતૈર્વિનયોપેતૈર્મદાશ્રિતૈરિતિ જ્ઞેયમ્ ગુરુર્મન્ત્રોપદેશ પિત્રાદિશ્ચ સ ચ ભૂપાલો રાજા ચ વર્ષિષ્ઠોઽતિવૃદ્ધશ્ચ ત્યાગી ગૃહસ્થેતરો વાનપ્રસ્થ

પરિવ્રાજકાદિશ્ચ વિદ્વાનધીતવિદ્યશ્ચ તપસ્વી યઃ કોઽપિ તપોનિષ્ઠઃ સ ચ તેષામ્
અભ્યુત્થાનાદિના સન્માનઃ કાર્યઃ આદિ શબ્દાન્ મધુર ભાષણાદિ ગ્રહણમ્ ॥૬૯॥

અ.દી:- અને વિનયે કરીને યુક્ત એવા જે અમારા આશ્રિત સત્સંગી
તેમણે ગુરુ ‘મંત્રોપદેષ્ટા, પિતાઆદિગુરુ’ રાજા, અતિવૃદ્ધ, ત્યાગી, ‘ગૃહસ્થ
સિવાયના વાનપ્રસ્થિ, સંન્યાસી આદી’, વિદ્વાન ‘જેણે વિદ્યા પ્રાપ્ત કરી છે તે
વિદ્વાન’ અને તપસ્વી, એ છ જણા આવે ત્યારે સન્મુખ ઊઠવું તથા આસન
આપવું તથા મધુર વચને બોલાવવું, ઈત્યાદિક ક્રિયાએ કરીને એમનું સન્માન
કરવું. ॥૬૯॥

નોરૌ કૃત્વા પાદમેકં ગુરુદેવનૃપાન્તિકે ।

ઉપવેશ્યં સભાયાં ચ જાનૂ બદ્ધ્વા ન વાસસા ॥૭૦॥

અને ગુરુ, દેવ અને રાજા એમની સમીપે તથા સભાને વિષે પગ ઉપર પગ
ચઢાવીને ન બેસવું તથા વસ્ત્રે કરીને ટીંચણ ને બાંધીને ન બેસવું. ॥૭૦॥

અ.દી. “નેતિ” ઝરાવૂરુપર્યેકં પાદં કૃત્વા વીરાસનેનેત્યર્થઃ ગુરુશ્ચ દેવશ્ચ નૃપશ્ચ
તેષામનિકં સમીપં તસ્મિન્ તથા સભાયાં ચ નોપવેશ્યં નાસિતવ્યમ્ તથા વાસસા વસ્ત્રેણ
જાનૂબદ્ધ્વા ગુર્વાઘન્તિકે સભાયાં ચ નોપવેશ્યમ્ ॥૭૦॥

અ.દી:- અને ગુરુ, દેવ અને રાજા એમની સમીપે તથા સભાને વિષે પગ
ઉપર પગ ચઢાવીને ‘વીરાસને’ ન બેસવું તથા વસ્ત્રે કરીને ટીંચણ ને બાંધીને ન
બેસવું ‘ગુરુઆદિકની સમિપમાં તથા સભામાં વસ્ત્ર કરીને ટીંચણને બાંધી ન
બેસવું.’ ॥૭૦॥

વિવાદો નૈવ કર્તવ્યઃ સ્વાચાર્યેણ સહ ક્વચિત્ ।

પૂજ્યો ડન્નધનવસ્ત્રાદૈર્યથાશક્તિ સ ચાખિલૈઃ ॥૭૧॥

અને અમારા આશ્રિત જે સર્વ સત્સંગી તેમણે પોતાના આચાર્ય સંગાથે ક્યારેય પણ વિવાદ ન કરવો અને પોતાના સમાર્થ્ય પ્રમાણે અન્ન ધન વસ્ત્રાદિકે કરીને તે પોતાના આચાર્યને પૂજવા. ॥૭૧॥

અ.દી. “વિવાદ ઇતિ” અખિલૈઃ સર્વૈર્મદાશ્રિતૈઃ સ્વસ્યાચાર્યોગુરુસ્તેનસહ ક્વચિદપિ વિવાદો વાક્કલહો નૈવ કર્તવ્યઃ કિંતુ સઃ સ્વાચાર્યઃ ચ કારાત્ તત્પુત્રાદયશ્ચાન્નં ચ ધનં ચ વસ્ત્રં ચ તાન્યાદ્યાનિમુખ્યાનિ યેષાં વાહનાદીનાં તૈરુપહારૈર્યથા યથાશક્તિ પૂજ્યઃ સમારાધનીયઃ ॥૭૧॥

અ.દી.:- અને અમારા આશ્રિત જે સર્વ સત્સંગી તેમણે પોતાના આચાર્ય ‘ગુરુ’ સંગાથે ક્યારેય પણ વિવાદ ‘વાક્કલહ’ ન કરવો ‘અને તે આચાર્ય અને તેમના પુત્રઆદિકની’ પોતાના સમાર્થ્ય પ્રમાણે અન્ન ધન વસ્ત્રાદિ ‘શ્રેષ્ઠ અન્ન ધન વસ્ત્ર વાહનાદિ’ ઉપહારે કરીને તે પોતાના આચાર્યને પૂજવા ‘સંતોષવા’. ॥૭૧॥

તમાયાન્તં નિશમ્યાશુ પ્રત્યુન્નત્વમાદરાત્ ।

તસ્મિન્ યાત્યનુગમ્યં ચ ગ્રામાન્તાવધિ મચ્છિતૈઃ ॥૭૨॥

અમારા જે આશ્રિત જન તેમણે પોતાના આચાર્યને આવતા સાંભળીને આદર થકી તત્કાળ સન્મુખ જવું અને તે આચાર્ય પોતાના ગામથી પાછા પધારે ત્યારે ગામની ભાગોળ સુધી વળાવવા જવું. ॥૭૨॥

અ.દી. કિંચ તમિતિ તં સ્વાચાર્યમાયાન્તં સ્વગ્રામમાગચ્છન્તં નિશમ્ય શ્રુત્વા મચ્છ્રૈર્તૈર્મદાશ્રિત જનૈર્રાશુ અવિલમ્બેનાઽઽદરાત્ પ્રીત્યા પ્રત્યુઙ્ગતવ્યયં તત્ સન્મુખં ગન્તવ્યં તથા તસ્મિન્ યાતિ સ્વગ્રામાત્ ગ્રામાન્તરં ગચ્છતિ સતિ ગ્રામસ્યાન્ત મુપશલ્યમવધિર્યસ્યાં ક્રિયાયાં યથા તથાઽનુગમ્યમનુવ્રજિતવ્યં ચ ॥૭૨॥

અ.દી:- અમારા જે આશ્રિત જન તેમણે પોતાના આચાર્યને આવતા સાંભળીને ‘પોતાના ગામે આવતા સાંભળીને’ આદર થકી તત્કાળ સન્મુખ જવું અને તે આચાર્ય પોતાના ગામથી પાછા પધારે ત્યારે ગામની ભાગોળ સુધી ‘ગામની અવધી પર્યન્ત’ વળાવવા જવું. ॥૭૨॥

અપિ ભૂરિફલં કર્મ ધર્માપેતં ભવેદ્યદિ ।

આચર્ય તર્હિ તન્નૈવ ધર્મઃ સર્વાર્થદોઽસ્તિ હિ ॥૭૩॥

અને ઘણુંક છે ફળ જેને વિષે એવું જે કર્મ તે જો ધર્મરહિત હોય તો તેનું આચરણ ન જ કરવું કેમકે ધર્મ છે તે જ સર્વ પુરૂષાર્થનો આપનારો છે માટે કોઈક ફળના લોભે કરીને ધર્મનો ત્યાગ ન કરવો. ॥૭૩॥

અ.દી. “અપીતિ” ભૂરિ મહત્ફલં યસ્ય તદપિ યત્કર્મ યદિ ધર્માપેતં ધર્મ રહિતં ભવેત્ તર્હિ તત્કર્મ નૈવઽઽચર્ય નૈવ કર્તવ્યમ્ હિ યસ્માદ્ધેત્તોર્ધર્મઃ સર્વાનર્થાન્ સ્વવાઙ્ચિત પદાર્થાન્ દદાતીતિ તથોક્તોઽસ્તિ અતો ધર્મ રહિતં કર્મ નાચરણીયમિત્યર્થઃ ॥૭૩॥

અ.દી:- અને ઘણુંક છે ફળ જેને વિષે એવું જે કર્મ તે જો ધર્મરહિત હોય તો તેનું ‘તે કર્મનું’ આચરણ ન જ કરવું કેમકે ધર્મ છે તે જ સર્વ પુરૂષાર્થનો ‘મનોવાંછિત પદાર્થોનો’ આપનારો છે ‘એમ કહેવાયુ છે’ માટે કોઈક ફળના

લોભે કરીને ધર્મનો ત્યાગ ન કરવો ‘અર્થાત્ ધર્મરહિત કર્મ કરાચેય પણ ન કરવું’. ॥૭૩॥

पूर्वेर्महद्भिरपि यदधर्माचरणं क्वचित् ।

कृतं स्यात्तत्तु न ग्राह्यं ग्राह्यो धर्मस्तु तत्कृतः ॥७४॥

અને પૂર્વે થયા જે મોટા પુરૂષ તેમણે પણ જો કરાચેય અધર્માચરણ કર્યું હોય તો તેનું ગ્રહણ ન કરવું અને તેમણે જે ધર્માચરણ કર્યું હોય તો તેનું ગ્રહણ કરવું. ॥૭૪॥

અ.દી. “પૂર્વેરિતિ” પૂર્વે: પ્રાચીનૈર્મહદ્ભિર્ધર્માધર્મ વિવેકવદ્ભિ: કૈશ્વિદ્ દેવર્ષિ મનુષ્યૈરિત્યર્થ: ક્વચિત્પ્રયોજનવશાત્ યદધર્મસ્ય દેશ માંસભક્ષણાદેરાચરણં કૃતંસ્યાત્ તત્ તુ ન ગ્રાહ્યં શિષ્ટાચાર પ્રામાણ્યેન સ્વયં તથા નાચરણીયમ્ इत्यर्थ: તત્કૃત: તૈ: પૂર્વમહદ્ભિ: કૃતો ધર્મો ધર્માચરણં તુ ગ્રાહ્ય એવ ॥૭૪॥

અ.દી:- અને પૂર્વે થયા જે મોટા પુરૂષ ‘ધર્મ અને અધર્મનો વિવેક જાણનારા મોટા પુરૂષ એવા કોઈ દેવર્ષિ કે મનુષ્ય’ તેમણે પણ જો કરાચેય ‘પ્રયોજનવશાત્’ અધર્માચરણ ‘માંસભક્ષણાદિ અધર્માચરણ’ કર્યું હોય તો તેનું ગ્રહણ ન કરવું ‘શિષ્ટાચાર પ્રમાણે પોતે તેવું આચરણ ન કરવું અર્થાત્ આ મોટા પુરૂષે પણ આપત્કાળમાં માંસ ભક્ષણ કરેલું છે તો આપણે પણ કરવું એવું મોટા પુરૂષનું મિષ લઈ તેવું આચરણ ન કરવું’ અને તેમણે જે ધર્માચરણ કર્યું હોય તો તેનું ગ્રહણ કરવું. ॥૭૪॥

गृह्यवार्ता तु कस्यापि प्रकाश्या नैव कुत्रचित् ।

समदृष्ट्या न कार्यश्च यथार्हाचव्यतिक्रमः ॥७५॥

અને કોઈની પણ જે ગુહ્યવાર્તા તે તો કોઈ ઠેકાણે પણ પ્રકાશ કરવી જ નહિ અને જે જીવનું જેવી રીતે સન્માન કરવું ઘટવું હોય તેનું તેવી રીતે જ સન્માન કરવું પણ સમદ્રષ્ટિએ કરીને એ મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન કરવું નહિ. ॥૭૫॥

અ.દી. “ગુહ્યવાર્તેતિ” કસ્યાપિ સ્વસ્ય પરસ્યવાપિગુહ્યવાર્તા તુ કુત્રચિત્ ક્વાપિસ્થાને ન પ્રકાશ્યા તથા સમદ્રષ્ટ્યા સર્વત્ર બ્રહ્મૈવાસ્તીતિ દૃષ્ટ્યા હેતુ ભૂતયા યથાર્હં યથોચિતં યથા તથાઽર્ચા ગુણ સ્વભાવાદિ તાર તમ્યેન પૂજા તસ્યા વ્યતિક્રમો મર્યાદોલ્લંઘનં ન કાર્યઃ યો યો યાદૃગ્ ગુણ સ્વભાવો ભવેત્ સ તથાવિધોચારૈઃ પૂજનીયો ન ત્વન્યથેત્યર્થઃ ॥૭૫॥

અ.દી:- અને કોઈની પણ જે ગુહ્યવાર્તા તે તો ‘પોતાની અથવા અન્યની ગુહ્યવાર્તા તે તો’ કોઈ ઠેકાણે પણ પ્રકાશ કરવી જ નહિ અને જે જીવનું જેવી રીતે સન્માન કરવું ઘટવું હોય તેનું તેવી રીતે જ સન્માન કરવું પણ સમદ્રષ્ટિએ કરીને ‘સર્વત્ર બ્રહ્મજ છે એવી દ્રષ્ટિએ કરીને બધું જ સમાન છે એમ માનીને’ મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન કરવું નહિ અર્થાત્ ગુણસ્વભાવાદિના તારતમ્યથી તેઓના સન્માનમાં વિપરીતપણા રૂપ મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન ન કરવું પણ જે જેવા ગુણવાળો કે સ્વભાવવાળો હોય તેનું તે પ્રમાણેના ઉપચારથી પૂજન કરવું પણ બીજી રીતે નહિ એવો ભાવ છે.’ ॥૭૫॥

વિશેષનિયમો ધાર્યશ્ચાતુર્માસ્યેઽચ્ચિલૈરપિ ।

एकस्मिन् श्रावणे मासि सत्त्वशक्तैस्तु मानवैः ॥७६॥

અને અમારા જે સર્વે સત્સંગી તેમણે ચાતુર્માસને વિષે વિશેષ નિયમ ધારવો અને જે મનુષ્ય અસમર્થ હોય તેમણે તો એક શ્રાવણ માસને વિષે વિશેષ નિયમ ધારવો. ॥૭૬॥

અ.દી. “વિશેષેતિ” અખિલૈઃ સર્વૈરપિ મદાશ્રિતૈશ્ચાતુર્માસ્ય આષાઢ શુક્લૈ કાદશ્યાદિ માસ ચતુષ્ટયે વિશેષ નિયમો નૈત્યક નિયમાપેક્ષયા ઽધિકઙ્ગત્યર્થો ધાર્યઃ અશક્તૈર્માસ ચતુષ્ટયં તત્ પાલના સમથૈર્માનવૈસ્તુ સ તુ વિશેષ નિયમ એકસ્મિન્ શ્રાવણે માસિ એવ ધાર્ય ઇતિ ॥૭૬ ॥

અ.દી:- અને અમારા જે સર્વે સત્સંગી તેમણે ચાતુર્માસને ‘અષાઢ શુક્લ એકાદશી લઈ કાર્તિક શુક્લ એકાદશી પર્યન્ત આવતા ચાતુર્માસ’ ને વિશે વિશેષ નિયમ ‘નિત્ય જે નિયમ હોય તેનાથી અધિકનિયમ’ ધારવો અને જે મનુષ્ય અસમર્થ હોય ‘ચાર માસ પર્યન્ત નિયમ પાલન કરવા અસમર્થ હોય’ તેમણે તો એક શ્રાવણ માસને વિષે વિશેષ નિયમ ધારવો. ॥૭૬॥

વિષ્ણોઃ કથાયાઃ શ્રવણં વાચનં ગુણકીર્તનમ્ ।

મહાપૂજા મન્ત્રજપઃ સ્તોત્રપાઠઃ પ્રદક્ષિણાઃ ॥૭૭ ॥

અને તે વિશેષ નિયમ તે કયા તો ભગવાનની કથાનું શ્રવણ કરવું તથા કથા વાંચવી, તથા ભગવાનના ગુણોનું કીર્તન કરવું તથા પંચામૃત સ્નાને કરીને ભગવાનની મહાપૂજા કરવી તથા ભગવાનના મંત્રનો જપ કરવો તથા સ્તોત્રનો પાઠ કરવો તથા ભગવાનને પ્રદક્ષિણાઓ કરવી. ॥૭૭॥

અ.દી. તમેવાહદ્વાભ્યામ્ “વિષ્ણોરિતિ” વિષ્ણોઃ શ્રીકૃષ્ણસ્ય કથાયાઃ શ્રવણં પ્રત્યહં નિયમેના કર્ણનમિત્યેકો નિયમઃ એવમન્યત્રાપિ જ્ઞેયમ્ કથાયા વાચનં ચ વિષ્ણોરિતિ સર્વત્ર

સમ્બધ્યતે ગુણાનાં કીર્તનં મહાપૂજા પંચામૃત સ્નાનાભિષેકાદિ સહિતમર્ચનં
મન્ત્રસ્યાષ્ટાક્ષરાદર્જપઃ સ્તોત્રસ્ય વિષ્ણુસહસ્રનામાદેઃ પાઠઃ પ્રદક્ષિણાઃ અષ્ટોત્તર શતાદિ સંખ્યા
પરિક્રમણાનીતિ ॥૭૭॥

અ.દી:- ‘તે વિશેષ નિયમ બે શ્લોકથી કહે છે’- તે વિશેષ નિયમ તે કયા
તો ભગવાન શ્રીકૃષ્ણની કથાનું શ્રવણ ‘નિત્ય નિયમથી કથા શ્રવણ’ કરવું કથા
વાંચવી, તથા ભગવાનના ગુણોનું કીર્તન કરવું તથા પંચામૃત સ્નાને કરને
‘અભિષેક સહિત’ ભગવાનની મહાપૂજા કરવી તથા ભગવાનના મંત્રનો જપ
‘અષ્ટાક્ષરમંત્રનો જપ’ કરવો તથા સ્તોત્રનો પાઠ ‘વિષ્ણુસહસ્રનામ આદી
સ્તોત્રનો પાઠ’ કરવો તથા ભગવાનને પ્રદક્ષિણાઓ કરવી ‘એકસો આઠ સંખ્યા
પરિમિત પ્રદક્ષિણાઓ કરવી.’ ॥૭૭॥

સાષ્ટાઙ્ગપ્રણતિશ્ચેતિ નિયમા ઉત્તમા મતાઃ ।

એતેષ્વેકતમો ભક્ત્યા ધારણીયો વિશેષતઃ ॥૭૮॥

તથા ભગવાનને સાષ્ટાંગ નમસ્કાર કરવા, એ જે આઠ પ્રકારના નિયમ
તે અમે ઉત્તમ માન્યા છે, તે માટે એ નિયમમાંથી કોઈ એક નિયમ જે તે
ચોમાસાને વિષે વિશેષ પાછો ભિક્તરથી કરીને ધારવો. ॥૭૮॥

અ.દી. “સાષ્ટાંગેતિ” પદ્ધત્યાં કરાભ્યાં જાનુભ્યામુરસા શિરસા દશા । મનસા વચસા
ચેતિ પ્રણામોઽષ્ટાંગ ઈરિતી’ ઇતિ સ્મૃતિ પ્રસિદ્ધ લક્ષણા સાષ્ટાંગા ચાસૌ પ્રણતિ શ્ચેતિ
અષ્ટોત્તરશતાદિ સંખ્યયા નમસ્કારાચરણમિત્યેતે નિયમા ઉત્તમા ભગવત્પ્રીતિ
હેતુત્વાદેકાન્તરોપવાસાદિભ્યોઽપ્યધિક ફલદામતાઃ એતેષુ મધ્યે એકતમ કોઽપિ ભક્ત્યા
વિશેષતો ધારણીયઃ, અત્ર સાષ્ટાંગ પ્રણામઃ પુરુષાણામઃ જ્ઞેયઃ ન તુ સ્ત્રીણાં તાસાં પઞ્ચાંગ

પ્રણામ વિધાનાત્ બહુભ્યાં ચૈવ મનસા શિરસા વચસા દૃશા । પઞ્ચાંગોઽયં પ્રણામઃ સ્યાત્
સ્ત્રીણામર્ચાવિધૌ હરેઃ ॥ ઇતિ સ્કાન્દોક્તઃ ॥૭૮ ॥

અ.દી:- અને ભગવાનને સાષ્ટાંગ નમસ્કાર કરવા ‘બે હાથ બે પગ તથા ઘૂંટણ, છાતી, મસ્તક, દ્રષ્ટિ, મન તથા વાણી, આ આઠ અંગોને નમ્રભાવે જે ભગવાનના ચરણ-શરણમાં અર્પણ કરવા, તેને સાષ્ટાંગ પ્રણામ કહેવાય છે.’ (સ્કંદ.વૈશાખ.મા.૧૦/૩૦) ‘એવા લક્ષણથી યુક્ત એકસોઆઠ પરિમિત સંખ્યામાં સાષ્ટાંગ પ્રણામ પુરૂષોએ કરવા તથા બે હાથ, મસ્તક, દ્રષ્ટિ, વચન તથા મન આ પાંચને ભગવાનનાં શરણમાં જે નમ્રભાવે અર્પણ કરવા તે પંચાંગ પ્રણામ કહેવાય છે એવા લક્ષણથી યુક્ત એક સો આઠ પરિમિત સંખ્યામાં પંચાંગ પ્રણામ સ્ત્રીઓ એ કરવા’ એ જે આઠ પ્રકારના નિયમ તે અમે ઉત્તમ માન્યા છે. ‘કારણ આ આઠ પ્રકારના યિમથી પરમાત્મા શ્રીહરિની પ્રસન્નતા પ્રાપ્ત થાય છે. આ આઠ પ્રકારના નિયો એકાંતરોપવાસ ધારણ પારણ ચાંદ્રાયણ, પરાકઆદી વ્રતો કરતા વધુ ફળ આપનારા છે.’ તે માટે એ નિયમમાંથી કોઈ એક નિયમ જે તે ચોમાસાને વિષે વિશેષ પણે ભક્તિએ કરીને ધારવા. ॥૭૮॥

एकादशीनां सर्वासां कर्तव्यं व्रतमादरात् ।

कृष्णजन्मदिनानां च शिवरात्रेश्च सोत्सवम् ॥७९॥

અને સર્વ જે એકાદશીયો તેમનું વ્રત જે તે આદર થકી કરવું તથા શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનના જે જન્માષ્ટમી આદિક જન્મદિવસ તેમનું વ્રત જે તે આદર થકી કરવું તથા શિવરાત્રીનું વ્રત જે તે આદર થકી કરવું અને તે વ્રતના દિવસને વિષે મોટા ઉત્સવ કરવા. ॥૭૯॥

અ.દી. “एकादशीनामिति” सर्वासां शुक्लानां कृष्णानांचैकादशीनां तथा कृष्णस्य जन्मानि प्रादुर्भावास्तेषां दिनानि जन्माष्टमी रामनवम्यादीनि तेषाम् तथा शिवरात्रेश्च व्रतं सोत्सवम् उत्सव गीत वादित्राद्युपेत महापूजादि लक्षणा स्तैः सहितं यथा तथाऽऽदरात् तत्तद् व्रत विहित ब्रह्मचर्यादि नियम पालन पूर्वकमित्यर्थः कर्तव्यम् ॥७९॥

અ.દી:- અને સર્વ ‘શુકલ પક્ષની અને કૃષ્ણ પક્ષની’ એકાદશીઓ તેમનું વ્રત જે તે આદર થકી કરવું તથા શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનના જે જન્માષ્ટમી આદિક જન્મદિવસ ‘જેવા શ્રીહરિના જન્માષ્ટમી, રામનવમી, નૃસિંહ ચૌદસ, વામનદ્વાદશી’ પ્રાદુર્ભાવ દિવસ’ તેમનું વ્રત જે તે આદરથકી કરવું તથા શિવરાત્રીનું વ્રત જેતે આદરથકી કરવું અને તે વ્રતના દિવસને વિશે મોટા ઉત્સવ કરવા ‘મહાપૂજા ગીતવાજુંત્ર આદિ સહિત મોટા ઉત્સવ કરવા’ ‘અને આ બધા વ્રતમાં પાળવા યોગ્ય બ્રહ્મચર્યાદિક નિયમો અવશ્ય પાળવા અને તેને પાળતા થકા આ વ્રત કરવા.’ ॥૭૯॥

उपवासदिने त्याज्या दिवानिद्रा प्रयत्नतः ।

उपवासस्तया नश्येन्मैथुनेनेव यन्नृणाम् ॥८०॥

અને જે દિવસે વ્રતનો ઉપવાસ કર્યો હોય તે દિવસે અતિશય યત્ને કરીને દિવસની નિદ્રાનો ત્યાગ કરવો, કેમ જે જેમ મૈથુને કરીને મનુષ્યના ઉપવાસનો નાશ થાય છે તેમજ દિવસની નિદ્રાએ કરીને મનુષ્યના ઉપવાસનો નાશ થાય છે. ॥૮૦॥

અ.દી. “उपवासेति” उपवासस्य दिनं तस्मिन् दिवा दिवसे निद्रा प्रयत्नतः त्याज्या कुतः यद्यस्माद्धेतोः तथा दिवानिद्रया नृणामुपवासो मैथुनेन स्त्रीसङ्गेनेव स्त्रीणां

પુરુષ સઙ્ગેનવ ચ નશ્યેત્ અસકૃજ્જલપાનાચ્ચ સ કૃત્ તામ્બૂલ ચર્વણાત્ ઉપવાસઃ પ્રણશ્યેત
દિવાસ્વાપા ચ્ચ મૈથુનાત્ ॥ ઇતિ સ્મૃતેઃ ॥૮૦ ॥

અ.દી: અને જે દિવસે વ્રતનો ઉપવાસ કર્યો હોય તે દિવસે અતિશય યત્ન કરીને દિવસની નિદ્રાનો ત્યાગ કરવો ‘તેમા હેતુ કહે છે’, કેમ જે જેમ મૈથુને કરીને મનુષ્યના ઉપવાસનો ‘પુરુષ સ્ત્રીનો સંગ કરતા અને સ્ત્રી પુરુષનો સંગ કરતા ઉપવાસનો’ નાશ થાય છે તેમજ દિવસની નિદ્રાએ કરીને મનુષ્યના ઉપવાસનો નાશ થાય છે, આ સંબંધમાં સ્મૃતિ છે ‘અનેકવાર જળ પાન કરવાથી, પાન ખાવાથી, દિવસે સુવાથી અને મૈથુન કરવાથી ઉપવાસ (વ્રત) દૂષિત થઈ જાય છે’ (અગ્નિપુ.૧૭૫/૯). ॥૮૦॥

સર્વ વૈષ્ણવરાજ શ્રીવલ્લભાચાર્યનન્દનઃ ।

શ્રીવિઠ્ઠલેશઃ કૃતવાન્ યં વ્રતોત્સવનિર્ણયમ્ ॥૮૧ ॥

અને સર્વ વૈષ્ણવના રાજા એવા જે શ્રી વલ્લભાચાર્ય તેના પુત્ર જે શ્રીવિઠ્ઠલનાથજી તે જેતે વ્રત અને ઉત્સવના નિર્ણયને કરતા હતા. ॥૮૧॥

અ.દી. “સર્વેતિ” સર્વેષાં વૈષ્ણવાનાં વિષ્ણુ ભક્તાનાં રાજેવ રાજા સર્વ વૈષ્ણવરાજઃ
સ ચાસૌ શ્રીવલ્લભાચાર્યશ્ચ શ્રીમાન્ વલ્લભાખ્ય આચાર્યઃ શ્રીકૃષ્ણ ભક્તિ
પ્રવર્તકત્વાદાચાર્યપદસ્થસ્તસ્ય નન્દનઃ પુત્રઃ શ્રીવિઠ્ઠલેશો યં વ્રતોત્સવ નિર્ણયં કૃતવાન્
તમિત્યુત્તરેણ સંબંધઃ ॥૮૧ ॥

અ.દી:- અને સર્વ વૈષ્ણવના રાજા ‘સર્વ વિષ્ણુ ભક્તોમાં રાજાની જેમ બિરાજમાન હોવાથી સર્વ વૈષ્ણવના રાજા’ એવા જે શ્રી વલ્લભાચાર્ય ‘શ્રીકૃષ્ણની

ભક્તિ પ્રવર્તાવતા થકા આચાર્ય પદ પર પ્રતિષ્ઠિત એવા શ્રી વલ્લભાચાર્ય' તેના પુત્ર જે શ્રીવિઠ્ઠલનાથજી તે જેતે વ્રત અને ઉત્સવના નિર્ણયને કરતા હતા. ॥૮૧॥

कार्यास्तमनुसृत्यैव सर्व एव व्रतोत्सवाः ।

सेवारीतिश्च कृष्णस्य ग्राह्या तदुदितैव हि ॥८२॥

અને તે વિઠ્ઠલનાથજીએ કર્યો જે નિર્ણય તેને જ અનુસરીને સર્વવ્રતને ઉત્સવ કરવા અને તે વિઠ્ઠલનાથજીએ કહી જે શ્રીકૃષ્ણની સેવા રીતિ તેનું જ ગ્રહણ કરવું. ॥૮૨॥

अ.दी. “कार्येति” तमनुसृत्य तदुक्त प्रकारेणैव सर्व एव व्रतोत्सवाः व्रतान्येकादश्युपवासादीनि उत्सवा अन्नकूटादयश्च ते कार्याः तथा कृष्णस्य सेवायारीतिः नित्योनैमित्तिकश्च प्रकारः सा च तदुदिता तेन प्रोक्ता सैव ग्राह्या हीति तस्याः प्रसिद्धिं द्योतयति ॥८२॥

અને તે વિઠ્ઠલનાથજીએ કર્યો જે નિર્ણય તેને જ અનુસરીને સર્વવ્રતને ‘એકાદશી આદિ ઉપવાસને’ ઉત્સવ ‘અન્નકુટ આદિક ઉત્સવ’ કરવા અને તે વિઠ્ઠલનાથજીએ કહી જે શ્રીકૃષ્ણની સેવા રીતિ ‘નિત્ય નૈમિત્તિક પ્રકારથી કરવામાં આવતી શ્રીકૃષ્ણની સેવા રીતિ’ તેનું જ ગ્રહણ કરવું. ‘અહીં મૂળનાં હિ શબ્દ છે તે તેઓએ પ્રસિદ્ધ કરેલી સેવા રીતિ નો બોધક છે અર્થાત્ તેમની પ્રવર્તાવેલી સેવા રીતી જ ગ્રહણ કરવી.’ ॥૮૨॥

कर्तव्या द्वारिकामुख्यतीर्थयात्रा यथाविधि ।

सर्वैरपि यथाशक्ति भाव्यं दीनेषु वत्सलैः ॥८३॥

અને સર્વે જે અમારા આશ્રિત તેમણે દ્વારિકા આદિક જે તીર્થ તેમની યાત્રા જે તે પોતાના સામર્થ્ય પ્રમાણે યથાવિધિએ કરીને કરવી અને વળી પોતાના સામર્થ્ય પ્રમાણે દીનજનને વિષે દયાવાન થવું. ॥૮૩॥

અ.દી. “કર્ત્તવ્યેતિ” સર્વેરપિ દ્વારિકા મુખ્યા આદિ ભૂતા યેષાં તેષુ તીર્થેષુ યાત્રા યથાવિધિ ધર્મ શાસ્ત્રોક્ત તીર્થવિધિમનતિક્રમ્ય યથાશક્તિ ચ કર્ત્તવ્યા તથા દીનેષુ રંક જીવેષુ વત્સલૈઃ સ્નેહેનોપકારકૈર્ભાવ્યં ભવિતવ્યમ્ અત્રાપિ સર્વે રિતિ યથાશક્તીતિ ચાન્વેતિ ॥૮૩॥

અ.દી:- અને સર્વે જે અમારા આશ્રિત તેમણે દ્વારિકા આદિક જે તીર્થ તેમની યાત્રા જે તે પોતાના સામર્થ્ય પ્રમાણે યથાવિધિ ‘ધર્મશાસ્ત્રોમાં કહેલ તીર્થવિધિનું ઉલ્લંઘન કર્યા વિના યથાવિધિ’ કરીને કરવી અને વળી પોતાના સામર્થ્ય પ્રમાણે દીન જનને વિષે ‘રંકજનને વિષે’ દયાવાન થવું ‘પ્રેમ પૂર્વક તેઓનો ઉપકાર કરવા પરાયણ થવું’ ‘અહીં પણ મૂળમાં સર્વ શબ્દ છે તેનો અર્થ જેની પાસે ધન સંપત્તિ હોય તેણે જ દીનજનને વિષે દયાવાન થવું એમ થાય છે.’ ॥૮૩॥

વિષ્ણુઃ શિવો ગણપતિઃ પાર્વતી ચ દિવાકરઃ ।

एताः पूज्यतया मान्या देवताः पञ्च मामकैः ॥૮૪॥

અને અમારા જે આશ્રિત તેમણે વિષ્ણુ, શિવ, ગણપતિ, પાર્વતી અને સૂર્યએ પાંચ દેવ પૂજ્યપણે કરીને માનવા. ॥૮૪॥

અ.દી. “વિષ્ણુ રિતિ” વિષ્ણુઃ શિવઃ ગણપતિઃ પાર્વતી દિવાકરઃ સૂર્યશ્ચેત્યેતાઃ પञ्चदेवताः मामकैर्मदाश्रितैर्जनैः पूज्य तया मान्या न त्वनादरणीयाः ॥૮૪॥

અ.દી:- અને અમારા જે આશ્રિત તેમણે વિષ્ણુ, શિવ, ગણપતિ, પાર્વતી અને સૂર્યએ પાંચ દેવ પૂજ્યપણે કરીને ‘આદરપૂર્વક’ માનવા. ॥૮૪॥

ભૂતાદ્યુપદ્રવે ક્વાપિ વર્મ નારાયણાત્મકમ્ ।

જપ્યં ચ હનુમન્મન્ત્રો જપ્યો ન ક્ષુદ્રદૈવતઃ ॥૮૫॥

અને જો ક્યારેક ભૂત પ્રેતાદિકનો ઉપદ્રવ થાય ત્યારે તો નારાયણ કવચનો જપ કરવો અથવા હનુમાનના મંત્રનો જપ કરવો પણ એ વિના કોઈ ક્ષુદ્ર દેવના સ્તોત્ર અને મંત્રનો જપ ન કરવો.

અ.દી. “ભૂતેતિ” ક્વાપિ ક્વચિત્ સમયે ભૂત આદિર્યસ્ય પિશાચા દેસ્ત તસ્યો પદવઃ પીડા તસ્મિન્ સતિ નારાયણ આત્માસ્વરૂપં યસ્ય તત્ વર્મ શ્રીમદ્ભાગવતોક્તં નારાયણકવચમિત્યર્થઃ જપ્યં જપનીયમ્ તથા હનુમતો મન્ત્રોઃ હનુમત્ દૈવતો મન્ત્ર જપ્યઃ ક્ષુદ્રાણિ દૈવતાનિ ભૈરવાઆદીનિ યસ્ય સતુ મન્ત્રો ન જપ્યઃ ॥૮૫॥

અ.દી:- અને જો ક્યારેક ભૂત પ્રેતાદિ ‘કોઈ સમયે ભૂત પ્રેત પિશાચાદિ’ નો ઉપદ્રવ થાય ત્યારે તો નારાયણ કવચનો જપ કરવો ‘શ્રીમદ્ ભાગવતના સ્કન્ધ- ૬/અ.૮ માં આવેલ નારાયણ કવચનો જપ કરવો’ અથવા હનુમાનના મંત્રનો જપ કરવો પણ એ વિના કોઈ ક્ષુદ્ર દેવના ‘ભૈરવાદી ક્ષુદ્ર દેવદેવીના’ સ્તોત્ર અને મંત્રનો જપ ન કરવો. [હનુમાનજીના મંત્રના જાપમાં પણ વિવેક રાખવો આ સમ્બન્ધમાં શુકાનંદ સ્વામી કહે છે- “અયં હનુમન્મન્ત્રસ્ત્વસ્મત્સમપ્રદાયપ્રસિદ્ધો ગ્રાહ્યસ્તસ્યૈવ બહુવીર્ય વત્ત્વાદિતિભાવઃ ॥ અર્થાત્ આ હનુમાનજીનો મંત્ર અમારા સંપ્રદાય પ્રસિદ્ધ ગ્રહણ કરવો કેમ કે તે બહુ

વીર્યવાળો (શક્તિવાળો) છે. (સ.જી. ૪/૪૪/૮૫- શુકાનંદ સ્વામી કૃત હેતુ ટીકા) ન.નું શુકસ્વામી એ ભલે કહ્યું કે- હનુમાનજીનો મંત્ર અમારા સંપ્રદાયનો - ઉદ્ધવ સંપ્રદાયનો ગ્રહણ કરવો પણ તે ક્યાં ગ્રંથમાં છે? ઉચ્ચતે-તો આ મંત્ર સ.જી. ૧/૧૭/૩૭-૫૨ માં છે જ્યાં ધર્મદેવ હનુમાનજીનું આરાધન કરતા ષોળ શ્લોકથી તેમની સ્તુતિ કરે છે ‘નમસ્તે આજ્ઞનેયાય વાયુષત્રાયધીમતે!... (શ્લો-૩૭).... દર્શનંદેહિ સાક્ષાત્તે નમસ્તે સર્વદર્શિને ॥ (શ્લો-૫૨) આ ષોડશ શ્લોકને મધ્યે પ્રથમ શ્લોકમાં પ્રથમ અક્ષર, બીજા શ્લોકમાં બીજો અક્ષર, ત્રીજા શ્લોકમાં ત્રીજો અક્ષર, એવા અનુક્રમથી એક એક અક્ષરનો સમુદ્ધાર ‘ૐ નમો હનુમતે ભયભજ્જનાય સુખં કુરુ ફટ્ સ્વાહા’ આવા મંત્રનો ઉદ્ધાર સંભવે છે. (સ.જી. ૧/૧૭/૩૭) આ ઉપરાંત ધર્મદેવ હનુમાનજીનું આરાધન કરતા બીજા પણ એક હનુમાનજીના અષ્ટકનું ઉચ્ચારણ કરતા જે અષ્ટક આ પ્રમાણે છે નીતિ પ્રવીણ! નિગમમાગમ શાસ્ત્ર બુદ્ધે!... શ્રી રામદૂત હનુમન્ હર સઙ્કટમે ॥... (સ.જી. ૧/૧૭/૫૫-૬૨) આમ ભૂતાદિકનો ઉપદ્રવ થાય ત્યારે આ બે સ્તોત્ર અને હનુમાનજીના ષોળ અક્ષરના મંત્રનો જપ કરવો. પરંતુ આમા પણ વિવેક રાખવો ‘બ્રાહ્મણ ક્ષત્રિય અને વૈશ્ય આ ત્રણ વર્ણના યજ્ઞોપવિત ધારી હ્રીજે આ મંત્ર ઓંકાર પૂર્વમાં આવે એમ જપવો અને સ્ત્રીઓએ તથા ચતુર્થવર્ણના શુદ્રએ અન્ત્યજે અને યજ્ઞોપવિત રહિત ત્રૈવર્ણિકોએ ઓંકાર વિનાનો જપવો- અત્રાયં વિવેક:- ત્રૈવર્ણિકૈરયમોઙ્કારપૂર્વો જપ્યસ્તદિતરૈર્નિરોઙ્કાર’ (સ.જી. ૧/૧૭/૫૩ હેતુ ટીકા.)]

॥૮૫॥

સ્વેરિન્દો શ્વોપરાગે જાયમાનેઽપરાઃ ક્રિયાઃ ।

હિત્વાઽઽશુ શુચિભિઃ સર્વૈઃ કાર્યઃ કૃષ્ણમનોર્જપઃ ॥૮૬॥

અને સૂર્યનું ને ચંદ્રમાનું ગ્રહણ થયે સતે અમારા જે સર્વે સત્સંગી તેમણે બીજી સર્વે ક્રિયાઓ તત્કાળ ત્યાગ કરીને પવિત્ર થઈને શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનના મંત્રનો જપ કરવો. ॥૮૬॥

અ.દી. “‘રવેરિતિ’” રવે: સૂર્યસ્યેન્દોશ્ચન્દ્રસ્યચોપરાગે ગ્રહણે જાયમાને અપરા લૌકિકી: ક્રિયા: સર્વ કાર્યાણિ હિત્વા ત્યક્ત્વાઽઽશુ શીઘ્રં શુચિભિ: સ્નાનાદિભિ: પવિત્રૈ: સર્વૈર્મદાશ્રિતૈ: પુંભિ સ્ત્રીભિશ્ચેત્યર્થ: કૃષ્ણસ્ય મનુર્નામ મન્ત્રસ્તસ્ય જપ: કાર્ય: ॥૮૬॥

અ.દી:- અને સૂર્યનું ને ચંદ્રમાનું ગ્રહણ થયે સતે અમારા જે સર્વે સત્સંગી તેમણે બીજી સર્વે ક્રિયાઓ ‘બીજી સર્વે લૌકિક ક્રિયાનો’ તત્કાળ ત્યાગ કરીને પવિત્ર થઈને ‘સ્નાનાદિથી પવિત્ર થઈને’ અમારા આશ્રિત સ્ત્રી પુરુષોએ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનના મંત્રનો જપ કરવો. ॥૮૬॥

જાતાયામથ તન્મુક્તૌ કૃત્વા સ્નાનં સચેલકમ્ ।

દેયં દાનં ગૃહિજનૈઃ શક્ત્યાઽન્યૈસ્ત્વર્ચ્ય ઈશ્વરઃ ॥૮૭॥

અને તે ગ્રહણ મુકાઈ રહ્યા પછી વસ્ત્ર સહિત સ્નાન કરીને જે અમારા ગૃહસ્થ સત્સંગી હોય તેમણે પોતાના સામર્થ્ય પ્રમાણે દાન કરવું અને જે ત્યાગી હોય તેમણે ભગવાનની પૂજા કરવી ॥૮૭॥

અ.દી. “‘જાતાયામિતિ’” તન્મુક્તાવુપરાગ મોક્ષે જાતાયાં સત્યામ્ સચેલકં પરિહિત વસ્ત્ર સહિતમ્ સ્નાનં કૃત્વા ગૃહિજનૈર્ગૃહસ્થૈઃ પુરુષૈઃ શક્ત્યા યથાશક્તિ દીયતે ઇતિ દાનં ગો સુવર્ણાદિ દેયં પાત્રેઽર્પણીયમન્યૈર્ગૃહસ્થેતરૈર્જનૈસ્ત્વીશ્વરઃ શ્રી કૃષ્ણોઽર્ચ્યઃ પૂજનીયઃ ॥૮૭॥

અ.દી. :- અને તે ગ્રહણ મુકાઈ રહ્યા પછી વસ્ત્ર સહિત સ્નાન કરીને જે અમારા ગૃહસ્થ સત્સંગી હોય તેમણે પોતાના સામર્થ્ય પ્રમાણે દાન ‘ગાય, સુવર્ણ,

ઘટ્યાદિ સુપાત્રને પોતાના સામર્થ્ય પ્રમાણે દાન કરવું' અને જે ત્યાગી હોય તેમણે ભગવાનની 'શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનની' પૂજા કરવી. ॥૮૭॥

જન્માશૌચં મૃતાશૌચં સ્વસમ્બન્ધાનુસારતઃ ।

પાલનીયં યથાશાસ્ત્રં ચાતુર્વર્ણ્યજનૈર્મમ ॥૮૮॥

અને અમારા સત્સંગી એવા જે ચારેવર્ણના મનુષ્ય તેમણે જન્મનું સૂતક તથા મરણનું સૂતક તે પોત પોતાના સંબંધને અનુસારે કરીને યથાશાસ્ત્ર પાળવું. ॥૮૮॥

અ.દી. “જન્મેતિ” મમ મદીયૈશ્ચાતર્વર્ણ્ય જનૈર્બ્રાહ્મણ ક્ષત્રિય વૈશ્ય શૂદ્ર જાતિભિઃ પુરુષૈઃ સ્ત્રીભિશ્ચ જન્મા શૌચં સ્વસમ્બન્ધિજનસ્ય પ્રસવ નિમિત્તમાશૌચમિત્યર્થઃ તથા મૃતાશૌચં તન્મરણ નિમિત્તમાશૌચં ચ સ્વસમ્બન્ધસ્તદનુસારતઃ સ્વસ્ય યાદૃશઃ સમ્બન્ધઃ તદનુસારેણ યથાશાસ્ત્રં ધર્મશાસ્ત્રોક્ત રીત્યા પાલનીયમ્ ॥૮૮॥

અ.દી: અને અમારા સત્સંગી એવા જે ચારેવર્ણના મનુષ્ય ‘બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને શૂદ્ર એવા જે ચારે વર્ણના સ્ત્રી પુરુષ મનુષ્ય’ તેમણે જન્મનું સૂતક ‘પોત પોતાના સંબંધિજનનું પ્રસવ નિમિત્તનું સૂતક’ તથા મરણનું સૂતક ‘મરણ નિમિત્તનું સૂતક’ તે પોત પોતાના સંબંધને અનુસારે કરીને યથાશાસ્ત્ર ‘ધર્મશાસ્ત્રમાં કહેલી રીત પ્રમાણે’ પાળવું. ॥૮૮॥

ભાવ્ય શમદમક્ષાન્તિસન્તોષાદિગુણાન્વિતૈઃ ।

બ્રાહ્મણૈઃ શૌર્યધૈર્યાદિગુણોપેતૈશ્ચ બાહુજૈઃ ॥૮૯॥

અને જે બ્રાહ્મણ વર્ણ હોય તેમણે શમ દમ ક્ષમા અને સંતોષ એ આદિક જે ગુણ તેમણે યુક્ત થવું અને જે ક્ષત્રિય વર્ણ હોય તેમણે શૂરવીરપણું અને ધીરજાએ આદિક જે ગુણ તેમણે યુક્ત થવું. ॥૮૯॥

અ.દી. ચાતુર્વર્ણ્યધર્માન્સંક્ષેપેનાહ “ભાવ્યમિતિ” દ્વાભ્યામ્ બાહ્યણૈઃ શમોન્તઃ કરણ નિગ્રહશ્ચ દમો બાહ્ય કરણાનિગ્રહ શ્ચ ક્ષાન્તિઃ પરાપરાધાદિ સહનં ચ સંતોષો યદૃછા લબ્ધાર્થેનાલમ્બુદ્ધિશ્ચ ત આદયો મુખ્યા યેષાં તપ આદીનાં તે ચ તે ગુણાશ્ચ તૈ અન્વિતૈર્યુક્તૈર્ભાવ્યમ્ તથા બાહુજૈર્વૈરાજ બાહૂપનૈઃ ક્ષત્રિયૈરિદિત્યર્થઃ શૌર્ય યુદ્ધોત્સાહશ્ચ ધૈર્ય ચ ત આદી યેષાં ગો બ્રાહ્મણ સાધુ પરિત્રાણાદીનાં તે ચ તે ગુણાશ્ચ તૈરુપેતૈર્યુક્તૈર્ભાવ્યમ્ ॥૮૯॥

અ.દી:- ‘ચાર વર્ણના ધર્મ સંક્ષેપમાં બે શ્લોકથી કહે છે’ અને જે બ્રાહ્મણ વર્ણ હોય તેમણે શમ ‘અન્તઃ કરણનો નિગ્રહ’ દમ ‘બાહ્યેન્દ્રિયનો નિગ્રહ’ ક્ષમા ‘પરઅપરાધાદિને સહન કરવો’ અને સંતોષ ‘ભગવદ્ ઈચ્છાથી જે પણ કંઈ મળે તેમાં પચાપ્તિપણું’ એ આદિક ‘તથા તપ આદિ જે ગુણ તેમણે યુક્ત થવું’ અને જે ક્ષત્રિય વર્ણ હોય તેમણે ‘વૈરાજ પુરૂષના બાહુમાથી ઉત્પન્ન ક્ષત્રિય વર્ણ હોય’ તેમણે શૂરવીરપણું ‘યુદ્ધમાં સાહસપણું’ અને ધીરજાએ આદિક ‘તથા ગાય બ્રાહ્મણ અને સાધુની રક્ષા કરવા રૂપ’ સદ્ગુણોથી યુક્ત થવું. ॥૮૯॥

વૈશ્યૈશ્ચ કૃષિવાણિજ્યકુ સીદમુખવૃત્તિભિઃ ।

ભવિતવ્યં તથા શૂદ્રૈ દ્વિજસે વાદિવૃત્તિભિઃ ॥૯૦॥

અને વૈશ્યવર્ણ હોય તેમણે કૃષિકર્મ તથા વણજવ્યાપાર તથા વ્યાજવટો એ આદિક જે વૃત્તિઓ તેમણે કરીને વર્તવું અને જે શુદ્ધ વર્ણ હોય તેમણે બ્રાહ્મણાદિક ત્રણ વર્ણની સેવા કરવી એ આદિક વૃત્તિઓ તેમણે કરીને વર્તવું.

અ.દી. “વૈશ્યૈરિતિ” વૈશ્યૈઃ કૃષિશ્ચ વાણિજ્યં ચ કુસીદં વૃદ્ધિજીવનં ચૈતાનિ મુખાનિ આદિ ભૂતાનિ યાસાં તા વૃત્તયો યેષાં તૈસ્તથા ભૂતૈર્ભવિતવ્યં તથા શૂદૈઃ દ્વિજા સ્ત્રૈર્વર્ણિકાસ્તેષાં સેવા શુશ્રૂષાઽઽદિર્યસાં તા વૃત્તયો યેષાં તૈસ્તથાભૂતૈર્ભવિતવ્યમ્ ॥૯૦॥

અ.દી:- અને વૈશ્યવર્ણ હોય તેમણે કૃષિકર્મ તથા વણજવ્યાપાર તથા વ્યાજવટો એ આદિક જે વૃત્તિઓ તેમણે કરીને વર્તવું અને જે શુદ્ર વર્ણ હોય તેમણે બ્રાહ્મણાદિક પ્રણ વર્ણની સેવા ‘શુશ્રૂષા’ કરવી એ આદિક વૃત્તિઓ તેમણે કરીને વર્તવું. ॥૯૦॥

સંસ્કારાશ્ચાહ્નિકં શ્રાદ્ધં યથાકાલં યથાધનમ્ ।

સ્વસ્વગૃહ્યાનુસારેણ કર્તવ્યં ચ દ્વિજન્મભિઃ ॥૯૧॥

અને જે દ્વિજ હોય તેમણે ગર્ભધાનાદિક સંસ્કાર તથા આહ્નિક તથા શ્રાદ્ધ એ પ્રણ જે તે પોતાના ગૃહ્યસૂત્રને અનુસારે કરીને જેવો જેનો અવસર હોય અને જેવી ધન સંપત્તિ હોય તે પ્રમાણે કરવો. ॥૯૧॥

અ.દી. “સંસ્કારા ઇતિ” તત્ર દ્વિજન્મભિર્બાહ્યણ ક્ષત્રિયવૈશ્યૈઃ સંસ્કારા ગર્ભધાનાદય આહ્નિકં સ્નાન સંધ્યાવન્દનાદિ નૈત્યકંકર્મ ચ તથા શ્રાદ્ધં ચેતિ ત્રયં સ્વસ્વગૃહ્યાનુસારેણ સ્વસ્વ શાખીય ગૃહ્ય સૂત્રોક્ત પ્રકારેણેત્યર્થો યથા કાલં તત્ તત્ કાલમનતિક્રમ્ય યથા ધનં ચ વિત્તં શાઠ્યરહિતં યથા તથેત્યર્થઃ કર્તવ્યમ્ ॥૯૧॥

અ.દી:- અને જે દ્વિજ હોય બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય અને વૈશ્ય આ પ્રણ જે દ્વિજ હોય તેમણે ગર્ભધાનાદિક સંસ્કાર તથા આહ્નિક ‘સ્નાન સંધ્યાવંદન આદિ નૈત્યકર્મ’ તથા શ્રાદ્ધ એ પ્રણ જે તે પોતાના ગૃહ્યસૂત્રને અનુસારે ‘પોતપોતાના વેદની શાખાનુસાર ગૃહ્યસૂત્રમાં કહેલા પ્રકાર પ્રમાણે’ જેવો જેનો અવસર હોય

‘જેવો કાળ હોય તે કાળનું ઉલ્લંઘન કર્યા વિના’ અને જેવી ધન સંપત્તિ હોય તે પ્રમાણે કરવો. ‘અર્થાત્ લોભ કર્યા વિના કરવા’ ॥૯૧॥

અજ્ઞાનાજ્ઞાનતો વાઽપિ ગુરુ વા લઘુ પાતકમ્ ।

ક્વાપિ સ્યાત્તર્હિ તત્પ્રાયશ્ચિત્તં કાર્યં સ્વશક્તિઃ ॥૯૨ ॥

અને ક્યારેક જાણે અથવા અજાણે જો નાનું મોટું પાપ થઈ જાય તો પોતાની શક્તિ પ્રમાણે તે પાપનું પ્રાયશ્ચિત કરવું. ॥૯૨॥

અ.દી. “અજ્ઞાનદિતિ” અજ્ઞાનાદબુદ્ધિપૂર્વકં વાઽથવા જ્ઞાનતો બુદ્ધિપૂર્વકમપિ ગુરુ મહત્ લઘુ અલ્પં વા પાતકં ક્વાપિ સ્યાત્ જાયેત સ્વેનેતિશેષઃ તર્હિ તસ્ય પાતકસ્ય પ્રાયશ્ચિતં સ્વશક્તિતો યથા શક્તિ કાર્યં કર્તવ્યમ્ ॥૯૨ ॥

અ.દી:- અને ક્યારેક જાણે ‘બુદ્ધિ પૂર્વક’ અથવા અજાણે ‘અબુદ્ધિ પૂર્વક’ જો નાનું મોટું પાપ થઈ જાય તો ‘પોતા વડે થઈ જાય તો’ પોતાની શક્તિ પ્રમાણે તે પાપનું પ્રાયશ્ચિત કરવું. ॥૯૨॥

વેદાશ્ચ વ્યાસસૂત્રાણિ શ્રીમદ્ભાગવતાભિધમ્ ।

પુરાણં ભારતે તુ શ્રીવિષ્ણોર્નામસહસ્રકમ્ ॥૯૩ ॥

અને ચાર વેદ તથા વ્યાસ સૂત્ર તથા શ્રીમદ્ ભાગવત નામે પુરાણ તથા મહાભારતને વિષે તો શ્રી વિષ્ણુ સહસ્રનામ ॥૯૩॥

અ.દી. સ્વાભીષ્ટ શાસ્ત્રોપદેશમાહ ત્રિભિઃ । વેદાઈતિ વેદાશ્ચત્વારઃ સાંગાઃ વ્યાસસૂત્રાણિ શારીરકસૂત્રાણિ શ્રીમદ્ભાગવતાભિધં પુરાણં ચેતિ ત્રીણિ તથા ભારતે તુ શ્રી વિષ્ણોઃ નામસહસ્રકમ્ આનુશાસનિક પર્વસ્થં વિષ્ણુસહસ્રનામ સ્તોત્રમ્ ॥૯૩ ॥

અ.દી:- ‘પોતાને અભિષ્ટ એવા શાસ્ત્રોનો ઉપદેશ ત્રણ શ્લોક વડે કરે છે’ અને ચાર વેદ ‘શિક્ષા, કલ્પ, છંદ, જયોતિષ, નિરૂક્ત અને વ્યાકરણ આ છ અંગો સહિત ચાર વેદ’ તથા વ્યાસસૂત્ર ‘શારીરક સૂત્રો’ તથા શ્રીમદ્ ભાગવત્ નામે પુરાણ તથા મહાભારતને વિષે તો શ્રીવિષ્ણુસહસ્રનામ ‘મહાભારતના અનુશાસનપર્વ અ.૧૪૯ માં આવેલ ગંગા પુત્ર ભીષ્મ એ યુધિષ્ઠિરને કહેલ વિષ્ણુસહસ્ર નામ’[વિષ્ણુસહસ્રનામ ઇતિહાસ પુરાણ અને આગમ શાસ્ત્રમાં પાંચ સ્થાને જોવા મળે છે (૧) પદ્મપુરાણ/ઉત્તરખંડ/અ-૭૧-૭૨ માં ભગવાન શંકર આ.વિ.સ.સ્તોત્રનો ઉપદેશ દેવી પાર્વતીને આપે છે. (૨) સ્કન્દપુરાણ/આવાન્ત્ય/અવન્તિ ક્ષેત્રમાહાત્મ્ય/અ-૭૪ -માં બ્રહ્માજી આ.વિ. સહસ્રનામ સ્તોત્રનો ઉપદેશ દેવતાઓને આપે છે (૩) ગરુડપુરાણ/આચાર ખંડ અ. ૧૫ માં ભગવાન શ્રીહરિ આ.વિ.સ. સ્તોત્રનો ઉપદેશ ભગવાન શંકરને આપે છે.) (૪) નારદ પંચરાત્ર-રાત્ર-૪/અ-૩માં, ભગવાન શંકર આ.વિ.સ. સ્તોત્રનો ઉપદેશ દેવી પાર્વતીને આપે છે અને (૫) મહાભારત /અનુશાસન પર્વ/અ-૧૪૯ માં આ.વિ.સ. સ્તોત્રનો ઉપદેશ ગંગાપુત્ર ભીષ્મ મહારાજા યુધિષ્ઠિર ને આપે છે. આ પાંચેય વિ. સહસ્ર નામમાં બધા જ આચાર્યે તથા ભગવાન શ્રીહરિ એ મહા. અનુશાસનપર્વ-અ. ૧૪૯ નો વિ.સ્તોત્ર જ માન્ય કરેલો છે કારણ કે પ્રત્યક્ષ એવા ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ ને ઉદ્દેશીને ગંગાપુત્ર ભીષ્મે એનું ગાન કરેલું છે એટલે શ્રીહરિ શીક્ષાપત્રી શ્લોક (૯૩)માં મહાભારતને વિષે તો શ્રી વિષ્ણુ સહસ્ર નામ આમ કહી બીજા વિષ્ણુ સહસ્ર નામની ઉપેક્ષા કરી મહાભારતના વિ. સ્તોત્ર ને ગ્રહણ કરે છે. અસ્તુ] ॥૯૩॥

તથા શ્રીભગવદ્ગીતા નીતિશ્ચ વિદુરોદિર્તા ।

શ્રીવાસુદેવમાહાત્મ્યં સ્કાન્દવૈષ્ણવખણ્ડગમ્ ॥૧૪ ॥

તથા શ્રી ભગવદ્ ગીતા તથા વિદૂરજીએ કહેલી જે નીતિ તથા સ્કંદપુરાણનો જે વિષ્ણુખંડ તેને વિષે રહ્યું એવું જે શ્રી વાસુદેવમાહાત્મ્ય. ॥૯૪॥

અ.દી. “તથેતિ” ભારત ઇત્યન્વેતિ શ્રીમદ્ભગવદ્ ગીતા ભીષ્મપર્વસ્થા શ્રીકૃષ્ણગીતા વિદુરોદિતા વિદુરેણ ધૃતરાષ્ટ્રં પ્રત્યુક્તાનીતિરુદ્યોગપર્વણિ પ્રસિદ્ધેતિ ભારતીયા સ્ત્રયો ગ્રંથા ઉક્તાઃ તથા સ્કાન્દે સ્કન્દપુરાણે યો વૈષ્ણવખણ્ડા વિષ્ણુખણ્ડાખ્યો ભાગસ્તં ગચ્છતિ પ્રાપ્નોતીતિ તથોક્તં તદન્તિમભાગસ્થમિત્યર્થઃ શ્રી વાસુદેવસ્ય માહાત્મ્યમ્ ઇતિ ॥૧૪ ॥

અ.દી:- તથા શ્રી ભગવદ્ ગીતા ‘ભીષ્મપર્વ અધ્યાય ૨૫ થી ૪૨ એમ અઠાર અધ્યાયમાં ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ દ્વારા અર્જુનજી પ્રત્યે કહેવાયેલી ગીતા’ તથા વિદૂરજીએ કહેલી જે નીતિ ‘મહાભારતના ઉદ્યોગપર્વાન્તર્ગત પ્રજાગર પર્વમાં અધ્યાય-૩૩ થી ૪૦ એમ આઠ અધ્યાયમાં વિદુરજી દ્વારા ધૃતરાષ્ટ્રને ઉપદેશાયેલી નીતિ’ તથા સ્કંદપુરાણનો જે વિષ્ણુખંડ ‘સ્કન્દપુરાણના વિષ્ણુખંડના અંતિમ ભાગમાં આવેલું બીજા અધ્યાયનું વાસુદેવ માહાત્મ્ય’ ॥૯૪॥

ધર્મશાસ્ત્રાન્તર્ગતા ચ યાજ્ઞવલ્ક્યઋષેઃ સ્મૃતિઃ ।

एतान्यष्ट ममेष्टानि सच्छास्त्राणि भवन्ति हि ॥१५ ॥

અને ધર્મ શાસ્ત્રના મધ્યમાં રહી એવી જે યાજ્ઞવલ્ક્ય ઋષિની સ્મૃતિ, એ આઠ સચ્છાસ્ત્ર તે અમને ઇષ્ટ છે. ॥૯૫॥

અ.દી. “ધર્મશાસ્ત્રેતિ” કિંચ ધર્મશાસ્ત્રસ્યાન્તર્ગતા યાજ્ઞવલ્ક્ય ઋષેઃ સ્મૃતિ શ્વેતિ ધર્મશાસ્ત્રાન્તર્ગતેતિ વિશેષણં તુ યાજ્ઞવલ્ક્ય કૃત યોગશાસ્ત્રાન્તર્ગત સ્મૃતિ ભેદ જ્ઞાપનાર્થમ્ એતાન્યષ્ટ સચ્છાસ્ત્રાણિ મમેષ્ટાણિ પ્રિયાણિ ભવન્તિ હીત્યવધારેણ ॥૧૫ ॥

અને ધર્મશાસ્ત્રના મધ્યમાં રહી એવી જે યાજ્ઞવલ્ક્ય ઋષિની સ્મૃતિ ‘અહીં ધર્મશાસ્ત્રાન્તર્ગત આ પ્રમાણે એવું કહેવાનું કારણ તો યાજ્ઞવલ્ક્ય કૃત યોગ શાસ્ત્રાન્તર્ગત પણ યાજ્ઞવલ્ક્ય સ્મૃતિ છે તેનો ભેદ જ્ઞાત કરાવવા માટે છે’ એ આઠ સચ્છાસ્ત્રએ અમને ઈષ્ટ ‘પ્રિય’ છે. ॥૮૫॥

સ્વહિતેચ્છુભિરેતાનિ મચ્છિષ્યૈઃ સકલૈરપિ ।

શ્રોતવ્યાન્યથ પાઠ્યાનિ કથનીયાનિ ચ દ્વિજૈઃ ॥૧૬ ॥

અને પોતાના હિતને ઈચ્છતા એવા જે અમારા સર્વ શિષ્ય તેમણે એ આઠ સચ્છાસ્ત્ર જે તે સાંભળવાં અને અમારા આશ્રિત જે દ્વિજ તેમણે એ આઠ સચ્છાસ્ત્ર જે તે ભણવા અને ભણાવવાં તથા એમની કથા કરવી. ॥૮૬॥

અ.દી. “સ્વેતિ” સ્વેષાં હિતં કલ્યાણમિચ્છવ ઇચ્છન્તસ્તૈઃ સફલૈ શ્વાતુર્વર્ણ્યૈરપિ મચ્છિષ્યૈરેતાનિ સચ્છાસ્ત્રાણિ શ્રોતવ્યાનિ એતચ્ચ સામાન્યતઃ ઉક્તમતઃ સ્ત્રી શૂદ્રાણાં વેદાતિરિક્તસચ્છાસ્ત્રશ્રવણમિતિ જ્ઞેયમ્ ‘સ્ત્રીશૂદ્રદ્વિજબન્ધૂનાંત્રયી ન શ્રુતિગોચરા’ ઇતિ ભાગવતોક્તેઃ । અથ દ્વિજૈસ્ત્રૈર્વર્ણિકૈરેવ પાઠ્યાન્યધ્યેતવ્યાનિ કથનીયાનિ કીર્તનીયાનિ ચ ન તુ શૂદ્રૈઃ ॥૧૬ ॥

અ.દી:- અને પોતાના હિતને ‘કલ્યાણને’ ઈચ્છતા એવા જે અમારા સર્વે શિષ્ય ‘ચારેય વર્ણના અમારા સર્વે શિષ્ય’ તેમણે એ આઠ સચ્ચાસ્ત્ર જે તે સાંભળવા ‘અહીં સામાન્ય રીતે કહેલો મતએ છે કે સ્ત્રી અને શુદ્રએ વેદસિવાય બાકીના શાસ્ત્ર સાંભળવા એમ જાણવું’ અને અમારા આશ્રિત જે દ્વિજ ‘યજ્ઞોપવિત્ત ધારી ત્રૈવર્ણિક’ તેમણે એ આઠ સચ્ચાસ્ત્ર જે તે ભણવા અને ભણાવવા તથા એમની કથા કરવી. ‘સ્ત્રી શુદ્ર અને નામ માત્રના દ્વિજ આ ત્રણને વેદ સાંભળવાનો અધિકાર નથી એમ ભાગવતમાં કહ્યું છે એટલે શુદ્રો અને સ્ત્રીઓએ તથા નામ માત્રના દ્વિજે આ વેદ સિવાયના સચ્ચાસ્ત્ર કેવલ સાંભળવાના જ છે અને બ્રાહ્મણાદિક ત્રણ વર્ણનાએ આ આઠ સચ્ચાસ્ત્ર ભણવાના છે ભણાવવાના છે અને તેની કથા કરવાની છે પણ શુદ્ર આદિએ નહિ’. ॥૮૬॥

તત્રાચારવ્યવહૃતિનિષ્કૃત તાનાં ચ નિર્ણયે ।

ગ્રાહ્યા મિતાક્ષરોપેતા યાજ્ઞવલ્ક્યસ્ય તુ સ્મૃતિઃ ॥૯૭॥

અને તે આઠ સચ્ચાસ્ત્રમાંથી આચાર, વ્યવહાર અને પ્રાયશ્ચિત એ ત્રણનો જે નિર્ણય કરવો તેને વિષે તો મિતાક્ષરોપેતાએ યુક્ત એવી જે યાજ્ઞવલ્ક્ય ઋષિની સ્મૃતિ તેનું ગ્રહણ કરવું. ॥૮૭॥

અ.દી. તદ્વ્યવસ્થામાહ તત્રેતિ ચતુર્ભિઃ તત્ર તેષુ સચ્ચાસ્ત્રેષુ મધ્યે યાજ્ઞવલ્ક્યસ્ય સ્મૃતિસ્ત્વાચારઃ સદાચારશ્ચ વ્યવહૃતિર્વ્યવહારશ્ચ નિષ્કૃતં પ્રાયશ્ચિત્તં ચ તેષાં નિર્ણયેનિશ્ચયે કર્તવ્યે સતિ મિતાક્ષરયા વિજ્ઞાનેશ્વર કૃતયૈ તન્નામ્યાટીકયોપેતા યુક્તૈવ ગ્રાહ્યા એતદનુસારેણ તન્નિર્ણયઃ કર્તવ્ય ઇત્યર્થઃ ॥૯૭॥

અ.દી: ‘હવે ચાર શ્લોકથી તે શાસ્ત્રોપવિષયમાં કહે છે’ અને તે આઠ સચ્ચાસ્ત્રમાંથી આચાર ‘સદાચાર’, વ્યવહાર અને પ્રાયશ્ચિત એ ત્રણનો જે નિર્ણય ‘નિશ્ચય’ કરવો તેને વિષે તો મિતાક્ષરાટીકા ‘વિજ્ઞાનેશ્વર પંડિત દ્વારા યાજ્ઞવલ્ક્યસ્મૃતિ પર રચાયેલ મિતાક્ષરા નામની ટીકા’ એ યુક્ત એવી જે યાજ્ઞવલ્ક્ય ઋષિની સ્મૃતિ તેનું ગ્રહણ કરવું. ‘અર્થાત્ વિજ્ઞાનેશ્વર પંડિતે જે યાજ્ઞવલ્ક્ય ઋષિની સ્મૃતિ પર જે મિતાક્ષરા નામની ટીકા રચી છે તે અનુસાર જ આચાર વ્યવહાર અને પ્રાયશ્ચિતનો નિર્ણય કરવો.’ ॥૯૭॥

શ્રીમદ્ભાગવતસ્યૈષુ સ્કન્ધૌ દશમપઞ્ચમૌ ।

સર્વાધિકતયા જ્ઞેયૌ કૃષ્ણમાહાત્મ્યબુદ્ધયૈ ॥૯૮॥

અને વળી એ આઠ સચ્ચાસ્ત્રને વિષે જે શ્રીમદ્ ભાગવત પુરાણ તેના દશમને પંચમનામે જે બે સ્કંધ તે જે તે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનના માહાત્મ્ય જાણવાને અર્થે સર્વથી અધિક પાછે જાણવા. ॥૯૮॥

અ.દી. કિંચ શ્રીમદિતિ એષુ સચ્ચાસ્ત્રેષુ સ્થિતસ્યેતિ શેષઃ શ્રીમદ્ભાગવતસ્ય પુરાણસ્ય દશમ પઞ્ચમૌ સ્કન્ધૌ કૃષ્ણસ્ય માહાત્મ્યં કાલમાયાનિયન્તૃત્વાદિ પ્રતાપસ્તસ્ય બુદ્ધિ જ્ઞાનં તસ્યૈ સર્વાધિક તયોક્ત સકલ સચ્ચાસ્ત્રેભ્ય આધિક્યેન જ્ઞેયૌ ॥૯૮॥

અ.દી:- અને વળી એ આઠ સચ્ચાસ્ત્રને વિષે જે શ્રીમદ્ ભાગવત પુરાણ તેના દશમને પંચમનામે જે બે સ્કંધ તે જે તે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનના માહાત્મ્ય ‘કાળ માયાના નિયંતા ઈત્યાદિ પ્રતાપ જેનો છે એવા શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનના માહાત્મ્ય’ જાણવાને અર્થે સર્વથી અધિક ‘કહેલા બધા સચ્ચા સ્ત્રોથી અધિક’ પાછે જાણવા. ॥૯૮॥

દશમઃ પઞ્ચમઃ સ્કન્ધો યાજ્ઞવલ્ક્યસ્ય ચ સ્મૃતિઃ ।

ભક્તિશાસ્ત્રં યોગશાસ્ત્રં ધર્મશાસ્ત્રં ક્રમેણ મે ॥૧૯૧॥

અને દશમસ્કંધ તથા પંચમ સ્કંધ તથા યાજ્ઞવલ્ક્યની સ્મૃતિ, એ જે ત્રણ તે અનુક્રમે કરીને અમારૂં ભક્તિ શાસ્ત્ર યોગ શાસ્ત્ર તથા ધર્મશાસ્ત્ર છે, કહેતા દશમસ્કંધ તે ભક્તિ શાસ્ત્ર છે અને પંચમસ્કંધ તે યોગ શાસ્ત્ર છે અને યાજ્ઞ વલ્ક્યની સ્મૃતિ તે ધર્મશાસ્ત્ર છે એમ જાણવું. ॥૯૯॥

અ.દી. તત્રાપિ સ્વમતંવિષેષ માહ “દશમઙ્ગિતિ” દશમઃ સ્કંધઃ પઞ્ચમઃ સ્કન્ધશ્ચ યાજ્ઞવલ્ક્ય સ્મૃતિશ્ચેતિ ક્રમેણ મે મમ મતમિત્યર્થઃ ભક્તિશાસ્ત્રં યોગશાસ્ત્રં ધર્મશાસ્ત્રં ચા અવગમ્યતામિત્યુત્તરેણ સમ્બન્ધઃ તત્ર દશમ સ્કન્ધો ભક્તિશાસ્ત્રં પઞ્ચમસ્કન્ધો યોગશાસ્ત્રં યાજ્ઞવલ્ક્યસ્મૃતિર્ધર્મશાસ્ત્રં ચેતિ ક્રમો બોધ્યઃ ॥૧૯૧॥

અ.દી :- ‘તેમાં પણ પોતાના વિરાષ મતને કહે છે’ અને દશમસ્કંધ તથા પંચમ સ્કંધ તથા યાજ્ઞવલ્ક્યની સ્મૃતિ એ જે ત્રણ તે અનુક્રમે કરીને અમારૂં ભક્તિશાસ્ત્ર, યોગશાસ્ત્ર તથા ધર્મશાસ્ત્ર છે કહેતા દશમ સ્કંધ તે ભક્તિ શાસ્ત્ર છે અને પંચમ સ્કંધ તે યોગ શાસ્ત્ર છે અને યાજ્ઞવલ્ક્યની સ્મૃતિ તે ધર્મશાસ્ત્ર છે એમ જાણવું. ॥૯૯॥

શારીરકાણાં ભગવદ્ ગીતાયાશ્ચાવગમ્યતામ્ ।

રામાનુજાચાર્યકૃતં ભાષ્યમાધ્યાત્મિકં મમ ॥૧૦૦॥

અને શ્રી રામાનુજાચાર્યે કર્યું એવું જે વ્યાસ સૂત્રનું શ્રી ભાષ્ય તથા શ્રી ભગવદ્ ગીતાનું ભાષ્ય, એ જે બે તે અમારું અધ્યાત્મશાસ્ત્ર છે એમ જાણવું.

॥૧૦૦॥

અ.દી. કિંચ “શારીરકાણામિતિ” શારીરકાણાં વ્યાસસૂત્રાણાં રામાનુજાચાર્ય કૃતં
ભાષ્યં તથા ભગવદ્ગીતાયા રામાનુજાચાર્ય કૃતં ભાષ્યં ચેતિદ્વયં મમ મતમિતિ શેષઃ
આધ્યાત્મિકં જ્ઞાનશાસ્ત્રમિત્યવગમ્યતામ્ ॥૧૦૦॥

અ.દી:- અને શ્રી રામાનુજાચાર્યે કર્યું એવું જે વ્યાસ સૂત્રનું શ્રીભાષ્ય તથા
શ્રીભગવદ ગીતાનું ભાષ્ય, એ જે બે તે અમારું અધ્યાત્મશાસ્ત્ર ‘જ્ઞાન શાસ્ત્ર’
જાણવું. ॥૧૦૦॥

એતેષુ યાનિ વાક્યાનિ શ્રીકૃષ્ણસ્ય વૃષસ્ય ચ ।

અત્યુત્કર્ષપરાણિ સ્યુસ્તથા ભક્તિવિરાગયોઃ ॥૧૦૧॥

અને એ સર્વે સચ્છાસ્ત્રને વિષે જે વચન તે જે તે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનનું
સ્વરૂપ તથા ધર્મ તથા ભક્તિ તથા વૈરાગ્ય એ ચારના અતિ ઉત્કર્ષ પાણને
કહેતા હોય. ॥૧૦૧॥

અ.દી. એતેષુ મુખ્ય ગૌણવાક્યાવબોધગમકમાહ । એતેષ્વિતિ સાર્દ્ધેન એતેષુ
સચ્છાસ્ત્રેષુ યાનિ વાક્યાનિ શ્રીકૃષ્ણસ્ય ભગવતઃ તથા વૃષસ્ય ધર્મસ્ય ચ તથા ભક્તિશ્ચ
વિરાગો વૈરાગ્યં ચ તયોર અત્યુત્કર્ષઃ પરઃ શ્રેષ્ઠત્વેન પ્રતિપાદ્યો યેષાં તાનિ તથોક્તાનિ
સ્યુર્ભવેયુઃ તાનીત્યુત્તરેણ સમ્બન્ધઃ ॥૧૦૧॥

અ.દી:- ‘તે આઠ સચ્છાસ્ત્રમાં પણ મુખ્ય અને ગૌણ વાક્ય અંગે પોતાનો
અભિપ્રાય દોઢ શ્લોકથી કહે છે’ અને એ સર્વે સચ્છાસ્ત્રને વિષે જે વચન તે જે
તે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનનું સ્વરૂપ તથા ધર્મ તથા ભક્તિ તથા વૈરાગ્ય એ ચારના
અતિ ઉત્કર્ષ પાણને ‘શ્રેષ્ઠ પાણને’ કહેતા હોય. ॥૧૦૧॥

મન્તવ્યાનિ પ્રધાનાનિ તાન્યેવેતરવાક્યતઃ ।

ધર્મેણ સહિતા કૃષ્ણભક્તિઃ કાર્યેતિ તદ્રહઃ ॥૧૦૨॥

તે વચન જે તે બીજા વચન કરતાં પ્રધાન પાછો માનવાં અને શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનની ભક્તિ જે તે ધર્મે સહિત જ કરવી એવી રીતે તે સર્વે સચ્છાસ્ત્રનું રહસ્ય છે. ॥૧૦૨॥

અ.દી. “મન્તવ્યાનીતિ” તાનિ વાક્યાન્યેવેતર વાક્યતઃ કિંચત્પ્રયોજનવશાત્તગૌણત્વ પ્રતિપાદકેભ્યો વાક્યેભ્યઃ પ્રધાનાનિ મુખ્યાનિ મન્તવ્યાનિ ન તુ તદ્ વાક્ય બલ્યાન્ મુખ્ય વાક્યેષુ ગૌણત્વારોપઃ કાર્યં હત્યર્થઃ । સ્વસિદ્ધાન્તમાહ ડર્ધેન ધર્મેણેતિ ધર્મેણ સ્વધર્મેણ સહિતૈ વ કૃષ્ણ ભક્તિઃ કાર્યેતિ તદ્રહઃ તેષાં સચ્છાસ્ત્રાણાં રહો રહસ્યં સિદ્ધાન્ત હત્યર્થઃ ॥૧૦૨॥

અ.દી:- તે વચન જે તે બીજા વચન કરતા પ્રધાનપાછો માનવા ‘કિંચિત્ પ્રયોજન વસાત્ કોઈ વાક્ય ધર્માદિનું ગૌણ પાછો પ્રતિપાદન કરતા હોય તો તેને ગ્રહણ ન કરવા પણ મુખ્ય વાક્યને જ ગ્રહણ કરવા પરંતુ ક્યારેય પણ મુખ્ય વાક્યમાં ગૌણત્વનો આરોપન કરવો. ‘હવે સ્વસિદ્ધાન્તને શ્રી હિર અડધા શ્લોકથી સ્પષ્ટ રીતે કહે છે’ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનની ભક્તિ તે જે તે ધર્મ સહિત જ કરવી એવી રીતે તે સર્વે સચ્છાસ્ત્રનું રહસ્ય ‘સિદ્ધાન્ત’ છે. ॥૧૦૨॥

ધર્મો જ્ઞેયઃ સદાચારઃ શ્રુતિસ્મૃત્યુપપાદિતઃ ।

માહાત્મ્યજ્ઞાનુયુગ્મભૂરિસ્નેહો ભક્તિશ્ચ માધવે ॥૧૦૩॥

અને શ્રુતિ સ્મૃતિ તેમણે પ્રતિપાદન કર્યો એવો જે સદાચાર તે ધર્મ જાણવો અને શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનને વિષે માહાત્મ્યજ્ઞાને સહિત જે ઘણો સ્નેહ તે ભક્તિ જાણવી. ॥૧૦૩॥

અ.દી. તત્ર ધર્મ લક્ષણમાહ “ધર્મેત્યર્ધેન” શ્રુતિશ્ચ સ્મૃતિશ્ચ તાભ્યામુપપાદિતો
યથાધિકારં કર્તવ્યતયા વિહિતો યઃ સાદાચારઃ શૌભન આચારઃ સધર્મો જ્ઞેયઃ ।
ભક્તિર્લક્ષણમાહ । માહાત્મ્યેત્યર્ધેન માધવે શ્રીકૃષ્ણો માહાત્મ્યજ્ઞાનેન સહ યુજ્યતે इति
માહાત્મ્યજ્ઞાનયુક્ ભૂરિ સ્નેહો નિરતિશય પ્રીતિઃ સ એવ ભક્તિરિતિ જ્ઞેયા ભજ્યતે સેવ્યતે
શ્રીકૃષ્ણોઽનયેતિ વ્યુત્પત્તેઃ ॥૧૦૩॥

અ.દી:- ‘તેમા ધર્મનું લક્ષણ અડધા શ્લોકથી કહે છે’ અને શ્રુતિ અને
સ્મૃતિ આ બેએ પ્રતિપાદન કર્યો ‘શ્રુતિ અને સ્મૃતિ આ બે એ યથાધિકાર
પ્રતિપાદન કરેલો’ સદાચાર ‘શ્રેષ્ઠ આચાર’ તે ધર્મ જાણવો. ‘હવે ભક્તિનું
લક્ષણ અડધા શ્લોકથી કહે છે’ અને શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનને વિષે મહાત્મ્ય જ્ઞાન
સહિત જે ઘણો સ્નેહ ‘નિરતિશય પ્રીતિ’ તે ભક્તિ જાણવી. ‘અનન્ય ભાવે
શ્રીકૃષ્ણ નું ભજન સેવન એ ભક્તિ શબ્દની વ્યુત્પત્તિ છે.’ ॥૧૦૩॥

વૈરાગ્યં જ્ઞેયમપ્રીતિઃ શ્રીકૃષ્ણેતરવસ્તુષુ ।

જ્ઞાનં ચ જીવમાયેશરૂપાણાં સુષ્ટુ વેદનમ્ ॥૧૦૪॥

અને શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન વિના અન્ય પદાર્થમાં પ્રીતિ નહિ તે વૈરાગ્ય
જાણવો અને જીવ માયા અને ઈશ્વર તેમના સ્વરૂપને જે રૂડી રીતે જાણવું તેને
જ્ઞાન કહીએ. ॥૧૦૪॥

અ.દી. વૈરાગ્ય લક્ષણમાહ “વૈરાગ્યમિત્યર્ધેન” શ્રીકૃષ્ણાદિતરાણિ યાનિવસ્તૂનિ
પદાર્થાસ્તેષ્વપ્રીતિરુચિઃ સૈવ વૈરાગ્યમિતિ જ્ઞેયમ્ જ્ઞાનલક્ષણમાહ જ્ઞાનમિત્યર્ધેન જીવશ્ચ માયા
ચ ઈર્શર્ઇશ્વરશ્ચ તેષાં રૂપાણાં સ્વરૂપાણાં સુષ્ટુ સમ્યક્ વેદનમવગમઃ જ્ઞાનમિતિ ચ જ્ઞેયમ્
॥૧૦૪॥

અ.દી:- ‘વૈરાગ્યનું લક્ષણ અડધા શ્લોકથી કરે છે’ અને શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન વિના અન્ય પદાર્થમાં પ્રીતિ નહિ ‘રૂચિ નહિ’ તે વૈરાગ્ય જાણવો. ‘જ્ઞાનનું લક્ષણ અડધા શ્લોકથી કરે છે’ અને જીવ માયા અને ઈશ્વર તેમના સ્વરૂપને જે રૂડી રીતે ‘સમ્યક્ રીતે’ જાણવું તેને જ્ઞાન કહીએ. ॥૧૦૪॥

હૃત્સ્થોઽણુસૂક્ષ્મશ્ચિદ્રૂપો જ્ઞાતા વ્યાપ્યાખિલાં તનુમ્ ।

જ્ઞાનશક્ત્યા સ્થિતો જીવો જ્ઞેયોઽચ્છેદ્યાદિલક્ષણઃ ॥૧૦૫॥

અને જે જીવ તે હૃદયને વિષે રહ્યો છે અને અણુસરખો સૂક્ષ્મ છે ને ચૈતન્યરૂપ છે ને જાણનારો છે અને પોતાની જ્ઞાન શક્તિએ કરીને નખથી શીખા પર્યન્ત સમગ્ર પોતાના દેહ પ્રત્યે વ્યાપીને રહ્યો છે અને અછેદ, અભેદ, અજર, અમર ઇત્યાદિક લક્ષણ જેનાં એવો જીવ છે એમ જાણવો. ॥૧૦૫॥

અ.દી. તત્ર જીવ સ્વરૂપલક્ષણમાહ “હૃત્સ્થ ઇતિ” હૃદિતિષ્ઠતીતિ હૃત્સ્થઃ અણુરિવ સૂક્ષ્મઃ ચિત્તૈતન્યમેવરૂપં યસ્ય સઃ જાનાતિ સર્વમિતિ જ્ઞાતા જ્ઞાનં સ્વપ્રકાશ એવ શક્તિસ્તયાઽખિલાં તનું વ્યાપ્યસ્થિતઃ ॥ અચ્છેદ્યાદીનિ શ્રી ભગવદ્ગીતોક્તાનિ લક્ષણાનિ યસ્ય સઃ એવં ભૂતો જીવો જ્ઞેયઃ ॥૧૦૫॥

અ.દી:- ‘તેમા જીવનું સ્વરૂપ કહે છે’ અને જે જીવ તે હૃદયને વિષે રહ્યો છે ને અણુસરખો સૂક્ષ્મ છે ને ચૈતન્યરૂપ (જ્ઞાન સ્વરૂપ) છે જાણનારો છે અને પોતાની જ્ઞાન શક્તિ ‘જ્ઞાન પ્રકાશે’ કરીને નખથી શીખા પર્યન્ત સમગ્ર પોતાના દેહ પ્રત્યે વ્યાપીને રહ્યો છે અને અછેદ, અભેદ, અજર, અમર ઇત્યાદિક લક્ષણ ‘શ્રીમભગવદ્ગીતા અ.૨/શ્લોક-૨૨ થી ૨૪ માં કહ્યો છે લક્ષણ’ જેનાં એવો જીવ છે એમ જાણવો. ॥૧૦૫॥

ત્રિગુણાત્મા તમઃ કૃષ્ણશક્તિર્દેહતદીયયોઃ ।

જીવસ્ય ચાહંમમતાહેતુર્માયાઽવગમ્યતામ્ ॥૧૦૬॥

અને જે માયા છે તે ત્રિગુણાત્મિકા છે ને અંધકાર રૂપ છે ને શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનની શક્તિ છે અને આ જીવને દેહ તથા દેહના જે સંબંધી તેમને વિષે અહંમત્વની કરાવનારી છે, એમ માયાને જાણવી. ॥૧૦૬॥

અ.દી. માયાસ્વરૂપમાહ “ત્રિગુણાત્મેતિ” ત્રયો ગુણા રજ આદય આત્માનઃ સ્વરૂપ ભૂતા યસ્યાઃ સા તથા તમો ગાઢ તમો રૂપા કૃષ્ણસ્ય શક્તિર્જગદુત્પત્ત્યાદૌ કારણભૂતા જીવસ્ય દેહ તદીય યોર્દેહે દૈહિકે ચ સ્ત્રી પુત્ર ધનાદિ પદાર્થે કહં મમતા હેતુઃ દેહેઽહંતાયા દૈહિકે મમતાયાશ્ચ કારણ ભૂતા માયેત્યવગમ્યતામ્ ॥૧૦૬॥

અ.દી:- ‘હવે માયાના સ્વરૂપને કહે છે’- અને જે માયા છે તે ત્રિગુણાત્મિકા છે ‘સત્ત્વગુણ, રજોગુણ અને તમો ગુણ એમ ત્રિગુણાત્મિકા છે’ ને અંધકાર રૂપ છે ‘ગાઢ તમોરૂપ છે’ ને શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનની શક્તિ છે ‘જગતની ઉત્પત્તિ સ્થિતિ અને પ્રલયના કારણભૂત શક્તિ છે’ અને આ જીવને દેહ તથા દેહના જે સંબંધી ‘સ્ત્રી, પુત્ર, ધન આદિ પદાર્થ’ તેમને વિષે અહંમત્વની ‘દેહને વિષયે અહંતા અને દેહના સંબંધીને વિષે મમત્વના કારણભૂત’ કરાવનારી છે, એમ માયાને જાણવી. ॥૧૦૬॥

હૃદયે જીવવજ્જીવે યોઽન્તર્યામિતયા સ્થિતઃ ।

જ્ઞેયઃ સ્વતન્ત્ર ઈશોઽસૌ સર્વકર્મફલપ્રદઃ ॥૧૦૭॥

અને જે ઈશ્વર છે તે જે તે જેમ હૃદયને વિષે જીવ રહ્યો છે તેમ તે જીવને વિષે અંતર્યામિ પણે કરીને રહ્યા છે ને સ્વતંત્ર છે ને સર્વ જીવને કર્મ ફળના આપનારા છે એમ ઈશ્વરને જાણવા. ॥૧૦૭॥

અ.દી. ઈશ્વર લક્ષણમાહ “હૃદય ઇતિ” હૃદયે જીવવદ્ યથાજીવઃ સ્થિતોઽસ્તિ તથા યો જીવેઽન્તર્યામિતયા નિયન્ત્રુપેણસ્થિતઃ સર્વેષાં ત્રિવિધાનાં કર્મણાં ફલોપાદાન પ્રદદાતિ જીવેભ્ય ઇતિ તથોક્તશ્ચ તથા સ્વતન્ત્રઃ કાલમાયાદ્યધીશશ્ચાસાવીશઃ ઈશ્વર ઇતિ જ્ઞેયઃ ॥૧૦૭॥

અ.દી:- ‘હવે ઈશ્વરનું લક્ષણ કરે છે’ અને જે ઈશ્વર છે તે જે તે જેમ હૃદયને વિષે જીવ રહ્યો છે તેમ તે જીવને વિષે અંતર્યામિ પણે કરીને ‘નિયંતારૂપે’ રહ્યા છે ને સ્વતંત્ર ‘કાળ, માયા આદિના ઈશ્વર-નિયંતા’ છે ને સર્વ જીવને કર્મ ફળના ‘સર્વ જીવન સાત્વિક, રાજસ અને તામસ કર્મફળના’ આપનારા છે એમ ઈશ્વરને જાણવા. ॥૧૦૭॥

સ શ્રીકૃષ્ણઃ પરંબ્રહ્મ ભગવાન્ પુરુષોત્તમઃ ।

ઉપાસ્ય ઇષ્ટદેવો નઃ સર્વાર્થર્થાવકારણમ્ ॥૧૦૮॥

અને તે ઈશ્વર તે કયા તો પરંબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ એવા જે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન તે ઈશ્વર છે અને તે શ્રીકૃષ્ણ જે તે આપણા ઇષ્ટદેવ છે ને ઉપાસના કરવા યોગ્ય છે, અને સર્વ અવતારના કારણ છે. ॥૧૦૮॥

અ.દી. સ ચ શ્રીકૃષ્ણ એવેત્યાહ “સ ઇતિ” સ ચેશ્વરઃ શ્રીકૃષ્ણ એવ નનુ કોઽસૌ કૃષ્ણ ઇત્યત આહ નોઽસ્માકમુપાસ્ય ઇષ્ટદેવ શ્વેતિ તથા પરંબ્રહ્મ અક્ષરાત્ પરઃ ભગવાન્ એશ્વર્યાદિ ષાડ્ગુણ્ય સંપન્નઃ પુરુષોત્તમઃ ક્ષરાક્ષર પુરુષેભ્યઃ પરત્વાચ્છ્રેષ્ઠઃ તથા

सर्वेषामाविर्भावानां वासुदेवादि केशवादि व्यूहानां वराहाद्यवताराणां च कारण भूतश्च ज्ञेय
इति संबंधः ॥१०८॥

અ.દી:- ‘તે ઈશ્વર શ્રીકૃષ્ણ જ એ કહે છે.’ અને તે ઈશ્વર તે કયા ‘તે કહે છે’ તો પરંબ્રહ્મ ‘અક્ષરથી પણ પર’ પુરૂષોત્તમ ‘ક્ષર અને અક્ષર પુરૂષોથી પણ શ્રેષ્ઠ પુરૂષોત્તમ’ એવા જે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન ઐશ્વર્ય, જ્ઞાન, બલ, વીર્ય, શક્તિ અને તેજ આ છ ગુણોથી સંપન્ન એવા જે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન’ તે ઈશ્વર છે અને તે શ્રીકૃષ્ણ જે તે આપણા ઈષ્ટ દેવ છે ને ઉપાસના કરવા યોગ્ય છે અને સર્વ અવતારના કારણ છે ‘વાસુદેવાદિ ચારવ્યૂહ તથા કેશવાદિ ચોવિસવ્યૂહ અને વરાહાદિ અવતારના કારણ છે.’ ॥૧૦૮॥

राधया युतो ज्ञेयो राधाकृष्ण इति प्रभुः ।

रुक्मिण्या रमयोपेतो लक्ष्मीनारायणः स हि ॥१०९॥

અને સમર્થ એવા જે શ્રીકૃષ્ણ તે જે તે રાધિકાજીએ યુક્ત હોય ત્યારે રાધાકૃષ્ણ એવે નામે જાણવા અને રુક્મિણીરૂપ જે લક્ષ્મી તેમણે યુક્ત હોય ત્યારે લક્ષ્મી નારાયણ એવે નામે જાણવા. ॥૧૦૯॥

અ.દી. तत्स्वरूपाणामैक्यमुपपादयति “सइतिचतुर्भिः” स प्रभुः श्री कृष्णो
राधया श्रीव्रजसुन्दरी स्वामिन्यायुतः सह वर्तमानः सन् राधाकृष्ण इति ज्ञेयः तथा सहि श्री
कृष्ण एव रुक्मिण्या भैष्मीरूपया रमया श्री लक्ष्म्योपेतः सहितः सन् लक्ष्मीनारायण इति
ज्ञेयः ॥१०९॥

અ.દી: ‘તે શ્રીકૃષ્ણના સ્વરૂપો ચતુર્ભુજ, અષ્ટર્ભુજ, સહસ્રભુજ હોવા છતાં તે એક જ છે તેમાં કોઈ ભેદ નથી તેનું પ્રતિપાદન ચાર શ્લોકથી કરે છે’ અને

સમર્થ એવા જે શ્રીકૃષ્ણ તે જે તે રાધિકાજીએ યુક્ત હોય ‘શ્રી વ્રજસુંદરી સ્વામિની રાધિકાજીએ યુક્ત હોય’ ત્યારે રાધાકૃષ્ણ એવે નામે જાણવા અને રૂકિમણીરૂપ જે લક્ષ્મી ‘વિદર્ભ દેશના રાજા ભીષ્મકની પુત્રી રૂપે પ્રકટ થયેલ ભૈષ્મીરૂપ -રૂકિમણીરૂપ જે લક્ષ્મી’ તેમણે યુક્ત હોય ત્યારે લક્ષ્મીનારાયણ એ વે નામે જાણવા. ॥૧૦૯॥

જ્ઞેયો ઽર્જુનેન યુક્તોઽસૌ નરનારાયણાભિધઃ ।

બલભદ્રાદિયોગેન તત્તન્નામોચ્યતે સ ચ ॥૧૧૦॥

અને એ શ્રીકૃષ્ણ જે તે અર્જુને યુક્ત હોય ત્યારે નરનારાયણ એવે નામે જાણવા અને વળી તે શ્રીકૃષ્ણ જે તે બળભદ્રાદિકને યોગે કરીને તે તે નામે કહેવાય છે એમ જાણવું. ॥૧૧૦॥

અ.દી. “જ્ઞેય ઇતિ” અસૌ શ્રીકૃષ્ણ એવાઽર્જુનેન મધ્યમ પાણ્ડવેન યુક્તઃ સહિત સન્ નરનારાયણ ઇત્યભિધાનામયસ્ય ઇતિ જ્ઞેયઃ અર્જુને તુ નરાવેશઃ કૃષ્ણો નારાયણઃ સ્વયમિતિ સ્મૃતેઃ । કિંચ સ શ્રીકૃષ્ણ એવ બલભદ્ર આદિર્યેષાં સત્યભામાદીનાં તેષાં યોગઃ સાહિત્યં તેન તત્ તત્ નામા રામકૃષ્ણદ્વયભિધશ્ચો ડચ્યતે ઇતિ જ્ઞેયમ્ ॥૧૧૦॥

અ.દી:- અને એ શ્રીકૃષ્ણ જે તે અર્જુને ‘મધ્યમ પાંડવ અર્જુને’ યુક્ત હોય ત્યારે નરનારાયણ એવે નામે જાણવા ‘અર્જુનજીમાં નરનો આવેશ હતો અને શ્રીકૃષ્ણએ સાક્ષાત્ નારાયણ હતા’ એવી સ્મૃતિ છે. વળી તે શ્રીકૃષ્ણ જે તે બળભદ્રાદિકને યોગે કરીને તે તે નામે કહેવાય છે એમ જાણવું. ‘અહીં આદી કહી સત્યભામા, જાંબુવતી, ચંદ્રવલીના યોગથી તે શ્રીકૃષ્ણ તે તે નામથી કહેવાય છે. જેમ શ્રીવલ્લભાચાર્ય શ્રી પુરૂષોત્તમ સહસ્રનામ માં કહે છે

‘જામ્બુવતીપતિ:-જામ્બુવતિના પતિ, સત્યભામા પ્રાણ પતિ:- સત્યભામા પ્રાણપતિ, કાલિન્દી રતિવર્ધન: શ્રી કાલિન્દીમાં સ્થિર પ્રીતિ પેદા કરનાર’, (શ્લો-૨૦૭, ૨૦૮) ॥૧૧૦॥

एते राधादयो भक्तास्तस्य स्युः पार्श्वतः क्वचित्।

क्वचित्तदङ्गेऽतिस्नेहात्स तु ज्ञेयस्तदैकलः ॥ १११ ॥

અને એ જે રાધાદિક ભક્ત જે તે ક્યારેક તો તે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનને પડખે હોય છે અને ક્યારેક તો અતિસ્નેહે કરીને શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનના અંગને વિષે રહે છે ત્યારે તો તે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન એકલા જ હોય એમ જાણવા. ॥૧૧૧॥

अ.दी. राधादि साहचर्यं बाह्याभ्यन्तर भेदेन द्वेधा आह “ एते इति” एते सहचरत्वेनोक्ता राधादयो भक्ताः सेवकाः क्वचित् समये तस्य श्रीकृष्णस्य पार्श्वतः पार्श्वभागे समीपे सर्वजनदृश्या इत्यर्थः स्युःतिष्ठन्ति क्वचित् समयेऽतिस्नेहात् तस्याङ्ग हृदयादि तस्मिन् स्युः सर्वजनाऽदृश्यास्तिष्ठन्तीत्यर्थः तदा तदङ्गान्तः स्थिति समये तु स श्रीकृष्ण एकल एक मूर्तिरेव दृश्य इति ज्ञेयः ॥ १११ ॥

અ.દી: ‘શ્રી રાધાદિકનું સાહચર્ય બાહ્ય અને આભ્યંતર બે રીતે છે તેને કહે છે’ અને ‘સહચર વડે કહેવાયેલા’ રાધાદિક ભક્તો ‘સેવકો’ જે તે ‘કોઈ સમયે’ તો તે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનને પડખે ‘ભગવાનના પાર્શ્વ ભાગમાં સમીપે સર્વ ભક્તજનોને દેખાતા’ હોય છે અને ક્યારેક તો અતિસ્નેહે કરીને શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનના અંગને વિષે ‘હૃદયાદિક અંગને વિષે’ રહે છે. ‘અર્થાત્ સર્વજનને

અદ્રશ્ય થતા ભગવાનના હૃદયાદિ અંગને વિષે રહે છે.’ ત્યારે તો તે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન એકલા જ ‘એક જ મૂર્તિ’ હોય એમ જાણવા. ॥૧૧૧॥

અતશ્ચાસ્ય સ્વરૂપેષુ ભેદો જ્ઞેયો ન સર્વથા ।

ચતુરાદિભુજત્વં તુ દ્વિબાહોસ્તસ્ય ચૈચ્છિકમ્ ॥૧૧૨॥

એ હેતુ માટે એ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનનાં જે સ્વરૂપ તેમને વિષે સર્વ પ્રકારે કરીને ભેદ ન જાણવો અને ચતુર્ભુજ પણ અષ્ટભુજપણું સહસ્રભુજપણું ઇત્યાદિક જે ભેદ જણાય છે તે તો દ્વિભુજ એવા જે તે શ્રીકૃષ્ણ તેમની ઈચ્છાએ કરીને છે એમ જાણવું. ॥૧૧૨॥

અ.દી.: “અત્તે” યત્ એક એવ કૃષ્ણઃ સહચર ભેદેનાનેક નામોચ્યતે અતો હેતોરસ્ય ભગવતઃ શ્રીકૃષ્ણસ્ય સ્વરૂપેષુ બહુવિધ મૂર્તિષુ ભેદઃ સર્વથા ન જ્ઞેયઃ સ્વ નનુ સાહચર્ય ભેદેન સ્વરૂપ ભેદાભાવેઽપિ દ્વિભુજ ચતુર્ભુજાદ્યાકાર ભેદેન તુ સમ્ભવત્યેવેત્યત્ આહ । ચતુરિતિ દ્વિબાહોઃ વસ્તુતો દ્વિભુજસ્ય તસ્ય શ્રીકૃષ્ણસ્ય ચત્વાર આદયો યેષામષ્ટાદીનાં તે ભુજા યસ્ય તસ્ય ભાવસ્તત્ત્વં ત્વૈચ્છિકમિચ્છયા પ્રદર્શિત મૈશ્વર્યમસ્તીત્યર્થઃ ઇતિચજ્ઞેયમ્ ॥૧૧૨॥

અ.દી.:- એ હેતુ માટે ‘એક શ્રીકૃષ્ણ રાધાદિક ભક્તના સાહચર્યને લીધે અનેક નામોથી કહેવાય છે એ હેતુ માટે’ ભગવાનનાં જે સ્વરૂપ તેમને વિષે સર્વ પ્રકારે કરીને ભેદ ન જાણવો ‘બહુવિધ મૂર્તિઓમાં સર્વ પ્રકારે કરીને ભેદ ન જાણવો’ ‘ન.નુ-સાહચર્યાભેદ વડે (ભક્તોના સાહચર્યાદિભેદવડે) ભગવાનના સ્વરૂપમાં ભલે ભેદનો અભાવ હોય છતાં પણ ચતુર્ભુજ, અષ્ટભુજ ઇત્યાદિ આકાર ભેદને લઈને તેઓના સ્વરૂપમાં ભેદ તો છે જ’ તો આ શંકા માટે કહે છે- અને ચતુર્ભુજપણું, અષ્ટ ભુજપણું સહસ્રાભુજપણું ઇત્યાદિક જે ભેદ જણાય

છે તે તો દ્વિભુજ એવા જે તે શ્રીકૃષ્ણ તેમની ઈચ્છાએ કરીને છે ‘પોતાની ઈચ્છા પ્રદર્શિત ઐશ્વર્ય છે’ એમ જાણવું. ॥૧૧૨॥

तस्यैव सर्वथा भक्तिः कर्तव्या मनुजैर्भुवि ।

निःश्रेयसकरं किञ्चित्ततोऽन्यन्नेति दृश्यताम् ॥૧૧૩॥

અને એવા જે તે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન તેની જે ભક્તિ તે જે તે પૃથ્વીને વિષે સર્વ મનુષ્ય તેમણે કરવી અને તે ભક્તિ થકી બીજું કલ્યાણકારી સાધન કાંઈ નથી એમ જાણવું. ॥૧૧૩॥

અ.દી. “તસ્યેતિ” ભુવિ ભરતખંડે મનુજૈઃ પ્રાપ્ત મનુષ્યદેહૈઃ સર્વૈરપિ તસ્ય શ્રીકૃષ્ણસ્યૈવ ભક્તિઃ સર્વથા લૌકિક કાર્યાણિ ત્યક્ત્વાઽપિ કર્તવ્યા કુતઃ તતસ્તસ્યાઃ ભક્તેરન્યત્ સાધનંનિઃશ્રેયસકરમાત્યન્તિક કલ્યાણકારકં ન નાસ્તીતિ દૃશ્યતામવગમ્યતામ્ ॥૧૧૩॥

અ.દી:- અને એવા જે તે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન તેની જે ભક્તિ તે જે તે પૃથ્વીને વિષે સર્વ મનુષ્ય તેમણે કરવી ‘ભરતખંડમાં દુર્લભ એવો મનુષ્ય દેહે પ્રાપ્ત કરી બીજા બધા લૌકિક કાર્યોનો ત્યાગ કરી સર્વે મનુષ્ય તેમણે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનની ભક્તિ કરવી’ અને તે ભક્તિ થકી બીજું કલ્યાણકારી ‘શ્રેયસ્કર-આત્યંતિકકલ્યાણ કરનારું’ સાધન કાંઈ નથી એમ જાણવું. ॥૧૧૩॥

गुणिनां गुणवत्ताया ज्ञेयं ह्येतत् परं फलम् ।

कृष्णे भक्तिश्च सत्सङ्गोऽन्यथा यान्ति विदोऽप्यधः ॥૧૧૪॥

અને વિદ્યાદિક ગુણવાળા જે પુરૂષ તેમના ગુણવાન પણાનું એજ પરમફળ જાણવું કયું તો જે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનને વિષે ભક્તિ કરવી ને સત્સંગ કરવો અને

એમ ભક્તિ અને સત્સંગ એ બે વિના તો વિદ્વાન હોય તે પણ અધોગતિને પામે છે. ॥૧૧૪॥

અ.દી. “ગુણિનામિતિ” ગુણિનાં વિદ્યાદિગુણવતાં પુરુષાણાં ગુણવત્તાયા ગુણિત્વસ્યૈતત્ પરંફલં જ્ઞેયમ્ એતત્ કિં તદાહ કૃષ્ણ ઇતિ કૃષ્ણે ભક્તિસ્તદ્ધેતુઃ સત્સંગ્ગિતિ દ્વયમ્ વિપક્ષે દોષમાહ અન્યથેતિ અન્યથાતુ વિદો વિદ્વાંસોઽપિ અધો નરકાનેવ યાન્તીતિ ॥૧૧૪॥

અ.દી. :- અને વિદ્યાદિક ગુણવાળા જે પુરુષ તેમના ગુણવાન પણાનું એજ પરમફળ જાણવું ક્યુ તો જે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન વિષે ભક્તિ કરવી ને તેના કારણભૂત સત્સંગ કરવો ‘વિપક્ષમાં દોષને કહે છે અર્થાત્ તે બેના અબાવમાં હાનિ કહે છે’ અને એમ ભક્તિ અને સત્સંગ એ બે વિના તો વિદ્વાન હોય તે પણ અધોગતિને ‘નરકને જ’ પામે છે. ॥૧૧૪॥

કૃષ્ણસ્તદવતારાશ્ચ ધ્યેયાસ્તત્પ્રતિમાઽપિ ચ ।

ન તુ જીવા નૃદેવાદ્યા ભક્તા બ્રહ્મવિદોઽપિ ચ ॥૧૧૫॥

અને શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન તથા શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનના જે અવતાર તે જેતે ધ્યાન કરવા યોગ્ય છે તથા શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનની જે પ્રતિમા તે પણ ધ્યાન કરવા યોગ્ય છે માટે એમનું ધ્યાન કરવું અને મનુષ્ય તથા દેવાદિક જે જીવ તે તો શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનના ભક્ત હોય અને બ્રહ્મવેદા હોય તો પણ ધ્યાન કરવા યોગ્ય નથી માટે એમનું ધ્યાન ન કરવું. ॥૧૧૫॥

અ.દી. “કૃષ્ણ ઇતિ” કૃષ્ણઃ સાક્ષાત્ સ્વયં કૃષ્ણઃ તથા તસ્યાવતારાઃ પુરુષાદય આવિર્ભાવાશ્ચ તથા તસ્ય પ્રતિમાધાત્વાદિમયી મૂર્તિશ્ચાપીત્યેત એવ ધ્યેયાઃ ન તુ ભક્તાઃ

શ્રીકૃષ્ણ ભક્તિ નિષ્ઠા બ્રહ્મવિદો બ્રહ્મજ્ઞાનિનશ્ચાપિ નરશ્ચ દેવાશ્ચ તે આદ્યા યેષાં તે જીવાધ્યેયા
આદ્ય શબ્દેનાસુરાદિગ્રહણમ્ અત્ર પ્રમાણં શ્રીરામાનુજાચાર્ય કૃત મહાભાષ્યાદવગન્તવ્યમ્
॥૧૧૫॥

અ.દી:- અને શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન ‘સાક્ષાત્ એવા આ કૃષ્ણ’ તથા શ્રીકૃષ્ણ
ભગવાનના જે અવતાર ‘પુરૂષ, પશુ, સ્ત્રી, પક્ષી, દેવઆદીરૂપે પ્રગટ થનારા
અવતાર’ તથા શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનની જે પ્રતિમાં ‘ઘાતુ આદિથી નિર્માણ કરેલી
પ્રતિમાં’ તે પણ ધ્યાન કરવા યોગ્ય છે માટે એમનું ધ્યાન કરવું અને મનુષ્ય
તથા દેવાદિક જે જીવ તે તો શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનના ભક્ત હોય અને બ્રહ્મવેદા
હોય ‘શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનની ભક્તિ નિષ્ઠાથી બ્રહ્મજ્ઞાનિ થયેલ હોય’ તો પણ
ધ્યાન કરવા યોગ્ય નથી માટે એમનું ધ્યાન ન કરવું. અહીં આદી શબ્દથી
અસુરોનું પણ ધ્યાન કરવું એમ કહ્યું છે. આ બાબત રામાનુજાચાર્યજીએ શ્રી
ભાષ્યમાં ‘ચતુર્મુખસનકાદીનાં જગદન્તર્વર્તિ..’ આ વાક્યથી નિરૂપી છે તે ત્યાંથી
જાણી લેવી.’ ॥૧૧૫॥

નિજાત્માનં બ્રહ્મરૂપં દેહત્રયવિલક્ષણમ્ ।

વિભાવ્ય તેન કર્તવ્યા ભક્તિઃ કૃષ્ણસ્ય સર્વદા ॥૧૧૬॥

અને સ્થૂળ સૂક્ષ્મ અને કારણ એ જે ત્રણ દેહ તે થકી વિલક્ષણ એવો જે
પોતાનો જીવાત્મા તેને બ્રહ્મરૂપની ભાવના કરીને પછી તે બ્રહ્મરૂપે કરીને શ્રીકૃષ્ણ
ભગવાનની ભક્તિ જે તે સર્વકાળને વિષે કરવી. ॥૧૧૬॥

અ.દી. “નિજેતિ” નિજશ્વાસાવાત્મા જીવશ્ચ તમ્ દેહાનાં સ્થૂળ સૂક્ષ્મ કારણાખ્યાનાં
ત્રયં તસ્માદ્વિલક્ષણં તત્ પ્રકાશકત્વેન ભિન્નમ્ અત એવ બ્રહ્મરૂપં બ્રહ્માત્મકં વિભાવ્ય

નિશ્ચયેનાનુભૂય તેન બ્રહ્માત્મરૂપેણ કૃષ્ણસ્ય ભક્તિઃ સર્વદા કર્તવ્યા તદુક્તં શ્રીભગવીતાસુ
 “બ્રહ્મભૂતઃ પ્રસન્નાત્મા ન શોચતિ ન કાંડક્ષતિ। સમઃ સર્વેષુ ભૂતેષુ મદ્ભક્તિં લભતે
 પરમિતિ” ॥૧૧૬ ॥

અ.દી:- અને સ્થૂળ સૂક્ષ્મ અને કારણ એ જે ત્રણ દેહ તે થકી વિલક્ષણ
 એવો જે પોતાનો જીવાત્મા તેને બ્રહ્મરૂપની ભાવના ‘અનુભવ’ કરીને પછી તે
 બ્રહ્મરૂપે કરીને શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનની ભક્તિ જે તે સર્વકાળને વિષે કરવી. તે
 ગીતામાં કહ્યું છે ‘બ્રહ્મનિષ્ઠ, પ્રસન્ન મનવાળો, આવો યોગી કોઈનો શોક કરતો
 નથી અને કોઈની આકાંક્ષા પણ રાખતો નથી, સમસ્ત પ્રાણીઓમાં
 સમભાવવાળા યોગીને મારી પરાભક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે’ (ગીતા/૧૮/૫૪) ॥૧૧૬॥

શ્રવ્યઃ શ્રીમદ્ભાગવતદશમસ્કન્ધ આદરાત્।

પ્રત્યહં વા સકૃદ્વર્ષે વર્ષે વાચ્યોઽથ પણ્ડિતૈઃ ॥૧૧૭ ॥

શ્લોક-૧૧૭:- અને શ્રીમદ્ ભાગવત પુરાણનો જે દશમ સ્કંધ તે જે તે
 નિત્ય પ્રત્યે આદર થકી સાંભળવો અથવા વર્ષો વર્ષે એકવાર સાંભળવો અને
 પંડિત હોય તેમણે નિત્ય પ્રત્યે વાંચવો અથવા વર્ષોવર્ષ એકવાર વાંચવો.

અ.દી. “શ્રવ્ય ઇતિ” શ્રીમદ્ભાગવતસ્ય દશસ્કન્ધઃ પ્રત્યહં પ્રતિદિનમ્ આદરાત્
 પ્રીત્યા શ્રવ્યો વેતિ પક્ષાન્તરે પ્રતિદિનં શ્રવણાશક્તૌ તુ વર્ષે વર્ષે પ્રતિ સંવત્સરં સકૃત્
 એકવારમપિ શ્રવ્યઃ અથ પણ્ડિતૈર્વિદ્વદ્ભિઃ પ્રત્યહં વાચ્યો વાચનીયો વર્ષે વર્ષે સુકૃદપિ વા
 વાચ્યઃ ॥૧૧૭ ॥

અ.દી:- અને શ્રીમદ્ ભાગવત પુરાણનો જે દશમ સ્કંધ તે જે તે નિત્ય
 પ્રત્યે ‘પ્રતિદિન’ આદર થકી સાંભળવો ‘પ્રીતિ સહિત સાંભળવો’ અથવા વર્ષો

વર્ષે ‘પ્રતિદિન શ્રવણ કરવામાં અશક્ત હોય તો પ્રતિસંવત્સર’ એકવાર સાંભળવો અને પંડિત હોય ‘વિદ્વાન હોય’ તેમણે નિત્ય પ્રત્યે વાંચવો અથવા વર્ષોવર્ષ એકવાર વાંચવો ॥૧૧૭॥

કારણીયા પુરશ્ચર્યા પુણ્યસ્થાનેઽસ્ય શક્તિતઃ ।

વિષ્ણુનામસહસ્રાદેશ્ચાપિ કાર્યેપ્સિતપ્રદા ॥૧૧૮॥

શ્લોક-૧૧૮ :- અને એ જે દશમસ્કંધ તેનું પુરશ્ચરણ જે તે પુણ્ય સ્થાનકને વિષે પોતાના સામાર્થ્ય પ્રમાણે કરવું, કરાવવું અને વળી વિષ્ણુ સહસ્રનામ આદિક જે સચ્છાસ્ત્ર તેનું પુરશ્ચરણ પણ પોતાના સામાર્થ્ય પ્રમાણે કરાવવું, તે પુરશ્ચરણ કેવું છે તો પોતાના મનોવાંછિત ફળને આપે એવું છે. ॥૧૧૮॥

અ.દી. “કારણીયેતિ” પુણ્યસ્થાને દેવાલયાદાવીપ્સિતપ્રદા સ્વવાંઞ્છિતફલદાઽસ્ય દશમસ્કન્ધસ્ય પુરશ્ચર્યા પુરશ્ચરણમ્ શક્તિતઃ યથાશક્તિઃ કારણીયા બ્રાહ્મણ દ્વારા વિધાવ્યા તથા વિષ્ણુ નામસહસ્રાદેશ્ચ પુરશ્ચર્યા શક્તિતઃ કારણીયા આદિશબ્દેન શ્રીમદ્ભાગવત ભગવદ્ગીતાદિ સંગ્રહઃ કાર્યેતિ સ્વસ્ય પાઠ સામાર્થ્યે સતિ દશમસ્કન્ધાદિ પુરશ્ચર્યા સ્વયમેવ કર્તવ્યા ચેત્યર્થઃ ॥૧૧૮॥

અ.દી:- અને એ જે દશમસ્કંધ તેનું પુરશ્ચરણ જે તે પુણ્ય સ્થાનક ‘દેવાલય આદિક સ્થાનક’ વિષે પોતાના સામાર્થ્ય પ્રમાણે ‘યથાશક્તિ’ કરવું, કરાવવું ‘બ્રાહ્મણ દ્વારા કરાવવું’ અને વળી વિષ્ણુ સહસ્રનામ આદિક ‘વિષ્ણુ સહસ્રનામ, શ્રીમદ્ ભાગવત, શ્રીમદ્ ભાગવદ્ ગીતા આદિક’ જે સચ્છાસ્ત્ર તેનું પુરશ્ચરણ પણ પોતાના સામાર્થ્ય પ્રમાણે કરાવવું, ‘અને તેમા પણ દશમ સ્કંધ,

શ્રીમદ્ ભાગવત, શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતા, શ્રીવિષ્ણુસહસ્ર નામ આદીનું પુરશ્ચરણ જો પોતામાં સામર્થ્ય હોય તો પોતે જાતે જ કરવું' તે પુરશ્ચરણ કેવું છે તો પોતાના મનોવાંછિત ફળને આપે એવું છે. ॥૧૧૮॥

दैव्यामापदि कष्टायां मानुष्यां वा गदादिषु ।

यथा स्वपररक्षा स्यात्तथा वृत्त्यं न चान्यथा ॥११९॥

અને કષ્ટની દેનારી એવી કોઈ દેવ સંબંધી આપદા આવી પડે તથા મનુષ્ય સંબંધી આપદા આવી પડે તથા રોગદિક આપદા આવી પડે તેને વિષે જેમ પોતાનીને બીજાની રક્ષા થાય તેમ વર્તવું. ॥૧૧૯॥

अ.दी. “दैव्यामिति” कष्टायामतिदुःखदायां दैव्यां देवसम्बन्धिन्यामापद्यनावृष्ट्यादि लक्षणायां सत्यां तथा मानुष्यां राजकुल निज वैर्यादि मनुष्य सम्बन्धिन्यामापदि धनाहरणादि लक्षणायां वा सत्यां तथा गदादिषु गदआदिर्येषा तेषु च सत्सु गदो रोगस्तेन तत्कृत उपद्रवो लक्ष्यते आदि शब्देन शस्त्रक्षतादि ग्रहणम् स्वपर रक्षा स्वस्य परस्य च देहादि रक्षणं यथा येनोपायेन स्यात् तथा वृत्त्यं वर्तनीयं न चान्यथाऽन्य प्रकारेण तु न वृत्त्यम् ॥११९॥

અ.દી :- અને કષ્ટની દેનારી એવી કોઈ દેવ સંબંધી ‘દુઃખ આપનારી એવી દેવ સંબંધી અતિવૃષ્ટિ અનાવૃષ્ટિ આદી’ આપદા આવી પડે તથા મનુષ્ય સંબંધી આપદા ‘મનુષ્ય સંબંધી આપદા જેવી કે રાજા, તેનો પિરવાર, પોતાના શત્રુ, દાયદ- લેણદાર આવા કોઈ પણ મનુષ્ય સંબંધી ઘનહરણાદિ આપદા’ આવી પડે તથા રોગદિક આપદા ‘ બીમારી કે શસ્ત્રનો ઘા વાગવો વગેરે આપદા’ આવી પડે તેને વિષે જેમ પોતાનીને બીજાની રક્ષા ‘પોતાના દેહ

આદીની કે અન્યના દેહ આદીનું રક્ષણ' થાય તેમ વર્તવું પણ બીજી રીતે ન વર્તવું. 'અન્ય પ્રકારે ન વર્તવું'. ॥૧૧૯॥

देशकालवयोवित्तजातिशक्त्यनुसारतः ।

आचारो व्यवहारश्च निष्कृतं चावधार्यताम् ॥१२०॥

અને આચાર વ્યવહાર અને પ્રાયશ્ચિત્ત એ જે પ્રણવાનાં તે જે તે દેશ, કાળ, અવસ્થા, દ્રવ્ય, જાતિ અને સામર્થ્ય એટલાને અનુસારે કરીને જાણવા. ॥૧૨૦॥

अ.दी. उक्त वक्ष्यमाण सकल धर्मादि निर्णयमाह “देशेति” देशश्च कालश्च वयश्च वित्तं च जातिश्च शक्तिश्चेति द्वंद्वः तासामनुसारत आचारः स्नान शौचादिव्यवहारऋणदानादिर्निष्कृतं प्रायश्चित्तंचाऽवधार्यतां निर्णीयोपादेयमित्यर्थः विस्तरो मितक्षरादेर वगन्तव्यः ॥१२०॥

અ.દી: 'પાછળ કહેલા અને કહેવાશે એવા સકલ ધર્માદિના નિર્ણય માટે કહે છે'- અને આચાર 'સ્નાન શૌચાદિ આચાર' વ્યવહાર 'ઋણ લેવું ઋણ દેવું વગેરે વ્યવહાર' અને પ્રાયશ્ચિત્ત એ જે પ્રણવાનાં તે જે તે દેશ, કાળ, અવસ્થા 'વય-ઉમર', દ્રવ્ય 'વિત્ત', જાતિ અને સામર્થ્ય 'શક્તિ' એટલાને અનુસારે જાણવા 'આ આચારઆદિ પ્રણ દેશકાળાદિ અનુસારે ગ્રહણ કરવા યોગ્ય છે આનો વિસ્તાર યાજ્ઞવલ્કય ઋષિની સ્મૃતિ પર વિજ્ઞાનેશ્વર પંડિતે રચેલી મિતાક્ષરાદિ ટીકા થકી જાણવો'. ॥૧૨૦॥

मतं विशिष्टाद्वैतं मे गोलोको धाम चेप्सितम् ।

तत्र ब्रह्मात्मना कृष्णसेवा मुक्तिश्च गम्यताम् ॥१२१॥

અને અમારો જે મત તે વિશિષ્ટા દ્વૈત છે એમ જાણવું અને અમને પ્રિય એવું જે ધામ તે ગોલોક છે એમ જાણવું અને તે ધામને વિષે બ્રહ્મરૂપે કરીને જે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનની સેવા કરવી તે અમે મુક્તિ માની છે એમ જાણવું. ॥૧૨૧॥

અ.દી. “મતમિતિ” મે મમ વિશિષ્ટાદ્વૈતં વિશિષ્ટાદ્વૈત સિદ્ધાન્તાખ્યં સમ્મત શ્રીરામાનુજાચાર્ય સમ્મતં મતં સિદ્ધાન્તો ભવતીતિ જ્ઞેયમિત્યર્થઃ તથેષ્ણિતં ધામ ગોલોકો ભવતિ સર્વેષુ વૈકુણ્ઠાદિષુ ભગવદ્ ધામસુ ગોલોકાખ્યં ધામસ્મદભીષ્ટમસ્તીતિ જ્ઞેયમિત્યર્થઃ તથા તત્ર ગોલોકે બ્રહ્મ બ્રહ્મભાવં પ્રાપ્તો ય આત્મા તેન યા કૃષ્ણસ્ય સેવા પરિચર્યા ચરણં સૈવ મુક્તિર્મદભીષ્ટામુક્તિરિતિ ચ ગમ્યતાં ભવદ્વિર્બુદ્ધ્યતામ્ ॥૧૨૧॥

અ.દી:- અને અમારો જે મત તે વિશિષ્ટાદ્વૈત છે ‘શ્રીરામાનુજાચાર્યજીએ પ્રતિપાદન કરેલો એવો વિશિષ્ટાદ્વૈત સિદ્ધાન્ત એ અમારો છે’ એમ જાણવું અને અમને પ્રિય એવું જે ધામ તે ગોલોક છે એમ જાણવું ‘બધા એવા રમાવૈકુંઠ, શ્વૈતદ્વિપ, બદરિકાશ્રમ આદિ ભગવદ્ ધામો કરતા શ્રી ગોલોકના નામે કહેવાતુ ભગવદ્ ધામ અમને પ્રિય છે એમ જાણવું’ અને તે ધામને વિષે બ્રહ્મરૂપે કરીને ‘ગોલોક ધામને વિષે બ્રહ્મભાવ પ્રાપ્ત કરેલ દિવ્યદેહે કરીને’ જે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનની સેવા ‘પરિચર્યા કરવારૂપ સેવા’ કરવી તે અમે મુક્તિ ‘અમને પ્રિય એવી મુક્તિ’ માની છે એમ જાણવું. ‘એમ તમે બધા જાણજો.’ ॥૧૨૧॥

एते साधारणा धर्माः पुंसां स्त्रीणां च सर्वतः ।

मदाश्रितानां कथिता विशेषानथ कीर्तये ॥ १२२ ॥

અને આજે પૂર્વે ધર્મ કહ્યા તે જે તે અમારા આશ્રિત જે ત્યાગી ગૃહસ્થબાઈ ભાઈ સર્વે સત્સંગી તેમના સામાન્ય ધર્મ કહ્યા છે કહેતાં સર્વ સત્સંગિમાત્રને

સરખા પાડવાના છે અને હવે એ સર્વેના જે વિશેષ ધર્મ છે તેમને પૃથક્ પૃથક્
પણે કરીને કહીએ છીએ. ॥૧૨૨॥

अ.दी. साधारण धर्मानुपसंहरति “एतइति” सर्वतः सर्वेषां मदाश्रितानां पुंसां
स्त्रीणां चैतेऽहिंसादयो धर्माः साधारणा अविशेषाः कथिताः अथ विशेषान्
विशेषधर्मान्कीर्तये कथयामि ॥१२२॥

અ.દી:- ‘સાધારણ ધર્મને ઉપસંહાર કરતા કહે છે કે’, આજે પૂર્વે ધર્મ કહ્યા તે જે તે અમારા આશ્રિત જે ત્યાગી ગૃહસ્થબ્રાહ્મણ ભાઈ સર્વે સત્સંગી તેના સામાન્ય ધર્મ ‘અહિંસા આદિ સાધારણ ધર્મ’ કહ્યા છે કહેતાં સર્વ સત્સંગિમાત્રને સરખા પાડવાના છે અને હવે એ સર્વેના જે વિશેષ ધર્મ છે તેમને પૃથક્ પૃથક્ પાણે કરીને કહીએ છીએ. ॥૧૨૨॥

मज्ज्येष्ठावरजभ्रातृसुताभ्यां तु कदाचन

स्वासन्नसम्बन्धहीना नोपदेश्या हि योषितः ॥१२३॥

હવે પ્રથમ ધર્મવન્શી જે આચાર્ય અને તેમની પત્ની તેમના જે વિશેષ ધર્મ તે કહીએ છીએ. અમારા મોટા ભાઈ અને નાના ભાઈ તેમના પુત્ર જે અયોધ્યા પ્રસાદ અને રઘુવીરજી તેમણે પોતાના સમીપ સંબંધ વિનાની જે બીજી સ્ત્રીઓ તેમને મન્ત્રોપદેશ ક્યારેય ન કરવો. ॥૧૨૩॥

अ.दी. तत्रादितः सकल स्वाश्रित जन गुरुत्वे स्थापितयोः
स्वभातृजयोर्विशेषधर्मानाह दशभिः । मज्ज्येष्टेति मम ज्येष्ठावरजयोः ज्येष्ठ कनिष्ठयो र्भात्रो
रामप्रतापेच्छारामयोः सुतावयोर्ध्याप्रसाद रघुवीरौ ताभ्यां तु कदाचन क्वापि स्वस्यासन्न

સમ્બન્ધઃ સમીપ સમ્બન્ધસ્તેન હીના દૂર અસમ્બન્ધા અસમ્બન્ધાશ્ચેત્યર્થઃ યોષિતો નોપદેશ્યાઃ
તાભ્યઃ શ્રીકૃષ્ણમન્ત્રઃ સ્વયં નોપદેશ્ય ઇત્યર્થઃ ॥૧૨૩॥

અ.દી:- ‘તેમાં પ્રથમ ગૃહીત્યાગી સકલ એવા પોતાના આશ્રિત જનના ગુરૂરૂપે પ્રસ્થાપિત કરેલા પોતાના ભ્રાતાથકી પ્રગટ થયેલા એવા ધર્મવંશીના જે આચાર્ય તેમના જે વિશેષ ધર્મ તે દશ શ્લોકથી કહે છે’- અમારા મોટા ભાઈ ‘રામપ્રતાપ ભાઈ’ અને નાના ભાઈ ‘ઈચ્છારામભાઈ’ તેમના પુત્ર જે અયોધ્યા પ્રસાદ અને રઘુવીરજી તેમણે પોતાના સમીપ સમ્બન્ધ વિનાની જે બીજી સ્ત્રીઓ ‘દૂરની સમીપ સમ્બન્ધિ અથવા સમ્બન્ધિ ન હોય એવી જે બીજી સ્ત્રીઓ’ તેમને મન્ત્રોપદેશ ક્યારેય ન કરવો. ‘શ્રીકૃષ્ણના મંત્રનો ઉપદેશ ક્યારેય ન કરવો’ ॥૧૨૩॥

ન સ્પ્રષ્ટવ્યાશ્ચ તાઃ ક્વાપિ ભાષણીયાશ્ચ તા નહિ ।

કૌર્યં કાર્યં ન કસ્મિંશ્ચિન્યાસો રક્ષ્યો ન કસ્યચિત્ ॥૧૨૪॥

અને તે સ્ત્રીઓને ક્યારેય પણ અડવું નહિ અને તે સાથે બોલવું નહિ. અને કોઈ જીવને વિષે કુરુપણું ન કરવું અને કોઈની થાપણ ન રાખવી ॥૧૨૪॥

અ.દી. “નેતિ” તાભ્યામિતિસર્વત્રાન્વેતિ તાઃ સ્વાસન્ન સમ્બન્ધહીનાઃ સ્ત્રિયો ન સ્પ્રષ્ટવ્યા શ્ચ તાઃ ક્વાપિ ન ભાષણીયાશ્ચ તથા તાભ્યાં કસ્મિંશ્ચિદપિ પુરુષે કૌર્યં ક્રૂરસ્ય કર્મ વાક્ પારુષ્ય દણ્ડ પારુષ્યર્લક્ષણં ન કાર્યં કસ્યચિત્ કસ્યાપિ ન્યાસો નિક્ષેપ વસ્તુ ન રક્ષ્યઃ ॥૧૨૪॥

અ.દી:- અને તે સ્ત્રીઓને ક્યારેય પણ ‘પોતાના સમ્બન્ધિ સિવાયની અન્ય સ્ત્રીઓને પણ’ અડવું નહિ અને તે સાથે બોલવું નહિ અને કોઈ જીવને

વિષે કૂરપણું ન કરવું ‘કુરકર્મ કરવા માટે વાક્ય નું ઉચ્ચારણ અને કોઠે કરી દંડ કરવા રૂપ નિર્દયપણું ન કરવું.’ અને કોઈની થાપણ ન રાખવી. ॥૧૨૪॥

પ્રતિભૂત્વં ન કસ્યાપિ કાર્યં ચ વ્યાવહારિકે ।

ભિક્ષયાઽપદતિક્રમ્યા ન તુ કાર્યમૃણં ક્વચિત્ ॥૧૨૫॥

અને વ્યવહાર કાર્યને વિષે કેનું પણ જમાનગર નકરવું અને કોઈ આપત્કાળ આવી પડે તો ભીક્ષા માંગીને પોતાનો નિર્વાહ કરીને તે આપત્કાળને ઉલ્લંઘવો પણ કોઈનું કરજ તો ક્યારેય ન કરવું. ॥૧૨૫॥

અ.દી. કિંચ “પ્રતિભૂત્વમિતિ” તથ્યાં વ્યાવહારિકે કર્મણિ કસ્યાપિ પ્રતિભૂત્વં પ્રતિનિધિત્વં ન કાર્યમ્ તથા આપત્ ક્વચિદ્ દૈવયોગાત્ પ્રાપ્ત આપત્કાલઃ ભિક્ષયાઽન્નાદિયાચનેનાતિક્રમ્યા કિંતુ ક્વચિત્ ઋણમુત્તમર્ણાદ્ દ્રવ્યોપાદાનં ન કાર્યમ્ ॥૧૨૫॥

અ.દી:- અને વ્યવહાર કાર્યને વિષે કેનું પણ જમાનગર ‘જામિનગીરી’ નકરવું અને કોઈ આપત્કાળ આવી પડે તો ભીક્ષા માંગીને ‘કદાચિત્ દૈવ યોગથી-દુર્ભાગ્યવશાત્ આપત્કાળ આવી પડે તો અન્નાદિની યાચના કરીને’ તે આપત્કાળને ઉલ્લંઘવો પણ કોઈનું કરજ તો ક્યારેય ન કરવું. ‘દેણદાર પાસે કરજ ના રૂપમાં ધન તો ક્યારેય ગ્રહણ ન કરવું’. ॥૧૨૫॥

સ્વશિષ્યાર્પિતધાન્યસ્ય કર્તવ્યો વિક્રયો ન ચ ।

જીર્ણં દત્ત્વા નવીનં તુ ગ્રાહ્યં તન્નૈષ વિક્રયઃ ॥૧૨૬॥

શ્લોક-૧૨૬:- અને પોતાના જે શિષ્ય તેમણે ધર્મ નિમિત્તે પોતાને આપ્યું જે અન્ન તે વેચવું નહિ અને તે અન્ન જુનું થાય તો જૂનું કોઈકને દઈને નવું લેવું એવી રીતે જે જૂનાનું નવું કરવું તે વેચ્યું ન કહેવાય. ॥૧૨૬॥

અ.દી. “સ્વેતિ” સ્વસ્યાત્મનઃશિષ્યૈરર્પિતં ચ તદ્ ધાન્યં ચ તસ્ય વિક્રયશ્ચ ન કર્તવ્યઃ જીર્ણં તુ તદ્ ધાન્યં દત્ત્વા વિક્રીય નવિનં ગ્રાહ્યમ્ એષ વિનિયમસ્તુ વિક્રયો ન ભવતિ ॥૧૨૬॥

અ.દી:- અને પોતાના જે શિષ્ય તેમણે ધર્મ નિમિત્તે પોતાને આપ્યું જે અન્ન તે વેચવું નહિ અને તે અન્ન જુનું થાય તો જૂનું કોઈકને દઈને નવું લેવું એવી રીતે જે જૂનાનું નવું કરવું ‘વિનિમય કરવો’ તે વેચ્યું ન કહેવાય. ॥૧૨૬॥

ભાદ્રશુક્લચતુર્થ્યાં ચ કાર્યં વિઘ્નેશપૂજનમ્ ।

ઈષ્કૃષ્ણચતુર્દશ્યાં કાયાઽર્ચા ચ હનૂમતઃ ॥૧૨૭॥

અને ભાદરવા સુદી ચતુર્થીને દિવસે ગણપતીની પૂજા કરવી તથા આસો વદી ચતુર્દશીને દિવસે હનુમાનજીની પૂજા કરવી. ॥૧૨૭॥

અ.દી. કિંચ “ ભાદ્રેતિ” ભાદ્રો ભાદ્રપદમાસસ્ તસ્ય શુક્લ ચતુર્થી સિદ્ધિ વિનાયક તિથિસ્તસ્યાં વિઘ્નેશઃ શ્રી ગણપતિસ્તસ્ય પૂજનં કાર્યં વ્રતરાજાદિ ગ્રન્થોક્ત રીત્યામૃષ્ણમયીં તત્પ્રતિમાં વિધાય તદર્ચનં કર્તવ્યમિત્યર્થઃ તથેષોઽશ્વિનમાસસ્તસ્ય કૃષ્ણ ચતુર્દશી નરક ચતુર્દશી તસ્યાં હનુમતોઽર્ચાપૂજનં કાર્યમ્ ॥૧૨૭॥

અ.દી:- અને ભાદરવા સુદી ચતુર્થીને દિવસે ગણપતીની પૂજા કરવી ‘ભાદ્રપદમાસની ચતુર્થી જે સિદ્ધિ વિનાયકની તિથિ હોય તે દિવસે ગણપતિની પૂજા વ્રતરાજ આદીગ્રંથોમાં કહેલી રીતી પ્રમાણે માટીની વિઘ્નવિનાયકની મૂર્તિ નિર્માણ કરાવી પૂજવી’ તથા આસો વદી ચતુર્દશીને દિવસે ‘અશ્વિન કૃષ્ણ ચતુર્દશી જે નરક ચતુર્દશીના નામથી કહેવાય છે તે ચતુર્દશીને દિવસે’ હનુમાનજીની પૂજા કરવી. ॥૧૨૭॥

મદાશ્રિતાનાં સર્વેષાં ધર્મરક્ષણહેતવે ।

ગુરુત્વે સ્થાપિતાભ્યાં ચ તાભ્યાં દીક્ષ્યા મુમુક્ષવઃ ॥૧૨૮॥

અને અમારે આશ્રિત જે સર્વ સત્સંગી તેમના ધર્મની રક્ષા કરવાને અર્થે સર્વના ગુરૂપણાને વિષે અમે સ્થાપન કર્યા એવા જે તે અયોધ્યા પ્રસાદ અને રઘુવીર તેમણે મુમુક્ષુજનને દીક્ષા આપવી. ॥૧૨૮॥

અ.દી. “મદિતિ” મદાશ્રિતાનાં સર્વેષાં સકલ જનાનાં ધર્મ રક્ષણમેવ હેતુસ્તસ્મૈ તદર્થ ગુરુ ત્વે તેષાં દેશિકત્વે મયેતિ શેષઃ સ્થાપિતાભ્યાં તાભ્યાં મુમુક્ષવઃ સ્વશરણાગતામુમુક્ષુજના દીક્ષિતવ્યાઃ કૃષ્ણમન્ત્રોપદેશ દીક્ષ્યાઽનુગ્રાહ્યા इत्यर्थः ॥૧૨૮॥

અ.દી:- અને અમારે આશ્રિત જે સર્વ સત્સંગી તેમના ધર્મની રક્ષા કરવાને અર્થે સર્વના ગુરૂપણાને વિષે અમે સ્થાપન કર્યા એવા જે તે અયોધ્યા પ્રસાદ અને રઘુવીર તેમણે મુમુક્ષુ જનને ‘પોતાના શરણને પામેલા મુમુક્ષુજનને’ દીક્ષા આપવી ‘શ્રીકૃષ્ણના મંત્રનો ઉપદેશ કરવારૂપ દીક્ષા આપી કૃપા કરવી’. ॥૧૨૮॥

યથાધિકારં સંસ્થાપ્યાઃ સ્વે સ્વે ધર્મે નિજાશ્રિતાઃ ।

માન્યાઃ સન્તશ્ચ કર્તવ્યઃ સચ્છાસ્ત્રાભ્યાસ આદરાત્ ॥૧૨૯॥

અને પોતાના આશ્રિત જે સર્વ સત્સંગી તેમને અધિકાર પ્રમાણે પોત પોતાના ધર્મને વિષે રાખવા અને સાધુને આદર થકી માનવા અને સચ્છાસ્ત્રનો અભ્યાસ આદર થકી કરવો. ॥૧૨૯॥

અ.દી. “યથેતિ” કિંચ તાભ્યાં નિજાશ્રિતાઃ સ્વશિષ્યાઃ યથાધિકારં સ્વે સ્વે ધર્મે સ્થાપ્યાઃ તથા સન્તઃ સાધુ પુરુષા માન્યા આતિથ્યાદિના સત્કરણીયાઃ તથાઽઽદરાત્ સચ્છાસ્ત્રાણાં પ્રાગુક્તાનામષ્ટાનામભ્યાસઃ કાર્યશ્ચેતિ ॥૧૨૯॥

અ.દી:- અને પોતાના આશ્રિત જે સર્વે સત્સંગી ‘પોતાના શિષ્યો એવા જે સર્વ સત્સંગી’ તેમને અધિકાર પ્રમાણે પોત પોતાના ધર્મને વિષે રાખવા અને સાધુને ‘સાધુપુરુષને’ આદર થકી માનવા ‘અતિથિ સત્કાર આદિ વડે સત્કાર કરવા’ અને સચ્છાસ્ત્રનો અભ્યાસ ‘આગળ શ્લોક-૯૩ થી ૯૫ શ્લોકમાં કહેલા આઠ સચ્છાસ્ત્રનો’ અભ્યાસ આદર થકી કરવો. ॥૧૨૯॥

મયા પ્રતિષ્ઠાપિતાનાં મન્દિરેષુ મહત્સુ ચ ।

લક્ષ્મીનારાયણાદીનાં સેવા કાર્યા યથાવિધિ ॥૧૩૦॥

અને મોટા જે મંદિર તેમને વિષે સ્થાપન કર્યા એવા જે શ્રી લક્ષ્મી નારાયણ આદિક શ્રીકૃષ્ણના સ્વરૂપ તેમની જે સેવા તે યથા વિધિએ કરીને કરવી. ॥૧૩૦॥

અ.દી. “મયેતિ” મહત્સુ શિખરબન્ધેષુ ચકારાદલ્પેષુ ચ મન્દિરેષુ મયા પ્રતિષ્ઠાપિતાનાં કૃત પ્રતિષ્ઠાનાં લક્ષ્મીનારાયણ આદિર્યેષાં નરનારાયણાદીનાં તેષાં ભગવત્ સ્વરૂપાણાં સેવા યથા વિધિ શ્રી વિઠ્ઠલેશોક્ત સેવાવિધિમનતિક્રમ્યેત્યર્થઃ કાર્યા પરિચારક બાહુલ્પેઽપિ ભગવત્ સેવા સ્વયમેવ કર્તવ્યેત્યથઃ ॥૧૩૦॥

અ.દી :- અને મોટા જે મંદિર ‘શિખરખંધ કેનાનામંદિર’ તેમને વિષે સ્થાપન ‘અમારા વડે સ્થાપન’ કર્યા એવા જે શ્રી લક્ષ્મી નારાયણ આદિક ‘લક્ષ્મીનારાયણ, નરનારાયણ, ગોપીનાથ આદિક’ શ્રીકૃષ્ણના સ્વરૂપ તેમની જે સેવા તે યથા વિધિ ‘શ્રીવિહ્વલનાથજીએ કહેલી સેવાવિધિનું ઉલ્લંઘન કર્યા વગર યથા વિધિએ’ એ કરીને કરવી ‘સેવા કરનારા સેવકો ઘણા હોય છતા પણ ભગવાનની સેવા સ્વયમ્ જ કરવી’. ॥૧૩૦॥

ભગવન્મન્દિરં પ્રાપ્તો યોઽન્નાર્થી કોઽપિ માનવઃ ।

આદરાત્સ તુ સમ્ભાવ્યો દાનેનાન્નસ્ય શક્તિઃ ॥૧૩૧॥

અને ભગવાનના મંદિર પ્રત્યે આવ્યો જે હરકોઈ અન્નાર્થી મનુષ્ય તેની પોતાના સામર્થ્ય પ્રમાણે કરીને અન્નદાને આદર થકી સંભાવના કરવી. ॥૧૩૧॥

અ.દી. “ભગવદિતિ” યઃ કોઽપિ જ્ઞાતોઽજ્ઞાતો વા મનુષ્ય इत्यर्थः અન્નાર્થી સન્ ભગવન્મન્દિરં પ્રાપ્તો ભવેત્ સ તુ શક્તિતોયથાશક્યન્નસ્ય દાનેનાઽઽદરાત્ સંભાવ્યઃ તસ્મૈ યથોચિતં પક્વમપક્વં વા ઽન્નદેહેયમિત્યર્થઃ ॥૧૩૧॥

અ.દી: અને ભગવાનના મંદિર પ્રત્યે આવ્યો જે હરકોઈ અન્નાર્થી મનુષ્ય ‘જ્ઞાત કે અજ્ઞાત મનુષ્ય (જાણકાર કે અજાણ મનુષ્ય)’ તેની પોતાના સામર્થ્ય પ્રમાણે ‘શક્તિ પ્રમાણે’ કરીને અન્નદાને કરીને ‘પકવ અન્ન કે અપકવ અન્નદાને કરીને’ આદર થકી સંભાવના કરવી. ॥૧૩૧॥

સંસ્થાપ્ય વિપ્રં વિદ્વાંસં પાઠશાલં વિધાપ્ય ચ ।

પ્રવર્તનીયા સદ્વિદ્યા ભુવિ યત્સુકૃતં મહત્ ॥૧૩૨॥

અને વિદ્યાર્થી ભણાવ્યાની શાળા કરાવવીને પછી તેમાં એક વિદ્વાન બ્રાહ્મણને રાખીને પૃથ્વીને વિષે સદ્વિદ્યાની પ્રવૃત્તિ કરાવવી કેમ જે વિદ્યાદાને કરીને મોટું પુણ્ય થાય છે. ॥૧૩૨॥

અ.દી. “સંસ્થાપ્યેતિ” પાઠશાળા છાત્રમઠં વિધાય્યકારયિત્વા વિદ્વાંસં કાવ્ય વ્યાકરણ સચ્છાસ્ત્રાભિજ્ઞં વિપ્રં સંસ્થાપ્ય વૃત્તિદાન પૂર્વકમાવાસ્ય ચ ભુવિ સદ્વિદ્યા પ્રવર્તનીયા યદ્યતઃ વિદ્યાદાનાત્ મહત્ સુકૃતમક્ષયં પુણ્યં ભવતિ ॥૧૩૨॥

અ.દી:- અને વિદ્યાર્થી ભણાવ્યાની શાળા કરાવવીને પછી તેમાં એક વિદ્વાન બ્રાહ્મણને રાખી ‘રઘુવંશ આદી કાવ્ય, પાણીની વ્યાકરણ, તથા સચ્છાસ્ત્ર અભિજ્ઞ વિપ્રને ઉચિતમાત્રમાં વૃત્તિ, દક્ષિણા આપવા પૂર્વક, તેને માટે આવાસનો પ્રબંધ કરવા પૂર્વક રાખી’ પૃથ્વીને વિષે સદ્વિદ્યાની પ્રવૃત્તિ કરાવવી કેમ જે વિદ્યાદાને કરીને મોટું પુણ્ય થાય છે. ॥૧૩૨॥

અથૈતયોસ્તુ ભાર્યાભ્યામાજ્ઞયા પત્યુરાત્મનઃ ।

કૃષ્ણમન્ત્રોપદેશશ્ચ કર્તવ્યઃ સ્ત્રીભ્ય એવ હિ ॥૧૩૩॥

અને હવે જે અયોધ્યા પ્રસાદ અને રઘુવીર એ બન્નેની જે પત્નીઓ તેમણે પોત પોતાના પતિની આજ્ઞાએ કરીએ સ્ત્રીઓને જ શ્રીકૃષ્ણના મંત્રનો ઉપદેશ કરવો પણ પુરૂષોને ન કરવો. ॥૧૩૩॥

અ.દી. તત્સ્ત્રીણાં વિશેષ ધર્માનાહ “દ્વાભ્યામ્” અથૈતિ ભિન્નોપક્રમ એતયોધ્યાપ્રસાદ રઘુવીરયોર્ભાર્યાભ્યાં સુનન્દા-વિરજા સંજ્ઞાભ્યાં પત્નીભ્યામાત્મનઃ પત્યુઃ સ્વભર્તુરાજ્ઞયા સ્ત્રીભ્યઃ સ્વશરણાગતાભ્યો યોષિદ્ભ્ય એવ ન તુ પુંભ્યઃ કૃષ્ણ મન્ત્રોપદેશઃ કર્તવ્યઃ ચ કારાત્તદ્ધર્માશ્વોપદેષ્ટવ્યા હીતિ નિશ્ચયે ॥૧૩૩॥

અ.દી: ‘હવે જે અયોધ્યા પ્રસાદ અને રઘુવીરજીની પત્નીઓના ધર્મને ભિન્ન પાછો બે શ્લોક વડે કહે છે’ અને હવે જે અયોધ્યા પ્રસાદ અને રઘુવીરજી એ બંનેની જે પત્નીઓ ‘સુનંદા નામની અયોધ્યા પ્રસાદ મહારાજની પત્ની અને વિરજાનામની રઘુવીરજી મહારાજની પત્ની’ તેમણે પોત પોતાના પતિની આજ્ઞાએ કરીને ‘પોતાના શરણને પામેલી’ સ્ત્રીઓ ને જ શ્રીકૃષ્ણના મંત્રનો ઉપદેશ કરવો. ‘તથા તેઓના ધર્મનો ઉપદેશ કરવો પણ પુરુષોને ન કરવો.’

॥૧૩૩॥

સ્વાસન્નસમ્બન્ધહીના નરાસ્તાભ્યાં તુ કર્હિચિત્ ।

ન સ્પ્રષ્ટવ્યા ન ભાષ્યાશ્ચ તેભ્યો દર્શ્યં મુખં ન ચ ॥૧૩૪॥

અને વળી તે બે જણની જે પત્નીઓ તેમણે પોતાના સમીપ સંબન્ધ વિનાના જે પુરુષ તેમનો સ્પર્શ કયારેય ન કરવો અને તેમની સાથે બોલવું નહિ ને તેમને પોતાનું મુખ પણ ન દેખાડવું એવી રીતે ધર્મવંશી આચાર્યો અને તેમની પત્નીઓ તેમના જે વિશેષ ધર્મ તે કહ્યો. ॥૧૩૪॥

અ.દી. “સ્વાસન્નેતિ” તાભ્યાં સ્વાસન્ન સમ્બન્ધહીના નિજ સમીપ સમ્બન્ધહિતા દૂર સમ્બન્ધાઃ અસમ્બન્ધાશ્ચ નરાઃ પુરુષાઃ તુ કર્હિચિત્ ક્વાપિ નસ્પ્રષ્ટવ્યા ન ભાષ્યાશ્ચતૈઃ સહ ભાષણમપિ ન કર્તવ્યમં તેભ્યો મુખમસંવૃતં સ્વ વંદનં ચ ન દર્શ્યં ન દર્શનીયમ્ ॥૧૩૪॥

અ.દી:- અને વળી તે બે જણની જે પત્નીઓ તેમણે પોતાના સમીપ સંબંધ વિનાના જે પુરુષ તેમનો સ્પર્શ કયારેય ન કરવો ‘દૂરના સંબંધી કે અસંબંધી પુરુષ તેમનો સ્પર્શ કયારેય ન કરવો’ અને તેમની સાથે બોલવું નહિ ‘સહભાષણ ન કરવું’ ને તેમને પોતાનું મુખ પણ ન દેખાડવું. ॥૧૩૪॥

ગૃહાખ્યાશ્રમિણો યે સ્યુઃ પુરુષા મદુપાશ્રિતાઃ ।

સ્વાસન્નસમ્બન્ધહીના ન સ્પૃશ્યા વિધવાશ્ચ તૈઃ ॥૧૩૫॥

હવે ગૃહસ્થાશ્રમીના જે વિશેષ ધર્મ તે કહીએ છીએ. અમારા આશ્રિત જે ગૃહસ્થાશ્રમી પુરુષ તેમણે પોતાના સમીપ સંબન્ધ વિનાની જે વિધવા સ્ત્રીઓ તેમનો સ્પર્શ ન કરવો. ॥૧૩૫॥

અ.દી. ગૃહસ્થ ધર્માનાઠ્ઠૈકવિંશત્યા “ગૃહાખ્યેતિ” મદુપાશ્રિતા યે મા ગૃહાખ્ય આશ્રમો વિદ્યતે યેષાં તે તથોક્તા ગૃહસ્થાઃ પુરુષાઃ સ્યુઃ તૈશ્ચ સ્વાસન્ન સમ્બન્ધ હીના વિધવાઃ સ્ત્રિયો ન સ્પૃશ્યાઃ ॥૧૩૫॥

અ.દી:- ‘હવે ગૃહસ્થાશ્રમીના જે વિશેષ ધર્મએકવીશ શ્લોકથી કહે છે.’ અમારા આશ્રિત જે ગૃહસ્થાશ્રમી પુરુષ તેમણે પોતાના સમીપ સંબન્ધ વિનાની જે વિધવા સ્ત્રીઓ તેમનો સ્પર્શ ન કરવો. ॥૧૩૫॥

માત્રા સ્વસ્રા દુહિત્રા વા વિજને તુ વયઃસ્થયા ।

અનાપદિ ન તૈઃ સ્થેયં કાર્યં દાનં ન યોષિતઃ ॥૧૩૬॥

અને તે ગૃહસ્થાશ્રમી પુરુષ તેમણે યુવા અવસ્થાએ યુક્ત એવી જે પોતાની મા, બેન અને દીકરી તે સંગાથે પણ આપત્કાળ વિના એકાંત સ્થળને વિષે ન રહેવું અને પોતાની સ્ત્રીનું દાન કોઈને ન કરવું. ॥૧૩૬॥

અ.દી. “માત્રેતિ” વિજને એકાંત સ્થળે તુ તૈઃ વયઃસ્થયા તરુ ણયા સ્વ જનન્યાઽપિ સ્વસ્રા ભગિન્યા વા દુહિત્રાઽપિ સહાનાપ દિ આપત્કાલં વિના ન સ્થેયં કિંચ તૈર્યો યોષિતઃ સ્વભાર્યાયા દાનં ન કાર્યમ્ ॥૧૩૬॥

અ.દી:- અને ગૃહસ્થાશ્રમી પુરૂષ તેમણે યુવા અવસ્થાએ યુક્ત એવી જે પોતાની મા ‘પોતાની જનની’, બેન ‘પોતાની ભિગની’ અને દીકરી તે સંગાથે પણ આપત્કાળ વિના એકાંત સ્થળને વિષે ન રહેવું અને પોતાની સ્ત્રીનું દાન કોઈને ન કરવું. ॥૧૩૬॥

પ્રસન્નો વ્યવહારેણ યસ્યાઃ કેનાપિ ભૂપતેઃ ।

ભવેત્તસ્યાઃ સ્ત્રિયાઃ કાર્યઃ પ્રસન્નો નૈવ સર્વથા ॥૧૩૭॥

અને જે સ્ત્રીને કોઈ પ્રકારના વ્યવહારે કરીને રાજાનો પ્રસંગ હોય તેવી સ્ત્રીનો જે પ્રસંગ તે કોઈ પ્રકારે પણ ન કરવો. ॥૧૩૭॥

અ.દી. “પ્રસંગ ઇતિ” યસ્યાઃ સ્ત્રિયાઃ કેનાપિ વ્યવહારેણ હેતુના ભૂપતેઃ પ્રસન્નો ભવેત્ તસ્યાઃ સ્ત્રિયાઃ પ્રસન્નં તુ સર્વથૈવ ન કાર્યઃ ॥૧૩૭॥

અ.દી:- અને જે સ્ત્રીને કોઈ પ્રકારના વ્યવહારે કરીને ‘હેતુ એ કરીને’ રાજાનો પ્રસંગ હોય તેવી સ્ત્રીનો જે પ્રસંગ તે કોઈ પ્રકારે પણ ન કરવો. ‘સર્વથા ન કરવો’ ॥૧૩૭॥

અન્નાદ્યૈઃ શક્તિતોઽભ્યર્ચ્ય હ્યતિથિસ્તૈર્ગૃહાગતઃ ।

દૈવં પૈત્ર્યં યથાશક્તિ કર્તવ્યં ચ યથોચિતમ્ ॥૧૩૮॥

અને તે ગૃહસ્થાશ્રમી તેમણે પોતાને ઘેર આવ્યો એવો જે અતિથિ તેને પોતાના સામર્થ્ય પ્રમાણે અન્નાદિકે કરીને પૂજવો અને વળી હોમાદિક જે દેવકર્મ અને શ્રાદ્ધાદિક જે પિતૃકર્મ તે જે તે પોતાના સામર્થ્ય પ્રમાણે યથાવિધિ જેમ ઘટે તેમ કરવું. ॥૧૩૮॥

અ.દી. “અન્નાદૈરિતિ” તૈર્ગૃ ગૃહાગતોઽતિથિઃ શક્તિતો નિજશક્ત્યનુસારેણા
ઽન્નાદૈરભ્યર્ચ્યઃ પૂજનીયઃ તથા દૈવં દેવકર્મપૂજાહોમાદિ પિત્ર્યં પિતૃકર્મ શ્રાદ્ધતર્પણાદિ ચ
યથોચિતં યથાધિકારં યથા શક્તિ ચ કર્તવ્યં ન તુ ત્યાજ્યમ્ ॥૧૩૮॥

અ.દી.:- અને તે ગૃહસ્થાશ્રમી તેમણે પોતાને ઘેર આવ્યો એવો જે અતિથિ
તેને પોતાના સામર્થ્ય પ્રમાણે ‘શક્તિઅનુસાર’ અન્નાદિકે કરીને પૂજવો અને
વળી હોમાદિક જે દેવકર્મ ‘પૂજા હોમાદિક દેવકર્મ’ અને શ્રાદ્ધાદિક જે પિતૃકર્મ
‘શ્રાદ્ધ, તર્પણઆદિ પિતૃકર્મ’ તે જે તે પોતાના સામર્થ્ય પ્રમાણે યથાવિધિ
‘યથાઆધિકાર યથાશક્તિ’ જેમ ઘટે તેમ કરવું પણ ત્યાગ ન કરવો. ॥૧૩૮॥

યાવજ્જીવં ચ શુશ્રૂષા કાર્યા માતુઃ પિતુર્ગુરોઃ ।

રોગાર્ત્તસ્ય મનુષ્યસ્ય યથાશક્તિ ચ મામકૈઃ ॥૧૩૯॥

અને અમારા આશ્રિત જે ગૃહસ્થ તેમણે માતા પિતા અને ગુરૂ તથા
રોગાતુર એવા જે કોઈ મનુષ્ય તેમની જે સેવા તે જીવન પર્યંત પોતાના સામર્થ્ય
પ્રમાણે કરવી. ॥૧૩૯॥

અ.દી. “યાવજ્જીવમિતિ” મામકૈર્મદાશ્રિતૈર્ગૃહસ્થૈર્મા તુઃ સ્વસ્યજનન્યાઃ પિતુ
ર્જનકસ્ય ગુરોરાચાર્યસ્ય ચ શુશ્રૂષા પરિચર્યા યાવજ્જીવં જીવિતાવધિ કાર્યા તથા રોગાર્ત્તસ્ય
મનુષ્યસ્ય યસ્ય કસ્યાપિ શુશ્રૂષા યથા શક્તિ કાર્યા ચ ॥૧૩૯॥

અ.દી.:- અને અમારા આશ્રિત જે ગૃહસ્થ તેમણે માતા ‘પોતાની જનની’
પિતા ‘પોતાના જન્મદાતા જનક’ અને ગુરૂ ‘આચાર્ય’ તથા રોગાતુર એવા જે

કોઈ મનુષ્ય તેમની જે સેવા ‘રોગાતુર એવો કોઈ પણ મનુષ્ય તેની સુશ્રુષા ‘તે જીવન પર્યંત પોતાના સામર્થ્ય ‘યથાશક્તિ’ પ્રમાણે કરવી. ॥ ૧૩૯॥

યથાશક્ત્યુદ્યમઃ કાર્યો નિજવર્ણાશ્રમોચિતઃ ।

મુષ્કચ્છેદો ન કર્તવ્યો વૃષસ્ય કૃષિવૃત્તિભિઃ ॥૧૪૦॥

અને વળી પોતાના વર્ણાશ્રમને ઘટિત એવો જે ઉદ્યમ તે પોતાના સામર્થ્ય, પ્રમાણે કરવો અને કૃષિવૃત્તિવાળા જે ગૃહસ્થ સત્સંગી તેમણે બળદિયાના વૃષણનો ઉચ્છેદ ન કરવો. ॥૧૪૦॥

અ.દી. “યથા શક્તિ” તૈરિતિ શેષઃ નિજસ્ય સ્વસ્યયૌ વર્ણાશ્રમૌ તયોરુચિતોઽનુરૂપ ઉદ્યમો ધનોપાર્જ્જનોદ્યોગો યથાશક્તિ કાર્યઃ તત્રાપિ કૃષિવૃત્તિભિઃ કૃષિવૃત્ત્યા જીવદ્વિર્ગૃહસ્થૈઃ વૃષસ્ય બલીવર્દસ્ય મુષ્કચ્છેદો વૃષણ છેદો ન કર્તવ્યઃ ॥૧૪૦॥

અ.દી:- અને વળી પોતાના વર્ણાશ્રમને ઘટિત ‘અનુરૂપ’ એવો જે ઉદ્યમ તે પોતાના સામર્થ્ય, ‘ધનોપાર્જનરૂપ ઉદ્યોગ યથાશક્તિ પ્રમાણે’ કરવો અને કૃષિવૃત્તિવાળા જે ગૃહસ્થ સત્સંગી તેમણે બળદિયાના વૃષણનો ઉચ્છેદ ન કરવો. ॥૧૪૦॥

રાધાકૃષ્ણને નમસ્કાર

યથાશક્તિ યથાકાલં સઙ્ગહોઽન્નધનસ્ય તૈઃ ।

યાવદ્વ્યયં ચ કર્તવ્યઃ પશુમદ્વિસ્તૃણસ્ય ચ ॥૧૪૧॥

અને ગૃહસ્થ સત્સંગી તેમણે પોતાના સામર્થ્ય પ્રમાણે સમયને અનુસરીને જેટલો પોતાના ઘરમાં વરો હોય તેટલા અન્ન દ્રવ્યનો સંગ્રહ જે તે કરવો અને જેના ઘરમાં પશુ હોય એવા જે ગૃહસ્થ તેમણે પોતાના સામર્થ્ય પ્રમાણે ચાર્યપૂજાનો સંગ્રહ કરવો. ॥૧૪૧॥

અ.દી. “યથાશક્તિ ઇતિ” કિંચ તૈર્યાવદ્વયં પ્રતિવર્ષં સ્વસ્ય યાવાન્ વ્યયો ભવેત્તાવાનિત્યર્થઃ અન્નં શાલ્યાદિ તત્ સહિતં ધનં રૂપ્ય મુદ્રાદિ ચ તસ્ય સંગ્રહો યથા શક્તિ સ્વસામર્થ્યાનુસારેણ યથાકાલં તત્ તત્ સમય એવ કર્તવ્યઃ તથા પશુમદ્ભિઃ રક્ષિત ગવાદિ પશુભિઃ પુરુષૈસ્તૃણસ્ય ચ સંગ્રહઃ કર્તવ્યઃ ॥૧૪૧॥

અ.દી:- અને ગૃહસ્થ સત્સંગી તેમણે પોતાના સામર્થ્ય પ્રમાણે ‘પોતાની શક્તિ પ્રમાણે’ સમયને અનુસરીને ‘તે તે કાળ પ્રમાણે’ જેટલો પોતાના ઘરમાં વરો હોય ‘પ્રતિવર્ષ જેટલા વ્યયની પોતાને જરૂર હોય’ તેટલા અન્ન ‘ડાંગરઆદિ અન્ન’ દ્રવ્યનો ‘રોકડ રકમાદિ દ્રવ્યનો’ સંગ્રહ જે તે કરવો અને જેના ઘરમાં પશુ હોય ‘ગાય, ભેંસ, ઘોડા આદિ પશુ હોય’ એવા જે ગૃહસ્થ તેમણે પોતાના સામર્થ્ય પ્રમાણે ચાર્યપૂજાનો સંગ્રહ કરવો. ॥૧૪૧॥

ગવાદીનાં પશૂનાં ચ તૃણતોયાદિભિર્યદિ ।

સમ્ભાવનં ભવેત્સ્વેન રક્ષ્યાસ્તે તર્હિ નાન્યથા ॥૧૪૨॥

અને ગાય, બળદ, ભેંસ, ઘોડા આદિક જે પશુ તેમની તૃણજળાદિકે કરીને પોતા વતે જો સંભાવના થાય તો તે પશુને રાખવા અને જો સંભાવના ન થાય તો ન રાખવાં. ॥૧૪૨॥

અ.દી. “ગવાદીનામિતિ” પશૂનાં પશુજાતીનાં ગવાદીનાં ગોમહિષ્યાશ્વાદીનાં તૃણતોયાદિભિઃ રક્ષણં યદિ સ્વેન નિજેન ભવેત્ તર્હિ તે પશવો રક્ષ્યાઃ સ્વગૃહે પાલનીયાઃ અન્યથા તુ ન રક્ષ્યાઃ રક્ષકાયાઽન્યસ્મૈઃ દેયા ઇત્યર્થઃ ॥૧૪૨॥

અ.દી:- અને ગાય, બળદ, ભેંસ, ઘોડા આદિક જે પશુ તેમની તૃણજાતિદિકે કરીને પોતા વતે જો સંભાવના થાય તો તે પશુને રાખવા ‘પોતાના ઘરે પાળવા’ અને જો સંભાવના ન થાય તો ન રાખવાં. ‘બીજાને આપી દેવા.’ ॥૧૪૨॥

સસાક્ષ્યમન્તરા લેખં પુત્રમિત્રાદિનાઽપિ ચ ।

ભૂવિત્તદાનાદાનાભ્યાં વ્યવહાર્યં ન કર્હિચિત્ ॥૧૪૩॥

અને સાક્ષીએ સહિત લખત કાર્યા વિના તો પોતાના પુત્ર અને મિત્રાદિક સાથે પણ પૃથ્વીને ધનનાં લેણદેણે કરીને વ્યવહાર જે તે ક્યારેય ન કરવો. ॥૧૪૩॥

અ.દી. “સસાક્ષ્યમિતિ” કિંચ સાક્ષ્યં ત્રયસાક્ષિણાં પૃથક્સ્વસ્વહસ્તાક્ષર ન્યાસસ્તેન સહિતં લેખંલેખ્યમ્ અન્તરાવિના પુત્રમિત્રાદિના સહાઽપિ ભૂઃ ક્ષેત્ર ભૂમિઃ વિત્તં હિરણ્ય રૂપ્યદિ દ્રવ્યં ચ તયોર્દાનમધમર્ણાર્પણમાદાનમુત્તમર્ણાદ્ગ્રહણં ચ તાભ્યામ્ કર્હિચિત્ ક્વાપિ ન વ્યવહાર્યમ્ ॥૧૪૩॥

અ.દી:- અને સાક્ષીએ સહિત લખત કાર્યા વિના ‘ઓછામાં ઓછા ત્રણ સાક્ષીને અલગ અલગ હસ્તાક્ષર કરાવી લખાણ કાર્યા વગર’ તો પોતાના પુત્ર અને મિત્રાદિક સાથે પણ પૃથ્વીને ધનનાં લેણદેણે ‘ખેતર, ઘરઆદિની તથા જમીન અને સુવર્ણઆદિ ધનના લેણદેણે કરીને’ વ્યવહાર જે તે ક્યારેય ન

કરવું. ‘અર્થાત્ દેવું એટલે ઋણ આપવું અને લેવું એટલે ધનને ધીરનાર પાસેથી ગ્રહણ કરવું તે દેવાલેતા પૂર્વે લખાણ કરી વ્યવહાર કરવો પણ તે વીના કયારેય ન કરવો.’ ॥૧૪૩॥

कार्ये वैवाहिके स्वस्यान्यस्य वाऽर्प्यधनस्य तु ।

भाषाबन्धो न कर्तव्यः ससाक्ष्यं लेखमन्तरा ॥१४४॥

અને પોતાનું અથવા બીજાનું જે વિવાહ સંબંધી કાર્ય તેને વિષે આપવા યોગ્ય જે ધન તેનું સાક્ષીએ સહિત લખત કર્યા વિના કેવળ બોલી જ ન કરવી ॥૧૪૪॥

અ.દી. “‘कार्यइति’” स्वस्य वैवाहिके विवाह सम्बन्धिनि कार्ये वाऽथवाऽन्यस्य वैवाहिके कार्ये च तु शब्दश्चार्थेऽर्प्यं कन्यादान कालेऽर्पणीयं च तद् धनं पारिबर्हं लक्षणं द्रव्यं च तस्य ससाक्ष्यं लेखमन्तरा भाषाबन्धः केवलं वाङ्मात्रेण प्रतिज्ञा न कर्तव्यः ॥१४४॥

અ.દી:- અને પોતાનું અથવા બીજાનું જે વિવાહ સંબંધી કાર્ય તેને વિષે આપવા યોગ્ય જે ધન ‘કન્યાદાન સમયે જે ધન કે વસ્તુઓ, પહેરામણી-કરિયાવરના રૂપમાં જે કાંઈ અપાતું હોય તે ધન’ તેનું સાક્ષીએ સહિત લખત કર્યા વિના કેવળ બોલી જ ન કરવી. ‘પ્રતિજ્ઞા જ ન જ કરવી.’ ॥૧૪૪॥

आयद्रव्यानुसारेण व्ययः कार्यो हि सर्वदा ।

अन्यथा तु महदुःखं भवेदित्यवधार्यताम् ॥१४५॥

અને પોતાની ઊપજનું દ્રવ્ય તેને અનુસારે નિરંતર ખર્ચ કરવો પણ તે ઊપરાંત ન કરવો અને જે ઊપજ કરતાં વધારે ખર્ચ કરે છે તેને મોટું દુઃખ થાય છે એમ સર્વ ગૃહસ્થોએ મનમાં જાણવું. ॥૧૪૫॥

અ.દી. “આયેતિ” આયદ્રવ્યં સ્વવૃત્યુદ્ધમ લાભાદ્રવ્યં તસ્યાઽનુસારેણૈવ સર્વદા વ્યયઃ કાર્યો ન તુ તદધિકઃ હીત્યવધારણે ઽન્યથાઽયદ્રવ્યાધિક વ્યય કરણે તુ મહદ્ દુઃખમ્ મુક્તમર્ણ કૃતોપદ્રવો ભવેદિત્યવધાર્યતામ્ ॥૧૪૫॥

અ.દી:- અને પોતાની ઉપજનું દ્રવ્ય ‘પોતાની વૃત્તિ ઉદ્ધમ થકી પ્રાપ્ત થયેલું જે દ્રવ્ય’ તેને અનુસારે નિરંતર ખર્ચ કરવો પણ તે ઉપરાંત ન કરવો ‘અધિક ન કરવો’ અને જે ઉપજ કરતાં વધારે ખર્ચ કરે છે ‘આયદ્રવ્યથી અધિક વ્યય કરે છે’ તેને મોટું દુઃખ થાય છે ‘દેણદાર દ્વારા કરાયેલ ઉપદ્રવ અર્થાત્ જેની પાસેથી જે વસ્તુ લાવ્યા હોય એ તે તેને પાછી ન આપીએ કે તેને કિંમતની રકમ ન આપીએ તો તે વસ્તુ આપનારા તરફથી કરાયેલો ઉપદ્રવ થાય છે’ એમ સર્વે ગૃહસ્થોએ મનમાં જાણવું. ॥૧૪૫॥

દ્રવ્યસ્યાઽયો ભવેદ્યાવાન્ વ્યયો વા વ્યાવહારિકે ।

તૌ સંસ્મૃત્ય સ્વયં લેખ્યૌ સ્વક્ષરૈઃ પ્રતિવાસર્મ્ ॥૧૪૬॥

અને પોતાના વ્યવહાર કાર્યને વિષે જેટલા ધનની ઉપજ હોય તથા જેટલા ખર્ચ હોય તે બેયને સંભારીને નિત્ય પ્રત્યે ૩૬૫ અક્ષરે કરીને પોતે તેનું નામું લખવું. ॥૧૪૬॥

અ.દી. “દ્રવ્યસ્યેતિ” વ્યાવહારિકે સ્વસ્ય વ્યવહાર કાર્યે દ્રવ્યસ્ય પદાર્થસ્ય યાવાનાયો ભવેત્ તથા વ્યયશ્ચ યાવાન્ ભવેત્ વા શબ્દશ્ચાર્થે તાવાયવ્યયૌ પ્રતિ વાસરં દિને દિને સંસ્મૃત્ય સ્વક્ષરૈઃ સુવાચ્ય વર્ણેઃ સ્વયં લેખ્યૌ ॥૧૪૬॥

અ.દી:- અને પોતાના વ્યવહાર કાર્યને વિષે જેટલા ધનની ઉપજ હોય તથા જેટલા ખર્ચ હોય તે બેયને સંભારીને ‘આવક અને જાવક તે બેયને

સંભારીને પ્રતિદિન' નિત્ય પ્રત્યે રૂડાં અક્ષરે કરીને પોતે તેનું નામું લખવું 'સારા કહેવાતા એવા અક્ષરે કરીને સ્વયં તેનું નામું લખવું.' ॥૧૪૬॥

નિજવૃત્યુદ્યમપ્રાપ્તધનધાન્યાદિતશ્ચ તૈ : ।

અર્પ્યો દશાંશઃ કૃષ્ણાય વિંશોઽશસ્તિવહ દુર્બલૈઃ ॥૧૪૭॥

અને તે ગૃહસ્થાશ્રમી સત્સંગી તેમણે પોતાની જે વૃત્તિ અને ઉદ્યમ તે થકી પામ્યું જે ધન ધાન્યાદિક તે થકી દશમો ભાગ કાઢીને શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનને અર્પણ કરવો અને જે વ્યવહારે દુર્બળ હોય તેમણે વીશમો ભાગ અર્પણ કરવો. ॥૧૪૭॥

અ.દી. “ નિજેતિ” તૈર્નિજસ્યવૃત્તિર્વર્ષાસનાદિરુદ્યમો જીવિકાર્થ વ્યાપાર માત્રં ચ તાભ્યાં પ્રાપ્તં યદ્ધન ધાન્યાદિ તસ્માત્ દશમોઽશો દશાંશઃ કૃષ્ણાયાર્પ્યઃ સમર્પણીયઃ ઇહ ગૃહસ્થેષુ દુર્બલૈરલ્પવૃત્યુદ્યમ ધનૈર્ભૂરિવ્યયૈર્ગૃહસ્થૈસ્તુ વિંશો વિંશતિતમોઽશોઽર્પ્યઃ ॥૧૪૭॥

અ.દી:- અને તે ગૃહસ્થાશ્રમી સત્સંગી તેમણે પોતાની જે વૃત્તિ 'વર્ષાસનઆદિકવૃત્તિ' અને ઉદ્યમ 'જીવિકાર્થે કરવા યોગ્ય વ્યાપાર' તે થકી પામ્યું જે ધન ધાન્યાદિક તે થકી દશમો ભાગ (દશ ટકા)કાઢીને શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનને અર્પણ કરવો અને જે વ્યવહારે દુર્બળ હોય 'જે ગૃહસ્થની અલ્પ વૃત્તિ અને વ્યાપાર હોય અને ધનનો વધુ વ્યય હોય' તેમણે 'ગૃહસ્થે' વીશમો ભાગ (પાંચ ટકા)અર્પણ કરવો. ॥૧૪૭॥

एकादशीमुखानां च व्रतानां निजशक्तिः ।

उद्यापनं यथाशास्त्रं कर्तव्यं चिन्तितार्थदम् ॥૧૪૮॥

અને એકાદશી આદિક જે વ્રત તેમનું જે ઉદ્યાપન તે જે તે પોતાના સામર્થ્ય પ્રમાણે યથા શાસ્ત્ર કરવું તે ઉદ્યાપન કેવું છે તો મનોવાંછિત ફળનું આપનારું છે. ॥૧૪૮॥

અ.દી. “‘एकादशीति’” एकादशी मुखमादिर्येषा तेषां चिन्तितार्थदं स्वोद्दिष्ट फलप्रदमुद्यापनं व्रतार्कादि प्रसिद्धं गो सुवर्णादि दान होमाद्युपेतमहापूजा लक्षणं कर्म च यथाशास्त्रं तद् विधानं शास्त्रमनतिक्रम्य निज शक्तितो यथाशक्तीत्यर्थः कर्तव्यम् ॥१४८॥

અ.દી:- અને એકાદશી આદિક જે વ્રત તેમનું જે ઉદ્યાપન તે જે તે પોતાના સામર્થ્ય પ્રમાણે યથા શાસ્ત્ર કરવું તે ઉદ્યાપન કેવું છે તો મનોવાંછિત ફળનું આપનારું છે ‘ઉદ્યાપન વ્રતાર્કાદિમાં પ્રસિદ્ધ છે તેમાં કહ્યા પ્રમાણે ઉદ્યાપનમાં ગાય, સુવર્ણાદિદાન, હોમઆદિ અને મહાપૂજા શાસ્ત્રમાં જે પ્રમાણે કહ્યું હોય તે પ્રમાણે શાસ્ત્રવિધિનું ઉલ્લંઘન કર્યા વિના યથાશક્તિ કરવું.’ ॥૧૪૮॥

कर्तव्यं कारणीयं वा श्रावणे मासि सर्वथा ।

बिल्वपत्रादिभिः प्रीत्या श्रीमहादेवपूजनम् ॥१४९॥

અને શ્રાવણ માસને વિષે શ્રી મહાદેવનું પૂજન જે તે બિલ્વપત્રાદિકે કરીને પ્રીતિ પૂર્વક સર્વ પ્રકારે પોતે કરવું અથવા બીજા પાસે કરાવવું. ॥૧૪૯॥

અ.દી. “કર્તવ્યમિતિ” શ્રાવણે માસિ બિલ્વ પત્રાદિભિરુપચારૈરિતિ શેષઃ શ્રી મહાદેવ પૂજનં પીત્યા સાદરં સર્વથાઽવશ્યમેવ કર્તવ્યં વા ઽથવા કારણીયં બ્રાહ્મણ દ્વારા વિધાપનીયમ્ ॥૧૪૯॥

અ.દી:- અને શ્રાવણ માસને વિષે શ્રી મહાદેવનું પૂજન જે તે બિલ્વપત્રાદિકે કરીને ‘બિલ્વપત્રાદિક ઉપચારોથી’ પ્રીતિ પૂર્વક ‘આદર પૂર્વક’ સર્વ પ્રકારે ‘સર્વથા અવશ્ય જ’ પોતે કરવું અથવા બીજા પાસે કરાવવું ‘બ્રાહ્મણ દ્વારા વિધિ પૂર્વક કરાવવું.’ ॥૧૪૯॥

॥ શ્રી કૃષ્ણાય નમોનમઃ ॥

શ્રીકૃષ્ણને નમસ્કાર

સ્વાચાર્યાન્ન ઋણં ગ્રાહ્યં શ્રીકૃષ્ણસ્ય ચ મન્દિરાત્ ।

તાભ્યાં સ્વવ્યવહારર્થં પાત્રભૂષાંશુકાદિ ચ ॥૧૫૦॥

અને પોતાના જે આચાર્ય તે થકી તથા શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનનાં જે મંદિર તે થકી કરજ ન કાઢવું અને વળી તે પોતાના આચાર્ય થકી અને શ્રીકૃષ્ણના મંદિર થકી પોતાના વ્યવહારને અર્થે પાત્ર, ઘરેણાં, અને વસ્ત્રાદિક જે વસ્તુ તે માંગી લાવવા નહિ. ॥૧૫૦॥

અ.દી. “સ્વાચાર્યદિતિ” સ્વસ્યાચાર્યાત્ ગુરોઃ સકાશાત્ તથા શ્રીકૃષ્ણસ્ય મન્દિરાચ્ચ ઋણં ન ગ્રાહ્યમ્ તૈરિતિ જ્ઞેયમ્ ॥ કિંચ સ્વસ્ય વ્યવહારો વિવાહાદિ કાર્યં તદર્થમ્

પાત્રાણિ ચ ભૂષા અલંકારાશ્ચાં શુકાનિ વસ્ત્રાણિ ચ તાન્યાદિ ભૂતાનિ યસ્ય વાહનાદેર્દ્રવ્યસ્ય તત્ સર્વં વ્યસ્તં સમસ્તં વા તાભ્યાં સ્વાચાર્ચં શ્રીકૃષ્ણમન્દિરાભ્યાં ન ગ્રાહ્યમ્ ॥૧૫૦॥

અ.દી:- અને પોતાના જે આચાર્ય 'ગુરુ' તે થકી તથા શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનનાં જે મંદિર તે થકી કરજ ન કાઢવું અને વળી તે પોતાના આચાર્ય થકી અને શ્રીકૃષ્ણના મંદિર થકી પોતાના વ્યવહારને 'વિવાહઆદી કાર્ય' અર્થે પાત્ર, ઘરેણાં, 'અલંકાર' અને વસ્ત્રાદિક જે વસ્તુ તે માંગી લાવવા નહિ. ॥૧૫૦॥

શ્રીકૃષ્ણગુરુસાધૂનાં દર્શનાર્થં ગતૌ પથિ ।

તત્સ્થાનેષુ ચ ન ગ્રાહ્યં પરાન્નં નિજપુણ્યહત્ ॥૧૫૧॥

અને શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન તથા પોતાના ગુરુ તથા સાધુ એમના દર્શન કરવાને અર્થે ગયે સતે માર્ગને વિષે પારકું અન્ન ખાવું નહિ, તથા શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન તથા પોતાના ગુરુ તથા સાધુ, તેમના જે સ્થાનક તેમને વિષે પણ પારકું અન્ન ખાવું નહિ, કેમકે જે તે પારકું અન્ન તો પોતાનાં પુણ્યને હરી લે એવું છે માટે પોતાની ગાંઠનું ખરચનું ખાવું. ॥૧૫૧॥

અ.દી. “શ્રીકૃષ્ણેતિ” શ્રીકૃષ્ણશ્ચ ગુરુશ્ચ સાધવઃ સાધુગુણ સમ્પન્નાઃ પુરુષાશ્ચ તેષાં દર્શનાર્થં ગતૌ ગમનેક્રિયમાણાયામિતિ શેષઃ પથિ ગમનાગમન માર્ગે તથા તત્ સ્થાનેષુ તેષાં શ્રીકૃષ્ણાદીનાં સ્થાનેષુ ચ પરાન્નં ન ગ્રાહ્યં સ્વકીયમેવાન્નં ભોજ્યં ન તુ પરસ્ય તત્ ગ્રાહ્યમ્ તત્ર હેતુ ગર્ભ વિશેષણં નિજપુણ્ય હરદિતિ ‘યસ્યાન્નં તસ્ય તત્ ફલમિતિસ્મૃતેઃ ॥૧૫૧॥

અ.દી:- અને શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન તથા પોતાના ગુરુ 'આચાર્ય' તથા સાધુ એમના દર્શન કરવાને અર્થે 'સાધુગુણ સંપન્ન પુરુષ એમના દર્શન કરવાને અર્થે' ગયે સતે માર્ગને વિષે પારકું અન્ન ખાવું નહિ, તથા શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન

તથા પોતાના ગુરૂ તથા સાધુ, તેમના જે સ્થાનક તેમને વિષે પણ પારકું અન્ન ખાવું નહિ, કેમકે જે તે પારકું અન્ન તો પોતાનાં પુણ્યને હરી લે એવું છે માટે પોતાની ગાંઠનું ખરચનું ખાવું. “પારકું અન્ન તે પોતાના પુણ્ય હરી લે તેવું છે તે સ્મૃતિમાં કહ્યું છે કે ‘યસ્યાન્નમશ્નન્પુરુષસ્તીર્થ ક્ષેત્ર વ્રતાનિ ચ। યજ્ઞં જપં તપો વાપિ કુર્યાત્તસ્યૈવ તત્ફલમ્। મનુષ્ય તીર્થોની અને ક્ષેત્રોની યાત્રા કરતી વખતે, વ્રત કરતી વેળાએ કે યજ્ઞ, જપ અને તપસ્યા કરતી વખતે જેનું અન્ન જમે છે, તો તે પવિત્ર કાર્યનું જ ફળ પણ તે અન્નના સ્વામીને જ મળે છે’ ॥૧૫૧॥

પ્રતિજ્ઞાતં ધનં દેયં યત્સ્યાત્તત્ કર્મકારિણે।

ન ગોપ્યમૃણશુદ્ધ્યાદિ વ્યવહાર્યં ન દુર્જનૈઃ ॥૧૫૨॥

અને પોતાના કામકાજ કરવા તેડયા જે મજૂર તેમને જેટલું ધન અથવા ધાન્ય દીધાનું કહ્યું હોય તે પ્રમાણે જ આપવું પણ તેમાંથી ઓછું ન આપવું અને પોતા પાસે કોઈ કરજ માંગતો હોય અને કરજ દઈ ચુક્યા હોઈ તે વાતને છાની ન રાખવી તથા પોતાનો વંશ તથા કન્યાદાન તે પણ છાનું ન રાખવું અને દુષ્ટ એવા જે જન તેમની સાથે વ્યવહાર ન કરવો. ॥૧૫૨॥

અ.દી. “પ્રતિજ્ઞાતમિતિ” કર્મ કારિણે કર્મ કરાય યદિતિ યાવત્ ધનં પ્રતિજ્ઞાતમેતાવત્ તે દાસ્યમીતિ પ્રતિ શ્રુતં સ્યાત્ તત્તાવદેવ ધનં દેયં ન તુ તદ્ ભંગઃ કર્તવ્યઃ ઋણ શુદ્ધિઃ સ્વકૃતર્ણાપ માર્જનં સા આદિર્યસ્ય સત્ સ્વકુલચ્યાપનાદિકર્મણસ્તત્ ન ગોપ્યં પ્રકાશનીયમ્ તથા દુર્જનૈઃ પાપબુદ્ધિભિર્નૈઃ સહ ન વ્યવહાર્યં વ્યવહારો ન કર્તવ્યઃ ॥૧૫૨॥

અ.દી:- અને પોતાના કામકાજ કરવા તેડયા જે મજૂર તેમને જેટલું ધન અથવા ધાન્ય દીધાનું કહ્યું હોય ‘પ્રતિજ્ઞા કરી હોય’ તે પ્રમાણે જ આપવું પણ

તેમાંથી ઓછું ન આપવું અને પોતા પાસે કોઈ કરજ માંગતો હોય અને કરજ દઈ ચુક્યા હોઈએ તે વાતને છાની ન રાખવી ‘અર્થાત્ નાણા ધીરનાર પાસેથી પોતે નાણું લીધું હોય અને તે પરત કરી દીધું હોય, તેને સાક્ષીની સામે જ લોકમાં જાહેર કરી દેવું પણ તે ગુપ્ત ન રાખવું’ તથા પોતાનો વંશ તથા કન્યાદાન ‘પોતાના કુળ પરંપરાગત વિખ્યાત એવું કર્મ અને કન્યાદાન’ તે પણ છાનું ન રાખવું અને દુષ્ટ એવા જે જન ‘પાપ બુદ્ધિવાળા એવા જે નર’ તેમની સાથે વ્યવહાર ન કરવો. ॥૧૫૨॥

દુષ્કાલસ્ય રિપૂણાં વા નૃપસ્યોપદ્રવેણ વા ।

લજ્જાધનપ્રાણનાશઃ પ્રાપ્તઃ સ્યાદ્યત્ર સર્વથા ॥૧૫૩॥

અને જે ઠેકાણે પોતે રહેતા હોઈએ તે ઠેકાણે કોઈક કઠણ ભૂંડો કાળ અથવા શત્રુ અથવા રાજા તેમને ઉપદ્રવે કરીને સર્વ પ્રકારે પોતાની લાજ જતી હોય કે ધનનો નાશ થતો હોય કે પોતાના પ્રાણનો નાશ થતો ॥૧૫૩॥

અ.દી. “દુષ્કાલસ્યેતિ” યત્ર દેશ દુષ્કાલસ્ય દુર્ભિક્ષસ્ય વા રિપૂણાં સ્વશત્રૂણાં વા નૃપસ્યોપદ્રવેણ પીડયા સર્વથા લજ્જા લૌકિકી ત્રયા ચ ધનં દ્રવ્યં ચ પ્રાણશ્ચ તેષાં નાશઃ પ્રાપ્તઃ સ્યાત્ સ ઇત્યુત્તરેણ સંબંધઃ ॥૧૫૩॥

અ.દી:- અને જે ઠેકાણે પોતે રહેતા હોઈએ તે ઠેકાણે કોઈક કઠણ ભૂંડો કાળ ‘દુષ્કાળનો ઉપદ્રવ થવા રૂપકાળ’ અથવા શત્રુ અથવા રાજા તેમના ‘પોતાનો શત્રુ તેમજ નૃપ’ ઉપદ્રવે કરીને ‘પીડાએ કરીને’ સર્વ પ્રકારે પોતાની લાજ ‘આબરૂ’ જતી હોય કે ધનનો નાશ થતો હોય ‘દ્રવ્યનો નાશ થતો હોય કે’ પોતાના પ્રાણનો નાશ થતો હોય ॥૧૫૩॥

મૂલદેશોઽપિ સ સ્વેષાં સદ્ય એવ વિચક્ષણૈઃ ।

ત્યાજ્યો મદાશ્રિતૈઃ સ્થેયં ગત્વા દેશાન્તરં સુખમ્ ॥૧૫૪॥

અને તે જો પોતાના મૂળ ગરાસનું તથા વતનનું ગામ હોય તો પણ તેનો વિવેકી એવા જે અમારા સત્સંગી ગૃહસ્થ તેમણે તત્કાળ ત્યાગ કરી દેવો અને જ્યાં ઉપદ્રવ ન હોય તેવો જે બીજા દેશ તે પ્રત્યે જઈને સુખેથી રહેવું. ॥૧૫૪॥

અ.દી. “મૂલદેશ ઇતિ” સઃ સ્વેષાં સ્વજનાનાં મૂલદેશોઽપિ કુલપરમ્પરાગત દેશોઽપિ વિચક્ષણૈઃ ‘જીવન્નરો ભદ્રશતાનિ પશ્યતી’ ત્યાદિ દેશ વાક્યાર્થ નિપુણૈર્મ મદાશ્રિતૈઃ પુરુષૈઃ સદ્યેવ ત્યાજ્યઃ તતશ્ચ દેશાન્તરં યત્ર સ્વ નિર્વાહઃ સ્યાત્ તં દેશં ગત્વા તત્રેતિ શેષઃ સુખં યથા તથા સ્થેયમ્ ॥૧૫૪॥

અ.દી:- અને તે જો પોતાના મૂળ ગરાસનું ‘પોતાની વંશપરંપરાગત રહેવાનો દેશ’ તથા વતનનું ગામ હોય તો પણ તેનો વિવેકી ‘જીવિત પુરુષ સોએસો કલ્યાણકારી પરિણામને જુએ છે આદિ વાક્યોમાં નિપુણ’ એવા જે અમારા સત્સંગી ગૃહસ્થ તેમણે તત્કાળ ત્યાગ કરી દેવો અને જ્યાં ઉપદ્રવ ન હોય તેવા જે બીજા દેશ પ્રત્યે પોતાના નિર્વાહ અર્થે અન્ય દેશ પ્રત્યે જઈને સુખેથી રહેવું. ॥૧૫૪॥

આદ્યૈસ્તુ ગૃહિભિઃ કાર્યા અહિંસા વૈષ્ણવા મચ્ચાઃ ।

તીર્થેષુ પર્વસુ તથા ભોજ્યા વિપ્રાશ્ચ સાધવઃ ॥૧૫૫॥

અને ઘનાઢય એવા જે ગૃહસ્થ સત્સંગી તેમણે હિંસાએ રહિત એવા જે વિષ્ણુ સંબંધી યજ્ઞ તે કરવા તથા તીર્થને વિષે તથા દ્વાદશી આદિક પર્વને વિષે બ્રાહ્મણ તથા સાધુ તેમને જમાડવા. ॥૧૫૫॥

અ.દી. “આદ્યૈરિતિ” આદ્યૈઃ પ્રાચીન પુણ્ય કર્મ વશાત્ પ્રાપ્ત વિપુલ ધનૈર્ગૃહિભિર્ગૃહસ્થૈસ્ત્વહિંસાઃ પ્રાણિ હિંસા રહિતાઃ વૈષ્ણવા વિષ્ણુ દેવતાકા મઘા યજ્ઞાઃ કાર્યાઃ તથા તીર્થેષુ પુરાણ પ્રસિદ્ધ પુણ્યસ્થાનેષુ પર્વસુ અમાવાસ્યા સંક્રાન્ત્યાદિષુ વિપ્રાઃ સાધવશ્ચ ભોજ્યાઃ મિષ્યન્નૈસ્સન્તર્પણીયાઃ ॥૧૫૫॥

અ.દી:- અને ઘનાઢય ‘પ્રાચીન પુણ્ય કર્મ વશાત પ્રાપ્ત વિપુલ ઘનવાળા’ એવા જે ગૃહસ્થ સત્સંગી તેમણે હિંસાએ રહિત ‘પ્રાણિ હિંસાએ રહિત’ એવા જે વિષ્ણુ સંબંધી યજ્ઞ ‘વિષ્ણુદેવતા સંબંધી યજ્ઞ’ તે કરવા તથા તીર્થને વિષે ‘પુરાણ પ્રસિદ્ધ પુણ્ય સ્થાનોમાં’ તથા દ્વાદશી આદિક પર્વ ‘દ્વાદશી, અમાવસ્યા, મકરસંક્રાન્તિ ઇત્યાદિ પર્વ’ ને વિષે બ્રાહ્મણ તથા સાધુ તેમને જમાડવા. ‘મિષ્ટાન્નથી તૃપ્ત કરવા ॥૧૫૫॥

મહોત્સવા ભગવતઃ કર્તવ્યા મન્દિરેષુ તૈઃ ।

દેયાનિ પાત્રવિપ્રેભ્યો દાનાનિ વિવિધાનિ ચ ॥૧૫૬॥

તે ઘનાઢય એવા જે ગૃહસ્થ સત્સંગી તેમણે ભગવાનના મંદિરને વિષે મોટા ઉત્સવ કરાવવા અને સુપાત્ર એવા જે બ્રાહ્મણ તેમને નાના પ્રકારનાં દાન દેવા. ॥૧૫૬॥

અ.દી. “મહોત્સવા ઇતિ” તૈશ્ચ મંદિરેષુ ભગવદાલયેષુ ભગવતઃ સમ્બન્ધિનો મહાન્ત ઉત્સવાઃ કર્તવ્યાઃ કિંચ પાત્રભૂતા વિપ્રાઃ પાત્ર વિપ્રાસ્તેભ્યો વિવિધાનિ દાનાનિ ગોસુવર્ણાદીનિ દેયાનિ ॥૧૫૬॥

અ.દી:- તે ઘનાઢય એવા જે ગૃહસ્થ સત્સંગી તેમણે ભગવાનના મંદિરને વિષે મોટા ઉત્સવ ‘ભગવાન સંબંધિ મહોત્સવ’ કરાવવા અને સુપાત્ર એવા જે

બ્રાહ્મણ ‘વિપ્ર’ તેમને નાના પ્રકારનાં દાન દેવા. ‘ગાય સુવર્ણ આદી દાન દેવા’

॥૧૫૬॥

મદાશ્રિતૈર્નૃપૈર્ધર્મશાસ્ત્રમાશ્રિત્ય ચાખિલાઃ ।

પ્રજાઃ સ્વાઃ પુત્રવત્પાલ્યા ધર્મઃ સ્થાપ્યો ધરાતલે ॥૧૫૭॥

અને અમારા આશ્રિત એવા જે સત્સંગી રાજા તેમણે ધર્મશાસ્ત્રને આશરીને પોતાના પુત્રની પેઠે પોતાની પ્રજાનું પાલન કરવું અને પૃથ્વીને વિષે ધર્મનું સ્થાપન કરવું. ॥૧૫૭॥

અ.દી. રાજધર્મમાહ । “મદાશ્રિતૈરિતિ” દ્વાભ્યામ્ મદાશ્રિતૈર્નૃપૈર્ધર્મશાસ્ત્રં યાજ્ઞવલ્કીયાદ્યાશ્રિત્ય તદનુસારેણેત્યર્થઃ સ્વાઃ સ્વકીયા અખિલાઃ પ્રજા પુત્રવત્ સ્વપુત્રા ઇવ પાલ્યા ધરાતલે સર્વત્ર સ્વદેશે ધર્મઃ સ્થાપ્યશ્ચ ॥૧૫૭॥

અ.દી:- ‘હવે રાજાના ધર્મને બે શ્લોકથી કહે છે’ અને અમારા આશ્રિત એવા જે સત્સંગી રાજા તેમણે ધર્મશાસ્ત્રને આશરીને ‘યાજ્ઞવલ્ક્યાદિસ્મૃતિને અનુસાર’ પોતાના પુત્રની પેઠે પોતાની પ્રજાનું ‘સમસ્ત પ્રજાનું’ પાલન કરવું અને પૃથ્વીને વિષે ‘સર્વત્ર પોતાના દેશને વિષે’ ધર્મનું સ્થાપન કરવું. ॥૧૫૭॥

રાજ્યાઙ્ગોપાયષડ્વર્ગા જ્ઞેયાસ્તીર્થાનિ ચાઙ્ગસા ।

વ્યવહારવિદઃ સભ્યા દણ્ડ્યાદણ્ડ્યાશ્ચ લક્ષણૈઃ ॥૧૫૮॥

અને તે રાજા તેમણે રાજ્યનાં જે સાત અંગ તથા ચાર ઉપાય તથા છ ગુણો તે જે તે લક્ષણે કરીને યથાર્થ પાળે જાણવાં અને તીર્થ જે ચાર મોકલ્યાનાં સ્થાનક તથા વ્યવહારનાં જાણનારા જે સભાસદ તથા દંડવા યોગ્ય જે માણસ તથા દંડવા યોગ્ય નહિ એવા જે માણસ, એ સર્વને લક્ષણે કરીને યથાર્થ પાળે જાણવા. ॥૧૫૮॥

અ.દી. “ રાજ્યેતિ” રાજ્યસ્યઙ્ગાનિ સ્વામ્યમાત્યાદીનિ ચ ઉપાયાઃ સામાદયશ્ચ
ષડ્વર્ગઃ સન્ધિ વિગ્રહાદિશ્ચ તેઽઙ્ગસા તત્ત્વતો જ્ઞેયાઃ તીર્થાનિ નીતિશાસ્ત્ર પ્રસિદ્ધાનિ
ચારનિયોગ સ્થાનાનિ ચાઙ્ગસા જ્ઞેયાનિ તથા વ્યવહારાનૃણાદાનાદીનષ્ટાદશ વિદન્તીતિ
તથોક્તાઃ સભ્યાઃ સભાસદશ્ચ લક્ષણૈરઙ્ગસા દંડ્યાદંડાર્હાશ્ચ અદંડના દંડાનર્હાશ્ચ
તેપિલક્ષણૈરંજસાજ્ઞેયાઃ ॥૧૫૮ ॥

અ.દી:- અને રાજા તેમણે રાજ્યનાં જે સાત અંગ ‘સ્વયં રાજા, મંત્રિવર્ગ,
મિત્રો, ખજાનો, રાષ્ટ્ર-પ્રજા, કિલ્લાઓ, સૈન્ય એ રાજ્યના સાત અંગો’ તથા
ચાર ઉપાય ‘સામ, દામ, ભેદ, અને દંડ આ ચાર ઉપાય’ તથા છ ગુણો ‘સંધિ,
વિગ્રહ, યાન, દ્વેદીભાવ, સમાશ્રય અને સ્થાન આ છ ગુણો’ તે જે તે લક્ષણો
કરીને યથાર્થ પાછો જાણવાં અને તીર્થ ‘રાજનીતિ શાસ્ત્રમાં પ્રસિદ્ધ મંત્રી,
પુરોહિત, યુવરાજ, સેનાપતિ, રાષ્ટ્રપાલ, અંતપુરનો અધિકારી, જેલનો
અધિકારી, કોષાધ્યક્ષ, કરવાના અને ન કરવાના કાર્યનો વ્યવસ્થાપક,
ન્યાયાધિશ, નગરપતિ, વેતન ચૂકવનાર, ધર્માધ્યક્ષ, સભાધ્યક્ષ, દંડપાલ,
સભાધ્યક્ષ, દુર્ગપાલ, રાજપાલ, અને
અટવીપાદ(જંગલનોઉચ્ચનિયામકઅધિકારી) અઢાર તીર્થ’ જે ચાર મોકલ્યાનાં
સ્થાનક તથા વ્યવહારનાં જાણનારા જે સભાસદ તથા દંડવા યોગ્ય જે માણસ
તથા દંડવા યોગ્ય નહિ એવા જે માણસ, એ સર્વને લક્ષણો કરીને યથાર્થ પાછો
જાણવા. ॥૧૫૮॥

સમર્તૃકાભિર્નારીભિઃ સેવ્યઃ સ્વપતિરીશવત્ ।

અન્થો રોગી દરિદ્રો વા ષણ્ઢો વાચ્યં ન દુર્વચઃ ॥૧૫૯ ॥

હવે સુવાસિની બાઈઓના વિશેષ ધર્મ કહીએ છીએ અમારે આશ્રિત જે સુવાસિની બાઈઓ તેમણે પોતાનો પતિ અંધ હોય, રોગી હોય, દરિદ્રી હોય, નપુંસક હોય તો પણ તેને ઇશ્વરની પેઠે સેવવો અને તે પતિ પ્રત્યે કટુ વચન ન બોલવું. ॥૧૫૯॥

અ.દી. “સ્ત્રીધર્માનાહષોડશભિઃ” તત્રાદૌ પતિવ્રતા ધર્માનાહ સમર્તૃકાભિરિતિ ચતુર્ભિઃ સમર્તૃકાભિર્નારીભિઃ સ્વસ્યાત્મનઃ પતિર્ભર્તા અન્ધો વા રોગી વા દરિદ્રો વા ષણ્ઢો પુંસ્ત્વરહિતોઽપિ ઈશવદીશ્વર ઇવ સેવ્યઃ પ્રેમ્ણા પરિચરણીયો દુર્વચઃ પરુષ વચનં ન વાચ્યમ્ ॥૧૫૯॥

અ.દી:- “હવે સ્ત્રીઓના ધર્મ સોળ શ્લોકથી કહે છે તેમાં સૌ પ્રથમ સુવાસિની બાઈ ‘પતિવ્રતા સ્ત્રી’ ઓના વિશેષ ધર્મો ચાર શ્લોકો થી કહે છે”- અમારે આશ્રિત જે સુવાસિની બાઈઓ તેમણે પોતાનો પતિ અંધ હોય, રોગી હોય, દરિદ્રી હોય, નપુંસક હોય ‘પુંસત્વ રહિત હોય’ તો પણ તેને ઇશ્વરની પેઠે સેવવો ‘પ્રેમથી સેવા કરવી’ અને તે પતિ પ્રત્યે કટુ વચન વચન ન બોલવું’ ॥૧૫૯॥

રૂપયૌવનયુક્તસ્ય ગુણિનોઽન્યનરસ્ય તુ ।

પ્રસન્નો નૈવ કર્તવ્યસ્તાભિઃ સાહજિકોઽપિ ચ ॥૧૬૦॥

અને તે સુવાસિની સ્ત્રીઓ તેમણે રૂપને યૌવન તેણે યુક્ત અને ગુણવાન એવો જે અન્ય પુરુષ તેનો પ્રસંગ સહજ સ્વભાવે પણ ન કરવો. ॥૧૬૦॥

અ.દી. રૂપેતિ કિંચ તાભિઃ રૂપં શરીર સૌન્દર્યં ચ યૌવનં તારુણ્યં ચ તાભ્યાં યુક્તસ્ય ગુણિનો વિદ્યાદિગુણયુક્તસ્યાઽપ્યન્ય નરસ્ય પરપુરુષસ્ય તુ સાહજિકઃ આપાતતોઽપિ પ્રસંગો નૈવ કર્તવ્યઃ ॥૧૬૦॥

અ.દી:- અને તે સુવાસિની સ્ત્રીયો તેમણે રૂપને યૌવન તેણે યુક્ત ‘યુવા અવસ્થાએ યુક્ત’ અને ગુણવાન ‘વિદ્યાદિ ગુણે યુક્ત’ એવો જે અન્ય પુરુષ ‘પરપુરુષ’ તેનો પ્રસંગ સહજ સ્વભાવે પણ ‘કારણ વિના પણ’ ન કરવો ॥૧૬૦॥
નરેક્ષ્યનાભ્યૂરુ કુચાઽનુત્તરીયા ચ નો ભવેત્ ।

સાધ્વી સ્ત્રી ન ચ ભણ્ડેક્ષા ન નિર્લજ્જાદિસઙ્ગિની ॥૧૬૧॥

અને પતિવ્રતા એવી જે સુવાસિની સ્ત્રીયો તેમણે પોતાની નાભિ, સાથળ અને છાતી તેને બીજો પુરુષ દેખે એમ ન વર્તવું અને ઓઢ્યાના વસ્ત્ર વિના ઉઘાડે શરીરે ન રહેવું અને ભાંડ ભવાઈ જોવા ન જવું અને નિર્લજ્જ એવી જે સ્ત્રીયો તથા સ્વૈરિણી કામિની અને પુંચ્ચલી એવી જે સ્ત્રીયો તેમનો સંગ ન કરવો. ॥૧૬૧॥

અ.દી. “નરેક્ષ્યેતિ” સાધ્વી પતિવ્રતાસ્ત્રી જાતાવેક વચનં નરૈરીક્ષ્યં દૃશ્યં નાભ્યૂરુ કુચં યસ્યાઃ સા તથોક્તા ન ભવેત્ અનુત્તરીયોત્તરીય વસ્ત્ર રહિતા ચ ન ભવેત્ તથા ભણ્ડાન્ પારિહાસિકાનીક્ષત ઇતિ તથા ચ ન ભવેત્ તથા નિર્લજ્જાદિ સઙ્ગિની ચ ન ભવેત્ આદિશબ્દાત્ સ્વૈરિણ્યાદિ ગ્રહણમ્ ॥૧૬૧॥

અ.દી :- અને પતિવ્રતા એવી જે સુવાસિની સ્ત્રીયો તેમણે પોતાની નાભિ, સાથળ અને છાતી તેને બીજો પુરુષ દેખે એમ ન વર્તવું અને ઓઢ્યાના વસ્ત્ર વિના ‘ઉત્તરીયવસ્ત્રવિના’ ઉઘાડે શરીરે ન રહેવું અને ભાંડ ભવાઈ જોવા

ન જવું અને નિર્લજ્જ એવી જે સ્ત્રીયો તથા સ્વૈચ્છી કામિની અને પુંશ્ચલી એવી જે સ્ત્રીયો તેમનો સંગ ન કરવો. ॥૧૬૧॥

ભૂષાસદંશુક ધૃતિઃ પરગે હો પવેશનમ્ ।

ત્યાજ્યં હાસ્યાદિ ચ સ્ત્રીભિઃ પત્યૌ દેશાન્તરં ગતે ॥૧૬૨॥

અને તે સુવાસિની સ્ત્રીયો તેમણે પોતાનો પતિ પરદેશ ગયે સતે આભૂષણ ન ધારવાં, રૂડાં વસ્ત્ર ન પહેરવાં, પારકે ઘેર બેસવાં ન જવું અને હાસ્ય વિનોદાદિકનો ત્યાગ કરવો. ॥૧૬૨॥

અ.દી. “ભૂષેતિ” પત્યૌ સ્વભર્તરિ દેશાન્તરં ગતે સતિ સ્ત્રિભિર્ભૂષા ભૂષણૈરઙ્ગ પરિષ્કારઃ સતાં બહુ મૂલ્યાનામ્ શુકાનાં વસ્ત્રાણાં ધૃતિર્ધારણં ચ ત્યાજ્યામિતિ લિંઙ્ગ વિપરિણામેન યોજ્યમ્ પરગેહે ઉપવેશનં ચ ત્યાજ્યમ્ હાસ્યમટ્ટહાસઆદિર્યસ્ય સમાજોત્સવ દર્શનાદેસ્તચ્ચ ત્યાજ્યમ્ ॥૧૬૨॥

અ.દી:- અને તે સુવાસિની સ્ત્રીયો તેમણે પોતાનો પતિ પરદેશ ગયે સતે આભૂષણ ન ધારવાં ‘આભૂષણ પોતાના અંગ પર ન ધારવા’, રૂડાં વસ્ત્ર ‘બહુમૂલ્યવાળા વસ્ત્ર’ ન પહેરવાં પારકે ઘેર બેસવાં ન જવું અને હાસ્ય વિનોદાદિકનો ત્યાગ કરવો. ‘આદી શબ્દથી ક્યાંય મેળો કે સામાજિક ઉત્સવ નિમિત્તે લોકો ભેગા થયા હોય ત્યાં પણ ન જવું’. ॥૧૬૨॥

વિધવાભિસ્તુ યોષાભિઃ સેવ્યઃ પતિધિયા હરિઃ ।

આજ્ઞાયાં પિતૃપુત્રાદેર્વૃત્યં સ્વાતન્ત્ર્યતો ન તુ ॥૧૬૩॥

હવે વિધવા સ્ત્રીયોના વિશેષ ધર્મ કહીએ છીએ અમારે આશ્રિત જે વિધવા સ્ત્રીયો તેમણે પતિબુદ્ધિએ કરીને શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનને સેવવા અને પોતાના પિતા પુત્રાદિક જે સંબન્ધ તેમની આજ્ઞાને વિષે વર્તવું પણ સ્વતન્ત્ર પણ ન વર્તવું. ॥૧૬૩॥

અ.દી. “વિધવા ધર્માનાહ દશભિઃ । “વિધવાભિરિતિ” વિધવાભિર્યોષાભિસ્તુ હરિઃ શ્રીકૃષ્ણ એવ પતિધિયાઃ સ્વ ભર્તૃ બુદ્ધ્યા સેવ્યઃ પતિદિનં પરિચરણીયઃ ॥ તથા તાભિઃ પિતૃ પુત્રાદેઃ સ્વ પોષકસ્યાઽઽજ્ઞાયાં વૃત્યં ન તુ સ્વાતન્ત્ર્યઃ સ્વતન્ત્ર તયા ન વર્તનીયમ્ ॥૧૬૩ ॥

અ.દી:- ‘હવે વિધવા સ્ત્રીયોના વિશેષ ધર્મ દશ શ્લોકથી કહે છે’ અમારે આશ્રિત જે વિધવા સ્ત્રીયો તેમણે પતિબુદ્ધિએ કરીને શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનને ‘શ્રીહરિને’ સેવવા ‘પ્રતિદિન સેવા કરવી’ અને પોતાના પિતા પુત્રાદિક જે સંબન્ધ ‘પોતાનું પોષણ કરનારા પિતાપુત્રાદિક જે સંબન્ધ’ તેમની આજ્ઞાને વિષે વર્તવું પણ સ્વતન્ત્ર પણ ન વર્તવું. ॥૧૬૩॥

સ્વાસન્નસમ્બન્ધહીના નરાઃ સ્પૃશ્યા ન કર્હિચિત્ ।

તરુણૈસ્તૈશ્ચ તારુણ્યે ભાષ્યં નાવશ્યકં વિના ॥૧૬૪ ॥

અને તે વિધવા સ્ત્રીયો તેમણે પોતાની સમીપ સંબંધ વિનાના જે પુરુષ તેમનો સ્પર્શ ક્યારેય ન કરવો અને પોતાના યુવાવસ્થાને વિશે અવશ્યકાર્ય વિના સમીપ સંબંધ વિનાના જે યુવા પુરુષ તેમની સાથે ક્યારેય પણ બોલવું નહિ. ॥૧૬૪॥

અ.દી. “સ્વાસન્નેતિ” તાભિર્વિધવાભિઃ સ્વાસન્ન સમ્બન્ધહીના દૂર સમ્બન્ધા અસમ્બન્ધા નરાઃ કર્હિચિત્ ક્વાપિ ન સ્પૃશ્યાઃ તથા તારુણ્યે સ્વતારુણ્યાવસ્થાયાં વર્તમાનાયાં

સત્યામ્ આવશ્યકં કાર્યં વિના તરુણૈશ્ચત્વારિંશન્યૂન વર્ષેસ્તર્નૈઃ સહ ન ભાષ્યં ચાવશ્યક
કાર્યં તુ યાવદુપયુક્તં ભાષણં તૈઃ સહ કર્તવ્યમ્ ॥૧૬૪॥

અ.દી:- અને તે વિધવા સ્ત્રીઓ તેમણે પોતાના સમીપ સંબંધ વિનાના
'દૂરના સંબંધિ કે અસંબંધિ' જે પુરૂષ તેમનો સ્પર્શ ક્યારેય ન કરવો અને
પોતાના યુવાવસ્થાને વિશે અવશ્યકાર્ય વિના સમીપ સંબંધ વિનાના જે યુવા
પુરૂષ ' ચાલિસ વર્ષથી ન્યૂન વર્ષવાળા પુરૂષ' તેમની સાથે ક્યારેય પણ બોલવું
નહિ. 'પરંતુ આવશ્યક કાર્ય ઉપસ્થિત થાય ત્યારે વિધવા સ્ત્રીઓએ પુરૂષ સાથે
બોલવામાં કોઈ દોષ નથી.' ॥૧૬૪॥

સ્તનન્ધયસ્ય નુઃ સ્પર્શો ન દોષોઽસ્તિ પશોરિવ ।

આવશ્યકે ચ વૃદ્ધસ્ય સ્પર્શો તેન ચ ભાષણે ॥ ૧૬૫ ॥

અને ધાવણો જે બાળક તેના સ્પર્શને વિષે તો જેમ પશુને અડી જવાય
અને દોષ નથી તેમ દોષ નથી અને કોઈ અવશ્યનું કામકાજ પડે તેને વિષે
કોઈક વૃદ્ધ પુરૂષને અડી જવાય તથા તે વૃદ્ધ સાથે બોલાય તેને વિષે દોષ નથી.
॥૧૬૫॥

અ.દી. “સ્તનન્ધયસ્યેતિ” તાભિરિતિ સમ્બન્ધ્યતે સ્તનન્ધયતીતિ સ્તનન્ધય સ્તસ્ય
નુર્બાલ્યાવસ્થસ્ય નરસ્ય સ્પર્શો પશોઃ સ્પર્શો ઇવ દોષો બ્રહ્મચર્ય વ્રતભઙ્ગ લક્ષણો નાસ્તિ
તથાઽવશ્યકે કાર્યે સતિ વૃદ્ધસ્ય ચત્વારિંશદ્વર્ષોર્ધ્વવયસઃ પુરુષસ્ય સ્પર્શો તેન સહ ભાષણે
ચ દોષો નાસ્તીતિ જ્ઞેયમિતિ શેષઃ ॥૧૬૫ ॥

અ.દી:- અને ધાવણો જે બાળક તેના સ્પર્શને વિષે તો જેમ પશુને અડી
જવાય અને દોષ નથી તેમ દોષ નથી 'તેના સ્પર્શમાં બ્રહ્મચર્યના ભંગરૂપ દોષ

નથી' અને કોઈ અવશ્યનું કામકાજ પડે તેને વિષે કોઈક વૃદ્ધ પુરૂષને 'ચાલીશ વર્ષથી વધારે ઉંમરનાં એવા જે વૃદ્ધ પુરૂષને' અડી જવાય તથા તે વૃદ્ધ સાથે બોલાય તેને વિષે દોષ નથી એમ જાણવું. ॥૧૬૫॥

વિદ્યાઽનાસન્નસમ્બન્ધાત્તાભિઃ પાઠ્યા ન કાઽપિ નુઃ ।

વ્રતોપવાસૈઃ કર્તવ્યો મુહુર્દે હૃદમસ્તથા ॥૧૬૬॥

અને તે વિધવા સ્ત્રીયો તેમણે પોતાના સમીપ સંબંધ વિનાના જે પુરૂષ તે થકી કોઈ પણ વિદ્યા ન ભણવી અને વ્રત ઉપવાસે કરીને વારંવાર પોતાના દેહનું દમન કરવું. ॥૧૬૬॥

અ.દી. “વિદ્યેતિ” તાભિરનાસન્ન સમ્બન્ધાત્ સમીપ સમ્બન્ધ રહિતાત્ નુઃ પુંસઃ સકાશાત્ ક્વાપિ વિદ્યા ન પાઠ્ય ન પઠનીયા તથા તાભિર્વ્રતોપવાસૈઃ કૃચ્છ્ર ચાન્દ્રાયણાદિભિર્મુહુઃ પુનઃ પુનઃ દેહસ્ય દમઃ કૃશીકરણં સ ચ કર્તવ્યઃ ॥૧૬૬॥

અ.દી:- અને તે વિધવા સ્ત્રીયો તેમણે પોતાના સમીપ સંબંધ વિના ના જે પુરૂષ તે થકી કોઈ પણ વિદ્યાન ભણવી અને વ્રત ઉપવાસે કરીને ‘કૃચ્છ્રચાન્દ્રાયણાદિ વ્રત ઉપવાસે કરીને’ વારંવાર પોતાના દેહનું દમન ‘કૃશીકરણ’ કરવું. ॥૧૬૬॥

ધનં ચ ધર્મકાર્યે ઽપિ સ્વનિર્વાહોપયોગિ યત્ ।

દેયં તાભિર્ન તત્ ક્વાપિ દેયં ચેદધિકં તદા ॥૧૬૭॥

અને તે વિધવા સ્ત્રીયો તેમણે પોતાના ઘરમાં પોતાના જીવન પર્યન્ત દેહ નિર્વાહ થાય એટલું જ જો ધન હોય તો તે ધન જે તે ધર્મ કાર્યને વિષે પણ ન આપવું અને જો તેથી અધિક હોય તો આપવું. ॥૧૬૭॥

અ.દી. “ધનમિતિ” તાભિરિત્યન્વેતિ સ્વનિર્વાહોપયોગિ સ્વદેહ સ્થિતિ માત્ર પર્યાપ્તં
યદ્ધનં ભવેત્ તત્તુ ધર્મકાર્યેઽપિ ક્વાપિ ન દેયમ ધિકં ચેત્ તદા તુ દેયમ્ ॥૧૬૭॥

અ.દી:- અને તે વિધવા સ્ત્રીઓ તેમણે પોતાના ઘરમાં પોતાના જીવન
પર્યંત દેહ નિર્વાહ થાય એટલું જ જો ધન હોય ‘જીવંત પર્યંત દેહની સ્થિતિ રહે
એટલું જો ધન હોય’ તો તે ધન જે તે ધર્મ કાર્યને વિષે પણ ન આપવું અને જો
તેથી અધિક હોય તો આપવું. ॥૧૬૭॥

કાર્યશ્ચ સકૃદાહારસ્તાભિઃ સ્વાપસ્તુ ભૂતલે ।

મૈથુનાસક્તયોર્વીક્ષા ક્વાપિ કાર્યા ન દેહિનોઃ ॥૧૬૮॥

અને વિધવા સ્ત્રીઓ તેમણે સુવાસિની સ્ત્રીના જેવો વેષ ન ધારવો તથા
સંન્યાસણી તથા વેરાગણી તેના જેવો વેષ ન ધારવો અને પોતાના દેશકુળ અને
આચાર તેને વિરૂદ્ધ એવો જે વેષ તે પણ ક્યારેય ન ધારવો. ॥૧૬૮॥

અ.દી. “કાર્ય ઇતિ” તાભિરાહારો ભોજનં સકૃદેકવારં કાર્યશ્ચ પુનઃ સ્વાપઃ શયનં
તુ ભૂતલેકાર્યો ન ચ્વવાયામ્ મૈથુન આસક્તૌ તત્પરૌ તદોર્દેહિનોઃ પ્રાણિનો વીક્ષા બુદ્ધિ
પૂર્વકમીક્ષણં ચ ક્વાપિ ન કાર્યા ॥૧૬૮॥

અ.દી:- અને વિધવા સ્ત્રીઓ તેમણે સુવાસિની સ્ત્રીના જેવો વેષ
‘ભર્તાયુક્ત સુવાસિની સ્ત્રીઓ જેઓ વિવિધ પ્રકારના વસ્ત્ર અલંકાર ધારણ
કરી પોતાના શરીરને સજાવે છે એવો વેષ’ ન ધારવો તથા સંન્યાસણી તથા
વેરાગણી તેના જેવો વેષ ન ધારવો અને પોતાના દેશકુળ અને આચાર તેને
વિરૂદ્ધ એવો જે વેષ તે પણ ક્યારેય ન ધારવા. ॥૧૬૮॥

વેષો ન ધાર્યસ્તાભિશ્ચ સુવાસિન્યાઃ સ્ત્રિયાસ્તથા ।

ન્યાસિન્યા વીતરાગાયા વિકૃતશ્ચ ન કર્હિચિત્ ॥૧૬૯॥

અને તે વિધવા સ્ત્રીયો તેમણે એકવાર આહાર કરવો અને પૃથ્વીને વિષે સૂવું અને મૈથુનાસક્ત એવા જે પશુપક્ષી આદિક જીવ પ્રાણીમાત્ર તેમને જોવા નહિ. ॥૧૬૯॥

અ.દી. “વેષ इति” તાભિઃ સુવાસિન્યાઃ સમર્તૃકાયાઃ સ્ત્રિયાઃ તત્ સદૃશ इत्यर्थઃ વેષો વસ્ત્રાલંકાર ધારણે નાજ્ઞ પરિષ્કાર લક્ષણો ન ધાર્યઃ તથા ન્યાસિન્યા સન્યાસિન્યાઃ વીતરાગાયાશ્ચ વેષો ન ધાર્યઃ વિકૃતો નિજ દેશ કુલાચાર વિરુદ્ધો વેષશ્ચ કર્હિચિદપિ ન ધાર્યઃ ॥૧૬૯॥

અ.દી:- અને તે વિધવા સ્ત્રીયો તેમણે એકવાર આહાર કરવો અને પૃથ્વીને વિષે સૂવું ‘પણ પલંગ પર નહિ’ અને મૈથુનાસક્ત એવા જે પશુપક્ષી આદિક જીવ પ્રાણી માત્ર તેમને જોવા નહિ ‘બુદ્ધિ પૂર્વક ક્યારે પણ ન જોવા ॥૧૬૯॥

સજ્ઞો ન ગર્ભપાતિન્યાઃ સ્પર્શઃ કાર્યશ્ચ યોષિતઃ ।

શૃંગારવાર્તા ન નૃણાં કાર્યાઃ શ્રવ્યા ન વૈ વ્કચિત્ ॥૧૭૦॥

અને ગર્ભની પાડવનારી જે સ્ત્રી તેનો સંગ ન કરવો અને તેનો સ્પર્શ પણ ન કરવો અને પુરુષના શૃંગાર રસ સંબંધી જે વાર્તા તે ક્યારે ન કરવી અને ન સાંભળવી. ॥૧૭૦॥

અ.દી. “સઙ્ગઙ્ગિતિ” તાભિર્ગર્ભપાતયત્યૌષધાદિભિરિત્યેવંશીલં યસ્યાસ્તસ્યા યોષિતઃ સંઙ્ગઃ સ્પર્શશ્ચ ન કાર્યઃ નૃણાં પુરુષ સમ્બન્ધિન્યઃ શૃંગારસ્યાદ્ય રસસ્ય વાર્તાઃ ક્કચિત્ ન કાર્યા ન શ્રવ્યાશ્ચ ॥૧૭૦ ॥

અ.દી:- અને ગર્ભની પાડનારી ‘ઔષધીઆદિ ભક્ષણ કરાવી ગર્ભપાત કરાવનારી’ જે સ્ત્રી તેનો સંગ ન કરવો અને તેનો સ્પર્શ પણ ન કરવો અને પુરુષ શૃંગાર રસ ‘આધરસ -પ્રથમરસ’ સંબંધી જે વાર્તા તે ક્યારે ન કરવી અને ન સાંભળવી. ॥૧૭૦॥

નિજસમ્બન્ધિભિરપિ તારુણ્યે તરુણૈરૈઃ ।

સાકં રહસિ ન સ્થેયં તાભિરાપદમન્તરા ॥૧૭૧ ॥

અને યુવા અવસ્થાને વિષે રહી એવી જે વિધવા સ્ત્રીઓ તેમણે યુવા અવસ્થાવાળા જે પોતાના સંબંધી પુરુષો તેમની સંગાથે પણ એકાંત સ્થળ વિષે આપત્કાળ પડ્યાવિના ન રહવું ॥૧૭૧॥

અ.દી. “નિજેતિ” તાભિઃ તારુણ્યે સ્વસ્ય તારુણાવસ્થાયાં વર્તમાનાયાં સત્યાં તુરુણૈઃ સ્વસમ્બન્ધિભિરાસન્ન સમ્બન્ધિભિરપિનૈઃ સાકમાપદમાપત્કાલમરન્તરાવિના રહસિ વિજન સ્થાને ન સ્થેયમ્ ॥૧૭૧ ॥

અ.દી:- અને યુવા અવસ્થા વિષે, રહી એવી જે વિધવા સ્ત્રીઓ તેમણે યુવા અવસ્થાવાળા જે પોતાના સંબંધી પુરુષ ‘અથવા અસમ્બન્ધિ પુરુષ’ તેમની

સંગાથે પણ એકાંત સ્થળને વિષે આપત્કાળ પડ્યા વિના ન રહેવું ‘જ્યાં લોકો રહેતા ન હોય તેવા એકાંત સ્થળને વિષે ન કરવું.’ ॥૧૭૧॥

ન હોલાખેલનં કાર્યં ન ભૂષાદેશ્ચ ધારણમ્ ।

ન ધાતુસૂત્રયુક્સૂક્ષ્મવસ્ત્રાદેરપિ કર્હિચિત્ ॥૧૭૨ ॥

અને હોળીની રમત ન કરવીને આભૂષણાદિકનું ધારણ ન કરવું અને સુવર્ણાદિક ધાતુના તારે યુક્ત એવા જે ઝીણાં વસ્ત્ર તેનું ધારણ પણ ક્યારે ન કરવું. ॥૧૭૨॥

અ.દી. “નેતિ” તાભિ હોલાખેલનં હોલિકોત્સવ નિમિત્તં ક્રીડનં ન કાર્યમ્ ભૂષાદેઃ સ્વર્ણાદ્યલઙ્કારાદેરિત્યર્થઃ આદિશબ્દઃ કુંકુમાદિ સગ્રહાર્થો ધારણંચનકાર્યં ધાતુસૂત્રૈઃ સ્વર્ણાદિ સૂક્ષ્મ તન્તુભિર્યુજ્યત્ત્વમ્ ઇતિ ધાતુસૂત્રયુક્તં તત્ત્વં તત્ સૂક્ષ્મ વસ્ત્રં ચ તદાદિર્યસ્ય પુષ્પસત્રક કૈશતૈલાદેસ્તસ્ય ધારણં ચ કર્હિચિન્ન કાર્યમ્ ॥૧૭૨ ॥

અદી :- અને હોળીની રમત ન કરવી ‘હોળીકા ઉત્સવ નિમિત્તે રંગ ક્રિયા ન કરવી’ ને આભૂષણાદિકનું ધારણ ન કરવું ‘અર્થાત્ સૂવર્ણ કે રૂપાના અલંકાર અને મસ્તક પર બિંદી, નાસિકમાં નઠણી અને બાલમાં સિંદૂરાદિકનું ધારણ ન કરવું’ અને સુવર્ણાદિક ધાતુના તારે યુક્ત ‘સુવર્ણાદિક સૂક્ષ્મ તુંતથી યુક્ત’ એવા જે ઝીણાં વસ્ત્ર ‘તથા પુષ્પથી યુક્ત વાળમાં તેલ આદિ નાંખી તેને ગૂંથવા વગેરે’ તેનું ધારણ પણ ક્યારે ન કરવું.’ ॥૧૭૨॥

સધવાવિધવામિશ્ચ ન સ્નાતવ્યં નિરમ્બરમ્ ।

સ્વરજોદર્શનં સ્ત્રીભિર્ગોપનીયં ન સર્વથા ॥૧૭૩ ॥

અને સુવાસિની વિધવા એવી જે સ્ત્રીયો તેમણે વસ્ત્ર પહેર્યા વિના નહાવું નહિ અને પોતાનું જે રજસ્વલાપણું તે કોઈ પ્રકારે ગુપ્ત ન રાખવું. ॥૧૭૩॥

અ.દી. ઉભયવિધ સ્ત્રી ધર્માનાહ દ્વાભ્યાં “સધવેતિ” સધવાશ્ચ વિધવાશ્ચ તાભિઃ સ્ત્રિભિર્નિરમ્બરં નગ્ન યથા તથા ન સ્નાતવ્યમ્ સ્વરજોદર્શનં ચ સર્વથા ન ગોપનીયમ્ ॥૧૭૩ ॥

અ.દી.:- ‘હવે સુવાસિની અને વિધવા એવી બન્ને સ્ત્રીઓએ પાડવાના ધર્મોને બે શ્લોકથી કહે છે’ અને સુવાસિનીને વિધવા એવી જ સ્ત્રીયો તેમણે વસ્ત્ર પહેર્યા વિના ‘નગ્ન જેમ તેમ’ નહાવું નહિ અને પોતાનું જે રજસ્વળાપણું તે કોઈ પ્રકારે ગુપ્ત ન રાખવું. ॥૧૭૩॥

મનુષ્યં ચાંશુકાદીનિ નારી ક્વાપિ રજસ્વલા ।

દિનત્રયં સ્પૃશેન્નૈવ સ્નાત્વા તુર્યેઽહ્નિ સા સ્પૃશેત્ ॥૧૭૪ ॥

અને વળી રજસ્વલા એવી જે સુવાસિની અને વિધવા સ્ત્રીયો તે ગ્રાહિવસ સુધી કોઈ મનુષ્યને તથા વસ્ત્રાદિકરને અડે નહિ, અને ચોથે દિવસે નાહીને અડવું (એવી રીતે ગૃહસ્થાશ્રમી એવા જે પુરુષ અને સ્ત્રીયો તેમના જે આ વિશેષ ધર્મ કહ્યા તે સર્વધર્મવંશી આચાર્ય અને તેમની પત્નીઓ તેમણે પણ પાડવા, કેમ કે તે ગૃહસ્થ છે). ॥૧૭૪॥

અ.દી. “મનુષ્યમિતિ” રજસ્વલા નારી મનુષ્યં કિઞ્ચિદપિ મનુજમ્ અંશુકં વસ્ત્રં તદાદિર્યેષાં મૃદ્ ભાણ્ડાદીનાં તાનિ વસ્તૂનિ ચ દિનત્રયં ત્રિદિન પર્યન્તં ક્વાપિ નૈવ સ્પૃશેત્ કિંતુ સા તુર્યે ચતુર્થેઽહ્નિ દિવસે સ્નાત્વા સ્પૃશેત્ ॥૧૭૪ ॥

અ.દી.:- અને વળી રજસ્વળા એવી જે સુવાસિની અને વિધવા સ્ત્રીઓ તે ત્રણ દિવસ સુધી કોઈ મનુષ્યને તથા વસ્ત્રાદિકને ‘માટીના કે બીજા પાત્ર વગેરેને અડે નહિ’ અને ચોથે દિવસ નાહીને અડવું (આવી રીતે ગૃહસ્થાશ્રમી એવા જે પુરુષ અને સ્ત્રીઓ તેમના જે આ વિશેષ ધર્મ કહ્યા તે સર્વધર્મવંશી આચાર્ય અને તેમની પત્નીઓ તેમણે પણ પાડવા, કેમકે તે ગૃહસ્થ છે). ॥૧૭૪॥

નૈષ્ઠિકવ્રતવન્તો યે વર્ણિનો મદુપાશ્રયાઃ ।

તૈઃ સ્પૃશ્યા ન સ્ત્રિયો ભાષ્યા ન ચ વીક્ષ્યાશ્ચ તા ધિયા ॥૧૭૫॥

હવે નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચારીના જે વિશેષ ધર્મ તે કહીએ છીએ અમારે આશ્રિત એવા જે નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચારી તેમણે સ્ત્રીમાત્રનો સ્પર્શ ન કરવો અને સ્ત્રીઓ સંગાથે બોલવું નહિ અને જાણીને તે તે સ્ત્રીઓ સન્મુખ જોવું નહિ. ॥૧૭૫॥

અ.દી. બ્રહ્મચારિધર્માનાહ “નૈષ્ઠિકેતિ” ત્રયોદશભિઃ નૈષ્ઠિકં વ્રતં વિદ્યતે યેષાં તથાભૂતામદુપાશ્રયામાશ્રિતાયે વર્ણિનો બ્રહ્મચારિણસ્તૈઃ સ્ત્રિયઃ સામાન્યતઃ સર્વાઅપિ ન સ્પૃશ્યા ન ભાષ્યા ન ભાષણીયાશ્ચ તથા ધિયા બુદ્ધિપૂર્વકં તાઃ સ્ત્રિયોઃ ન વીક્ષ્યાશ્ચ ॥૧૭૫॥

અ.દી.:- ‘હવે નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચારીના જે વિશેષ ધર્મ તેર શ્લોક વડે કહે છે.’ અમારે આશ્રિત એવા જે નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચારી ‘આજીવન નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચર્ય વ્રત પાળનારા એવા અમારા આશ્રિત જે નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચારી’ તેમણે સ્ત્રીમાત્રનો સ્પર્શ ન કરવો ‘સામાન્ય રીતે સર્વ સ્ત્રી માત્રનો સ્પર્શ ન કરવો’ અને સ્ત્રીઓ સંગાથે બોલવું નહિ અને જાણીને તે સ્ત્રીઓ સન્મુખ જોવું નહિ. ॥૧૭૫॥

તાસાં વાર્તા ન કર્તવ્યા ન શ્રવ્યાશ્ચ કદાચન ।

તત્પાદચારસ્થાનેષુ ન ચ સ્નાનાદિકાઃ ક્રિયાઃ ॥૧૭૬॥

અને તે સ્ત્રીયોની વાર્તા ક્યારેય ન કરવી અને ન સાંભળવી અને જે સ્થાનકને વિષે સ્ત્રીયોનો પગફેર હોય તે સ્થાનકને વિષે સ્નાનાદિક ક્રિયા કરવા ન જવું. ॥૧૭૬॥

અ.દી. “તાસામિતિ” તૈરિતિ સર્વત્ર જ્ઞેયં તાસાં સ્ત્રીણાં સમ્બન્ધિન્યો વાર્તા કદાચન ક્વાપિ ન કર્તવ્યાઃ ન શ્રવ્યાશ્ચ તાસાં સ્ત્રીણાં પાદચારો ‘ગમનાગમનં’ યેષુ તેષુ સ્થાનેષુ સ્નાનાદિકાઃ ક્રિયાશ્ચ ન કર્તવ્યાઃ ॥૧૭૬॥

અ.દી:- અને તે સ્ત્રીયોની વાર્તા ‘સ્ત્રી સંબંધિ વાર્તા’ ક્યારેય ન કરવી અને ન સાંભળવી અને જે સ્થાનકને વિષે સ્ત્રીયોનો પગફેર ‘ગમનાગમન’ હોય તે સ્થાનકને વિષે સ્નાનાદિક ક્રિયા કરવા ન જવું. ॥૧૭૬॥

દેવતાપ્રતિમાં હિત્વા લેખ્યા કાષ્ઠાદિજાડપિ વા ।

ન યોષિત્પ્રતિમા સ્પૃશ્યા ન વીક્ષ્યા બુદ્ધિપૂર્વકમ્ ॥૧૭૭॥

અને દેવતાની પ્રતિમા વિના બીજી જે સ્ત્રીની પ્રતિમા ચિત્રની અથવા કાષ્ઠાદિકની હોય તેનો સ્પર્શ ન કરવો અને જાણીને તો તે પ્રતિમાને જોવી પણ નહિં. ॥૧૭૭॥

અ.દી. “દેવતે તિ” તૈર્દેવતાયા લક્ષ્મ્યાદેઃ પ્રતિમા મૂર્તિસ્તાં હિત્વા તાં વિનાડન્યા લેખ્યા ચિત્રમયી વા કાષ્ઠાદિજાડપિ યોષિત્ પ્રતિમા બુદ્ધિ પૂર્વકં ન સ્પૃશ્યા ન વીક્ષ્યા ચ ॥૧૭૭॥

અ.દી:- અને દેવતાની પ્રતિમા વિના ‘લક્ષ્મીજી રાધાજી આદિની પ્રતિમાં વિના બીજી’ જે સ્ત્રીની પ્રતિમાં ‘મૂર્તિ ચિત્રની અથવા કાષ્ઠાદિકની હોય’ તેનો

સ્પર્શ ‘બુદ્ધિ પૂર્વક સ્પર્શ’ ન કરવો અને જાણીને તો તે પ્રતિમાને જોવી પણ નહિં. ॥૧૭૭॥

ન સ્ત્રીપ્રતિકૃતિઃ કાર્યા ન સ્પૃશ્યં યોષિતોંઽશુકમ્ ।

ન વીક્ષ્યં મૈથુનપરં પ્રાણિમાત્રં ચ તૈર્ધિયા ॥૧૭૮॥

અને તે નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચારી તેમણે સ્ત્રીની પ્રતિમા ન કરવી અને સ્ત્રીએ પોતાના શરીર ઉપર ઘાટેલું જે વસ્ત્ર તેને અડવું નહિ તથા મૈથુના સક્ત એવા જે પશુપક્ષાદિક પ્રાણિમાત્ર તેમને જાણીને જોવા નહિ. ॥૧૭૮॥

અ.દી. “નેતિ” તૈઃ સ્ત્રિયાઃ પ્રતિકૃતિર્મૂર્તિઃ સા ન કાર્યા અત્રાપિ દેવ પ્રતિમાં હિત્વેતિ જ્ઞેયમ્ યોષિતોંઽશુકં પરિધૃતં વસ્ત્રં ચ ન સ્પૃશ્યં તથા મૈથુન પરં મૈથુનાસક્તં પ્રાણિમાત્રં ચ ધિયા બુદ્ધિ પૂર્વ ન વીક્ષ્યમ્ ॥૧૭૮॥

અ.દી:- અને તે નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચારી તેમણે સ્ત્રીની પ્રતિમા ન કરવી ‘અહીં પણ દેવતાની પ્રતિમાં સિવાય અન્ય સ્ત્રીની પ્રતિમા ન કરવી એમ જાણવું’ અને સ્ત્રીએ પોતાના શરીર ઉપર ઘાટેલું જે વસ્ત્ર તેને અડવું નહિ મૈથુના સક્ત એવા જે પશુપક્ષાદિક પ્રાણિમાત્ર તેમને જાણીને ‘બુદ્ધિપૂર્વક’ જોવા નહિ. ॥૧૭૮॥

ન સ્પૃશ્યો નેક્ષણીયશ્ચ નારીવેષધરઃ પુમાન્ ।

ન કાર્યં સ્ત્રીઃ સમુદ્દિશ્ય ભગવુણકીર્તનમ્ ॥૧૭૯॥

અને સ્ત્રીના વેષને ઘરી રહ્યો એવો જે પુરૂષ તેને અડવું નહિ અને તેની સામું જોવું નહિ અને તે સાથે બોલવું નહિ અને સ્ત્રીને ઉદ્દેશ કરીને ભગવાનની કથાવાર્તા કીર્તન પણ ન કરવાં. ॥૧૭૯॥

અ.દી. નેતિ તૈર્નાવેષધરઃ પુમાન્ પુરુષોઽપિ ન સ્પૃશ્યઃ ને ક્ષણીયશ્ચ સ્ત્રીઃ સમુદ્દિસ્ય
સ્ત્ર્યુદ્દેશેન પુરુષાન્ પ્રતિ ભગવદ્ ગુણ કીર્તનમપિ ન કાર્યમ્ ॥૧૭૯॥

અ.દી:- અને સ્ત્રીના વેષને ઘરી રહ્યો એવો જે પુરુષ તેને અડવું નહિ
અને તેની સામું જોવું નહિ અને તે સાથે બોલવું નહિ અને સ્ત્રીને ઉદ્દેશ કરીને
ભગવાનની કથાવાર્તા કીર્તન પણ ન કરવા. ॥૧૭૯॥

બ્રહ્મચર્ય વ્રતત્યાગપરં વાક્ય ગુરોરપિ ।

તૈર્ન માન્યં સદા સ્થેયં ધીરૈસ્તુષ્ટૈરમાનિભિઃ ॥૧૮૦॥

અને તે નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચારી તેમણે પોતાના બ્રહ્મચર્ય વ્રતનો ત્યાગ થાય
એવું જે વચન તે તો પોતાના ગુરૂનું પણ ન માનવું ને સદાકાળ ધીરજવાન રહેવું
અને સંતોષે યુક્ત રહેવું ને માને રહિત રહેવું ॥૧૮૦॥

અ.દી. “બ્રહ્મચર્યેતિ” તૈર્બ્રહ્મચર્યવ્રતસ્યાઽષ્ટાઙ્ગ બૃહદ્ વ્રતસ્ય ત્યાગઃ સઃ પરઃ
પ્રતિપાદ્યો યસ્ય તત્ ગુરોઃ સ્વદેશિકસ્યાઙ્ગઽપિ વાક્યં ન માન્યં ન ગ્રહીતવ્યમ્ કિંચ તૈઃ સદા
નિરન્તરં ધીરૈર્વિષય દર્શનાદિનાપ્યક્ષુભિતચિતૈઃ તુષ્ટૈર્યદ્દેહલાભ સંતુષ્ટૈશ્ચાઽમાનિભિર્માનરહિતૈશ્ચ
સ્થેયમ્ ॥૧૮૦॥

અ.દી:- અને તે નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચારી તેમણે પોતાના બ્રહ્મચર્ય ‘અષ્ટાંગ
બ્રહ્મચર્ય’ વ્રતનો ત્યાગ થાય એવું જે વચન તે તો પોતાના ગુરૂનું ‘પોતાના
ઉપદેશ કરનારા ગુરૂનું’ પણ ન માનવું ને સદાકાળ ધીરજવાન રહેવું ‘પંચ
વિષયના દર્શનાદિ થવા છતાં પણ વિકારયુક્ત ચિત્તો ન થવું’ અને સંતોષે જે
પણ કંઈ ભગવાનની ઈચ્છાથી પ્રાપ્ત થાય તેમાં સંતોષે’ યુક્ત રહેવું. ॥૧૮૦॥

સ્વાતિનૈકટ્યમાયાન્તી પ્રસર્ભં વનિતા તુ યા ।

નિવારણીયા સાઽઽભાષ્યા તિરસ્કૃત્યાપિ વા દ્રુતમ્ ॥૧૮૧॥

અને બળાત્કારે કરીને પોતાને અતિશય સમીપે આવતી એવી જે સ્ત્રી તેને બોલીને અથવા તિરસ્કાર કરીને પણ તુરંત વારવી પણ સમીપે આપવા દેવી નહિ. ॥૧૮૧॥

અ.દી. “સ્વેતિ” યાતુ સ્ત્રી પ્રસર્ભં હઠાત્ સ્વસ્યાતિ નૈકટ્યમતિ સામીપ્યમાયાન્તી ભવેત્ સા તુ તૈરાભષ્યતયા સહ તન્નિવારણો ચિત્ત ભાષણં કૃત્વા વાઽથવા સમીચીન ભાષણે નાઽવૃત્તાયાં તુ તિરસ્કૃત્ય નિર્ભત્સ્યાપિ દ્રુતં શીઘ્રં નિવારણીયા ॥૧૮૧॥

અ.દી:- અને બળાત્કારે કરીને પોતાને અતિશય સમીપે આવતી એવી જે સ્ત્રી તેને બોલીને ‘ઉચિત સંભાષણ કરીને અથવા અસમીચીન ભાષણ (અયથાર્થ ભાષણ) કરીને’ અથવા તિરસ્કાર કરીને ‘અનાદરથી કઠોર વચન બોલીને’ પણ તુરંત ‘શીઘ્ર’ વારવી પણ સમીપે આપવા દેવી નહિ. ॥૧૮૧॥

પ્રાણાપદ્યુપપન્નાયાં સ્ત્રીણાં સ્વેષાં ચ વા ક્વચિત્ ।

તદા સ્પૃષ્ટવાપિ તદ્રક્ષા કાર્યા સમ્ભાષ્ય તાશ્ચ વા ॥૧૮૨॥

અને જો ક્યારેક સ્ત્રીયોનો અથવા પોતાનો પ્રાણનાશ થાય એવો આપત્કાળ આવી પડે ત્યારે તો તે સ્ત્રીયોને અડીને અથવા તે સાથે બોલીને પણ તે સ્ત્રીયોની રક્ષા કરવી અને પોતાની પણ રક્ષા કરવી. ॥૧૮૨॥

અ.દી. “પ્રાણાપદીતિ” ક્વચિત્ સમયે સ્ત્રીણાં વા સ્વેષાં પ્રાણાપદિ પ્રાણસંક્રાંટે ઉપપન્નાયાં પ્રાપ્તાયાં સત્યાં તદા તસ્મિન્નેવક્ષણે તાઃ સ્ત્રીઃ સ્પૃષ્ટવાઽપિ વાઽથવા

સમ્ભાષ્યાઽપિ તદ્રક્ષા તાસાં પ્રાણપદં પ્રાપ્તાનાં સ્ત્રીણાં તથાવિધાનાં સ્વેષાં ચ રક્ષા કાર્યા
॥૧૮૨॥

અ.દી:- અને જો ક્યારેક ‘કોઈક સમયે’ સ્ત્રીયોનો અથવા પોતાનો પ્રાણનાશ થાય ‘પ્રાણ સંકટમાં આવે’ એવો આપત્કાળ આવી પડે ત્યારે તો તે સ્ત્રીયોને અડીને ‘જોઈને અડીને’ અથવા તે સાથે બોલીને ‘સંભાષણ કરીને’ પણ તે સ્ત્રીયોની રક્ષા કરવી અને પોતાની પણ રક્ષા કરવી. ॥૧૮૨॥

તૈલાભ્યક્તો ન કર્તવ્યો ન ધાર્યં ચાયુધં તથા ।

વેષો ન વિકૃતો ધાર્યો જેતવ્યા રસના ચ તૈઃ ॥૧૮૩॥

અને તે નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચારી તેમણે પોતાના શરીરે તેલ મર્દન ન કરવું ને આયુધ ન ધારવું ને ભયંકર એવો જે વેષ તે ન ધારવો અને રસના ઇન્દ્રિયને જીતવી. ॥૧૮૩॥

અ.દી. તૈલેતિ તૈઃ તૈલાભ્યક્તો ન કર્તવ્યઃ તથાઽયુધં શસ્ત્રં ચ ન ધાર્યમ્ વિકૃતો ભયંકુરો વેષશ્ચ ન ધાર્યઃ રસના રસનેન્દ્રિયં જેતવ્યા ઉપલક્ષણમેતત્ સકલેન્દ્રિય જયસ્ય ॥૧૮૩॥

અ.દી:- અને તે નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચારી તેમણે પોતાના શરીરે તેલ મર્દન ન કરવું ને આયુધ ‘શસ્ત્ર’ ન ધારવું ને ભયંકર ‘વિકૃત’ એવો જે વેષ તે ન ધારવો અને રસના ઇન્દ્રિયને જીતવી ‘અહિં રસના ઇન્દ્રિયને જીતવી એમ કહી બીજી બધી ઇન્દ્રિયો પણ જીતવી એમ કહેલું જાણવું’ ॥૧૮૩॥

પરિવેષણકર્ત્રી સ્યાદ્યત્ર સ્ત્રી વિપ્રવેશમનિ ।

ન ગમ્યં તત્ર ભિક્ષાર્થં ગન્તવ્યમિતરત્ર તુ ॥૧૮૪॥

અને જે બ્રાહ્મણના ઘરને વિષે સ્ત્રી પીરસનારી હોય તેને ઘેર ભિક્ષા કરવા જવું નહિ ને જ્યાં પુરૂષ પીરસનારો હોય ત્યાં જવું. ॥૧૮૪॥

અ.દી. “પરિવેષણેતિ” યત્રવિપ્રસ્ય વેશ્મ ગૃહં તસ્મિન્ સ્ત્રી સધવા વિધવા વા યોષિત પરિવેષણ કર્ત્રી સ્યાત્ તત્ર ભિક્ષાર્થં પક્વાન્ન ભોજનાર્થં ન ગમ્યમ્ ઇતરત્ર યત્ર પુરુષ એવ પરિવેષકો ભવેત્ તત્ર તુ ગન્તવ્યમ્ ॥૧૮૪॥

અ.દી:- અને જે બ્રાહ્મણના ઘરને વિષે સ્ત્રી પીરસનારી હોય ‘સધવા વિધવા સ્ત્રી પીરસનારી હોય’ તેને ઘેર ભિક્ષા કરવા ‘રાંઘેલું અન્ન ભોજન કરવા’ જવું નહિ ને જ્યાં પુરૂષ પીરસનારો હોય ત્યાં જવું. ॥૧૮૪॥

અભ્યાસો વેદશાસ્ત્રાણાં કાર્યશ્ચ ગુરુસેવનમ્ ।

વર્જ્યઃ સ્ત્રીણામિવ સ્ત્રૈણપુંસાં સઙ્ગશ્ચ તૈઃ સદા ॥૧૮૫॥

અને તે નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચારી તેમણે વેદશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરવો ને ગુરૂની સેવા કરવીને સ્ત્રીઓની પેઠે જ સ્ત્રૈણ પુરૂષનો જે તે સંગ જે તે સર્વકાળે વર્જવો. ॥૧૮૫॥

અ.દી. “અભ્યાસ ઇતિ” તૈર્વેદાશ્ચ શાસ્ત્રાણિ ચ તેષાં સદ્ગ્રન્થા નામભ્યાસઃ કાર્યઃ ગુરોર્વિદ્યોપદેષ્ટુઃ સેવનં યથા શક્તિ સુશ્રૂષા ચ કાર્યમ્ સ્ત્રૈણ પુંસાં સ્ત્રી લુબ્ધાનાં પુરુષાણાં સઙ્ગશ્ચ સ્ત્રીણાં સઙ્ગ ઇવ સદા સર્વકાલં વર્જ્યઃ ॥૧૮૫॥

અ.દી:- અને તે નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચારી તેમણે વેદશાસ્ત્રનો ‘સદ્ગ્રંથોનો’ અભ્યાસ કરવો ને ગુરૂની સેવા કરવી ‘વિદ્યાનો ઉપદેશ કરનારા ગુરૂની સેવા યથા શક્તિ કરવી’ ને સ્ત્રીઓની પેઠે જ સ્ત્રૈણ પુરૂષનો ‘સ્ત્રીઓમાં આસક્ત પુરૂષનો’ સંગ જે તે સર્વકાળે વર્જવો. ॥૧૮૫॥

ચર્મવારિ ન વૈ પેયં જાત્યા વિપ્રેણ કેનચિત્ ।

પલાણ્ડુલશુનાદ્યં ચ તેન ભક્ષ્યં ન સર્વથા ॥૧૮૬॥

અને જાતિ એ કરીને જે બ્રાહ્મણ હોય તે કોઈએ પણ ચર્મવારી ન પીવું ને ડુંગળીને લસણ આદિક જે અભક્ષ્ય વસ્તુ તે બ્રાહ્મણ જાતિ હોય તેણે કોઈ પ્રકારે ન ખાવી. ॥૧૮૬॥

અ.દી. “ચર્મેતિ” જાત્યા વિપ્રેણ કેનચિત્ કેનાઽપિ ચર્મવારિ ચર્મકોશોદ્ધૂતં પાનીયં ન પેયમ્ વૈદિતિ નિશ્ચયે તથા તેન બ્રાહ્મણ જાતિના બ્રહ્મચાર્યદિના પલાણ્ડુશ્ચ લશુનં ચ ત આદ્યેયસ્ય ગૃજ્જનાદેઃ તત્ સર્વથા ન ભક્ષ્યં ન ભક્ષણીયમ્ ॥૧૮૬॥

અ.દી.:- અને જાતિ એ કરીને જે બ્રાહ્મણ ‘બ્રહ્મચારી’ હોય તે કોઈએ પણ ચર્મવારી ‘ચામડાના કોશમાંથી નીકળતું પાણી’ ન પીવું ને ડુંગળીને લસણ ‘તથા ગુંજન-લસણની સમાન રાતા રંગનું સૂક્ષ્મ કંદમૂળ (જૂઓ મીટાક્ષર/આચાર અ.૧/શ્લોક-૧૭૬)’ જે અભક્ષ્ય વસ્તુ તે બ્રાહ્મણ જાતિ હોય તેણે કોઈ પ્રકારે ન ખાવી. ॥૧૮૭॥

સ્નાનં સન્ધ્યાં ચ ગાયત્રીજપં શ્રીવિષ્ણુપૂજનમ્ ।

અકૃત્વા વૈશ્વદેવં ચ કર્તવ્યં નૈવ ભોજનમ્ ॥૧૮૭॥

શ્લોક-૧૮૭ :- અને જે બ્રાહ્મણ હોય તેણે સ્નાન, સંધ્યા, ગાયત્રીનો જપ શ્રી વિષ્ણુની પૂજા અને વૈશ્વદેવ એટલાં વાનાં કર્યા વિનાં ભોજન ન કરવું જ નહિ (એવી રીતે નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચારીના વિશેષધર્મ કહ્યા. ॥૧૮૭॥

અ.દી. :- સ્નાનમિતિ જાત્યાવિપ્રેણેત્યન્વેતિ સ્નાનં પ્રાતર્મધ્યાહનયોરુ દકેનાપ્લવં સન્ધ્યાપ્રાતર્મધ્યાહને ચ સન્ધ્યાવન્દનં ચકારાત્ હોમં ચ ગાયત્ર્યામંત્રસ્ય જપો યથાશક્તિ જપનં

તં શ્રીવિષ્ણોઃ પૂજનં દ્વિવિધમર્ચનં તત્ત્વ વૈશ્વદેવં પંચ મહાયજ્ઞાન્ અકૃત્ત્વા ભોજનં નૈવ કર્તવ્યમ્ સાયં સન્ધ્યાદિકં તુ ભોજનોત્તરં નિશા મુખે કર્તવ્યમિતિ જ્ઞેયમ્ ॥૧૮૭॥

અ.દી:- અને જે બ્રાહ્મણ હોય ‘જે જાતિએ વિપ્રજાતિમાં ઉત્પન્ન વિપ્રહોય’ તેણે સ્નાન ‘પ્રાતઃ મધ્યાહન, સાયં એમ ત્રણ સમયે જળથી કરવામાં આવતું સ્નાન,’ સંધ્યા ‘પ્રાતઃકાળે સૂર્યોદયપૂર્વે, મધ્યાહન સમયે ને સાયં સમયે થતી સંધ્યા નામના દેવની ઉપાસના’ તથા હોમ, ગાયત્રીનો જપ ‘યથાશિક્ત ગાયત્રીનો જપ’ શ્રી વિષ્ણુની પૂજા ‘વિવિધ પ્રકારે શ્રી વિષ્ણુનું અર્ચન’ અને વૈશ્વદેવ ‘પંચમહાયજ્ઞ-દેવયજ્ઞ, ભૂતયજ્ઞ, પિતૃયજ્ઞ, મનુષ્યયજ્ઞ, બ્રહ્મયજ્ઞએ પંચમહાયજ્ઞ’ એટલાં વાનાં કર્યા વિનાં ભોજન કરવું જ નહિ. ‘ભોજન બાદ સાયંકાળે સ્નાન, સંધ્યા, ગાયત્રી જપ અને પુનઃ હોમ વૈશ્વદેવ કરી ભોજન કરવું.’ ॥૧૮૭॥

સાધવો યેઽથ તૈઃ સર્વૈર્નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચારિવત્ ।

સ્ત્રીસ્ત્રૈણસઙ્ગાદિ વર્જ્યં જેતવ્યાશ્ચાન્તરારયઃ ॥૧૮૮॥

હવે સાધુના જે વિશેષ ધર્મ તે કહીએ છીએ અમારે આશ્રિત જે સર્વ સાધુ તેમણે નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચારીની પેઠે સ્ત્રીઓના દર્શન ભાષણાદિકનો ત્યાગ કરવો તથા ત્રેણ પુરુષના પ્રસંગાદિકનો ત્યાગ કરવો અને અંતઃ શત્રુ જે કામ, ક્રોધ, લોભ અને માન આદિક તેમને જીતવા. ॥૧૮૮॥

અ.દી. સાધૂનાં ધર્માનાહ નવભિઃ “સાધવ ઇતિ” યે સાધવો મદાશ્રિતાઃ સત્પુરુષાઃ સ્યુસ્તૈઃ સર્વૈઃ નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચારિવત્ સ્ત્રીણાં સ્ત્રૈણાનાં ચ સઙ્ગો બુદ્ધિપૂર્વકમીક્ષણાદિ લક્ષણઃ

સ આદિર્યસ્ય તત્ કર્મ વાર્જ્ય આદિશબ્દાત્ તૈલાભ્યઙ્ગાદિ ગ્રહણમ્ તથા
આન્તરાશ્યોઽન્તઃશત્રવઃ કામ ક્રોધાદયો જેતવ્યાશ્ચ ॥૧૮૮॥

અ.દી:- ‘હવે સાધુઓના ધર્મ નવ શ્લોક વડે કહે છે’- અમારા આશ્રિત
જે સર્વે સાધુ ‘સત્પુરુષો’ તેમણે નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચારીની પેઠે સ્ત્રીઓના દર્શન
ભાષણાદિકનો ‘બુદ્ધિ પૂર્વક દર્શન ભાષણ આદીનો’ ત્યાગ કરવો ‘તથા તેલ
મર્દન આદિનો પણ ત્યાગ કરવો’ તથા સ્ત્રીના પુરુષના પ્રસંગાદિકનો ત્યાગ
કરવો અને અંતઃશત્રુ જે કામ, ક્રોધ, લોભ અને માન આદિક તેમને જીતવા.
॥૧૮૮॥

સર્વેન્દ્રિયાણિ જેયાનિ રસના તુ વિશેષતઃ ।

ન દ્રવ્યસંગ્રહઃ કાર્યઃ કારણીયો ન કેનચિત્ ॥૧૮૯॥

અને સર્વે જે ઇન્દ્રિયો તે જીતવીને રસના ઇન્દ્રિયને તો વિશેષ કરીને
જીતવી અને દ્રવ્યનો સંગ્રહ પોતે કરવો નહિને કોઈ બીજા પાસે પણ કરાવવો
નહિ. ॥૧૮૯॥

અ.દી. સર્વેન્દ્રિયાણીતિ તૈરિતિ સર્વત્ર જ્ઞેયં સર્વાણિ ચ તાનાન્દ્રિયાણિ ચ તાનિ
જેયાનિ રસના રસનેન્દ્રિયં તુ વિશેષતો જેયા, દ્રવ્યાણાં સ્વદેહ માત્ર નિર્વાહોપ યુક્તા
ધિકાનાં વસ્ત્ર પાત્રાદિનામપિ સંગ્રહો ન કાર્યઃ કેનચિત્ પ્રયોજ્ય કર્ત્તા ન કારણીયો
કારયિતવ્યશ્ચ નિજાર્થમિતિશેષઃ ॥૧૮૯॥

અ.દી:- અને સર્વે જે ઇન્દ્રિયો તે જીતવીને રસના ઇન્દ્રિયને તો વિશેષ
કરીને જીતવી અને દ્રવ્યનો સંગ્રહ ‘સ્વદેહ નિર્વાહ માટે ઉપયોગી વધારાના

વસ્ત્ર, પાત્ર આદિ પદાર્થોનો સંગ્રહ' પોતે કરવો નહિને કોઈ બીજા પાસે પણ કરાવવો નહિ. ॥૧૮૯॥

ન્યાસો રક્ષ્યો ન કસ્યાપિ ધૈર્યં ત્યાજ્યં ન કર્હિચિત્ ।

ન પ્રવેશયિતવ્યા ચ સ્વાવાસે સ્ત્રી કદાચન ॥૧૯૦॥

અને કોઈની થાપણ ન રાખવી અને ક્યારેય પણ ધીરજતાનો ત્યાગ ન કરવો અને પોતાના ઉતારાની જાયગા બંધિની હોય તો તેને વિષે ક્યારેય પણ સ્ત્રીનો પ્રવેશ થવા દેવો નહિ. ॥૧૯૦॥

અ.દી. “ન્યાસ ઇતિ” તૈઃ કસ્યાપિ પુરુષસ્ય ન્યાસો નિક્ષેપ વસ્તુ નરક્ષ્યઃ તથા કર્હિચિત્ ધૈર્યં ન ત્યાજ્યમ્ સ્વાવાસે સ્વનિવાસ સ્થાને સ્ત્રી મનુષ્ય જાતિ સ્ત્રી કદાચન ન પ્રવેશયિતવ્યા પ્રવેષ્ટું ન દાતવ્યા ॥૧૯૦॥

અ.દી:- અને કોઈની ‘કોઈપુરુષની’ થાપણ ‘દ્રવ્યઆદિ ચીજ વસ્તુ’ ન રાખવી અને ક્યારેય પણ ધીરજતાનો ત્યાગ ન કરવો અને પોતાના ઉતારાની ‘પોતાના નિવાસ સ્થાનની’ જાયગા બંધિની હોય તો તેને વિષે ક્યારેય પણ સ્ત્રીનો પ્રવેશ થવા દેવો નહિ. ॥૧૯૦॥

ન ચ સઙ્ગં વિના રાત્રૌ ચલિતવ્યમનાપદિ ।

एकाकिभिर्न गन्तव्यं तथा क्वापि विनापदम् ॥૧૯૧॥

અને તે સાધુ તેમણે આપત્કાળ પડયા વિના રાત્રિને વિષે સંઘ સોબત વિનાનું ચાલવું નહિ અને આપત્કાળ પડયા વિના ક્યારેય પણ એકલા ચાલવું નહિ. ॥૧૯૧॥

અ.દી. “નચેતિ” તૈરનાપદિ રાત્રૌ સઙ્ગં જનસમુદાયંવિના ન ચલિત્વયં ગ્રામાન્તરં ન ગન્તવ્યમ્ તથા એકાકિભિરસહાયૈશ્ચ તૈ રાપદમાપત્કાલં વિના ક્વાપિ ન ગન્તવ્યમ્ ॥૧૯૧॥

અ.દી.:- અને તે સાધુ તેમણે આપત્કાળ પડયા વિના રાત્રિને વિષે સંઘ સોબત વિનાનું ‘જનસમુદાય વિનાનું’ ચાલવું નહિ તથા આપત્કાળ પડયા વિના ક્યારેય પણ એકલા ‘અસહાય’ ચાલવું નહિ. ॥૧૯૧॥

અનર્થ્યં ચિત્રિતં વાસઃ કુસુમ્ભાદૈશ્ચ રજ્જિતમ્ ।

ન ધાર્યં ચ મહાવસ્ત્રં પ્રાપ્તમન્યેચ્છયાપિ તત્ ॥૧૯૨॥

અને જે વસ્ત્ર બહુ મૂલ્યવાળું તથા ચિત્રવિચિત્ર ભાતનું હોય તથા કુસુંબાદિક જે રંગ તેણે કરીને રંગેલું હોય તથા શાલ દુશાલ હોય ને તે જો બીજાની ઇચ્છાએ કરીને પોતાને પ્રાપ્ત થયું હોય તો પણ તે વસ્ત્ર પોતાને પહેરવું ઓટવું નહિ. ॥૧૯૨॥

અ.દી. “અનર્થ્યમિતિ” તૈરન્યેચ્છવા પ્રાપ્તમપ્યનર્થ્યં બહુ મૂલ્યં યદ્વાસો વસ્ત્રં તથા ચિત્રિતં ચ તથા કુસુમ્ભાદૈ રજ્જિતં ચ તથા મહાવસ્ત્રં ભાષાયાં શાલ ઇતિ પ્રસિદ્ધં તચ્છ ન ધાર્યમ્ ॥૧૯૨॥

અ.દી.:- અને જે વસ્ત્ર બહુ મૂલ્યવાળું તથા ચિત્રવિચિત્ર ભાતનું હોય તથા કુસુંબાદિક જે સંગ તેણે કરીને રંગેલું હોય તથા ‘ભાષામાં પ્રસિદ્ધ’ શાલ દુશાલ હોય ને તે જો બીજાની ઇચ્છાએ કરીને પોતાને પ્રાપ્ત થયું હોય તો પણ તે વસ્ત્ર પોતાને પહેરવું ઓટવું નહિ. ॥૧૯૨॥

ભિક્ષા સભાં વિના નૈવ ગન્તવ્યં ગૃહિણો ગૃહમ્ ।

વ્યર્થઃ કાલો ન નેતવ્યો ભક્તિં ભગવતો વિના ॥૧૯૩॥

અને ભિક્ષા તથા સભા પ્રસંગએ બે કાર્ય વિના ગૃહસ્થના ઘર પ્રત્યે જવું નહિ અને ભગવાનની જે નવ પ્રકારની ભક્તિ તે વિના વ્યર્થકાળ નિર્ગમવો નહિ, નિરંતર ભક્તિએ કરીને જ કાળ નિર્ગમવો. ॥૧૯૩॥

અ.દી. “ભિક્ષામિતિ” તૈર્ભિક્ષાં ભિક્ષાટનં તથા સભાં સામાજિકા કરણં ચ વિના ગૃહિણઃ સ સ્ત્રી કસ્ય પુરુષસ્ય ગૃહંપ્રતિ નૈવ ગન્તવ્યમ્ તથા તૈર્ભગવતો ભક્તિં શ્રવણકીર્તનાદિ લક્ષણાં વિના વ્યર્થઃ કાલો ન નેતવ્યઃ નાતિ ક્રમણીયઃ ॥૧૯૩॥

અ.દી:- અને ભિક્ષા તથા સભા પ્રસંગએ બે કાર્ય વિના ગૃહસ્થના ઘર પ્રત્યે ‘સ્ત્રી વાળા ગૃહસ્થના ઘર પ્રત્યે’ જવું નહિ અને ભગવાનની જે નવ પ્રકારની ભક્તિ ‘શ્રવણ કીર્તનાદિ નવ પ્રકારની ભક્તિ’ તે વિના વ્યર્થકાળ નિર્ગમવો નહિ, નિરંતર ભક્તિએ કરીને જ કાળ નિર્ગમવો ॥૧૯૩॥

પુમાનેવ ભવેદ્યત્ર પક્વાન્નપરિવેષણઃ ।

ઈક્ષણાદિ ભવેત્રૈવ યત્ર સ્ત્રીણાં ચ સર્વથા ॥૧૯૪॥

અને જે ગૃહસ્થના ઘરને વિષે રાંધેલ અન્નનો પીરસનારો પુરુષ જ હોય તથા સ્ત્રીઓનો દર્શનાદિક પ્રસંગ કોઈ રીતે થાય એમ ન હોય ॥૧૯૪॥

અ.દી. “પુમાનિતિ” યત્ર ગૃહિ ગૃહે પુમાનેવ ન તુ સ્ત્રી પક્વસ્ય રન્ધિતસ્યાન્નસ્ય પરિવેષણઃ પરિવેષણકર્તા ભવેત્ । યત્ર ચ સ્ત્રીણામીક્ષણાદિ સર્વથા નૈવ ભવેત્ ॥ આદિશબ્દાતચ્છબ્દ શ્રવણાદિ ગ્રહણં । તત્રેત્યુત્તરેણ સમ્બન્ધઃ ॥૧૯૪॥

અ.દી: અને જે ગૃહસ્થના ઘરને વિષે રાંધેલ અન્નનો પીરસનારો પુરુષ જ હોય ‘જે ગૃહસ્થના ઘરને વિષે પુરુષે રાંધેલા અન્નનો પીરસનારો પુરુષ જ હોય

પણ સ્ત્રી નહિ' તથા સ્ત્રીઓનો દર્શનાદિક પ્રસંગ કોઈ રીતે થાય એમ ન હોય
'અર્થાત્ સ્ત્રીઓના દર્શન તેના શબ્દનું શ્રવણ પણ ન થતું હોય.' ॥૧૯૪॥

તત્ર ગૃહિગૃહે ભોક્તું ગન્તવ્યં સાધુભિર્મમ ।

અન્યથામાત્રમર્થિત્વા પાકઃ કાર્યઃ સ્વયં ચ તૈઃ ॥૧૯૫॥

તેવી રીતનું જે ગૃહસ્થનું ઘર તે પ્રત્યે અમારા સાધુ તેમણે જમવા જવું
અને એ કહ્યું તેવું ન હોય તો કાચું અન્ન માંગીને પોતાના હાથે રસોઈ કરવીને
ભગવાનને નૈવેદ્ય ધરીને જમવું. ॥૧૯૫॥

અ.દી. “તત્રેતિ” તત્ર તસ્મિન્ ગૃહિણો ગૃહસ્થસ્ય ગૃહં તસ્મિન્ નિષદ્યેતિ શેષઃ
ભોક્તું ભોજનં કર્તુમ્ મમ મદીયૈઃ સાધુભિર્ગન્તવ્યમ્ । અન્યથોક્ત વૈપરીત્યે
ત્વામાન્નમપક્રાન્નમર્થિત્વા માધુકર વૃત્ત્યા યાચિત્વા તૈઃ સ્વયં સ્વહસ્તેનૈવ પાકઃ કાર્યઃ
સ્વસ્થાને ઇતિ જ્ઞેયં ચકારાત્ ક્વચિદ્ અન્ય પુરુષેનાઽપિ કારયિતવ્યઃ ॥૧૯૫॥

અ.દી:- તેવી રીતનું જે ગૃહસ્થનું ઘર તે પ્રત્યે અમારા સાધુ તેમણે
જમવા જવું અને એ કહ્યું તેવું ન હોય તો કાચું અન્ન માંગીને ‘જે પ્રમાણે કહ્યું
તેવું ન હોય તો અપકવ અન્ન ભીક્ષામાં માંગીને’ પોતાના હાથે રસોઈ કરીને
‘પોતાના સ્થાને પોતાના હાથે અથવા અન્ય પુરુષના હાથે રસોઈ કરીને’
ભગવાનને નૈવેદ્ય ધરીને જમવું. ॥૧૯૫॥

આર્ષભો ભરતઃ પૂર્વ જડવિપ્રો યથા ભુવિ ।

અવર્તતાત્ર પરમહંસૈર્વૃત્યં તથૈવ તૈઃ ॥૧૯૬॥

અને પૂર્વ ઋષભ દેવ ભગવાનના પુત્ર જે ભરતજી તે જે તે પૃથ્વીને વિષે
જડ બ્રાહ્મણ થકા જેમ વર્તતા હવા તેમજ પરમહંસ એવા જે અમારા સાધુ તેમણે
વર્તવું. ॥૧૯૬॥

અ.દી. “આર્ષભ ઇતિ” પૂર્વ પ્રથમ જન્મનીત્યર્થ આર્ષભઃ ઋષભદેવ પુત્રો ભરતો જડવિપ્રો જન્માન્તરે જડાશ્ચ વિપ્રઃ સન્ ભુવિ યથાઽવર્તત તથૈવ તૈઃ પરમ હંસૈઃ સાધુભિરિત્રલોકે વૃત્તયં વર્તિતવ્યમ્ ॥૧૯૬॥

અ.દી: અને પૂર્વે ઋષભ દેવ ભગવાનના પુત્ર ‘પૂર્વ જન્મનાં ઋષભદેવ ભગવાનના પુત્ર હતા અને ત્રીજા જન્મમાં જે બ્રાહ્મણના પુત્ર રૂપે પ્રગટ થયા હતા એવા’ જે ભરતજી તે જે તે પૃથ્વીને વિષે જડ બ્રાહ્મણ ‘ત્રીજા જન્મમાં બ્રાહ્મણના ઘરે પ્રગટ થયેલ એવા જડ વિપ્ર’ થકા જેમ વર્તતા હવા તેમજ પરમહંસ એવા જે અમારા સાધુ તેમણે વર્તવું. ‘આ લોકમાં વર્તવું. ॥૧૯૬॥

॥ શ્રી કૃષ્ણાય નમઃ ॥

॥ શ્રી કૃષ્ણાય નમો નમઃ ॥શ્રી ॥

શ્રી કૃષ્ણને માટે નમસ્કાર.

વર્ણિભિઃ સાધુભિશ્ચૈતૈર્વર્જનીયં પ્રયત્નતઃ ।

તામ્બૂલસ્યાહિફેનસ્ય તમાલાદેશ્ચ ભક્ષણમ્ ॥૧૯૭॥

શ્લોક-૧૯૭ :- અને નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચારીને એ સાધુ તેમણે તાંબૂલ તથા અફીણ તથા તમાકુ ઇત્યાદિનું ભક્ષણ તે જતને કરીને વર્જવું. ॥૧૯૭॥

અ.દી. બ્રહ્મચારિણાં સાધૂનાં ચ સાધારણ ધર્માનાહષડ્ભિઃ “વર્ણિભિરિતિ” વર્ણિભિર્બ્રહ્મચારિભિઃ તથૈતૈઃ સાધુભિશ્ચ તામ્બૂલસ્ય તતઃ તા અહિફેનં વિષવિશેષસ્તસ્ય ચ તમાલસ્તમાખૂ ઇતિ પ્રસિદ્ધૌષધિઃ સ આદિર્યસ્ય મહાજિહ્માદેર્માદિકવસ્તુનસ્તસ્ય ચ ભક્ષણં પ્રયત્નતો વર્જનીયં ન કર્તવ્યમ્ ॥૧૯૭॥

અ.દી:- ‘બ્રહ્મચારી અને સાધુઓના સાધારણ રીતે પાડવાના ધર્મો છ શ્લોકથી કહે છે’ અને નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચારીને એ સાધુ તેમણે તાંબુલ તથા અફીણ

‘વિષ વિશેષ’ તથા તમાકુ તથા માજમ (ભાંગના સત્ત્વને ચાસણીમાં નાંખી તેમાં બીજા વસાણા મેળવીને તૈયાર કરેલો કેફી પદાર્થ તે માજમ) ઘટ્યાદિનું ભક્ષણ તે જતને કરીને ‘પ્રયત્ને કરીને’ વર્જવું. ॥૧૯૭॥

સંસ્કારેષુ ન ભોક્તવ્યં ગર્ભાધાનમુખેષુ તૈઃ ।

પ્રેતશ્રાદ્ધેષુ સર્વેષુ શ્રાદ્ધે ચ દ્વાદશાહિકે ॥૧૯૮॥

અને તે નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચારીને સાધુ તેમણે ગર્ભધાન આદિક સંસ્કાર તેમને વિષે જમવું નહિ તથા એકાદશાહ પર્યંત જે પ્રેતશ્રાદ્ધ તેમને વિષે જમવું નહિ તથા દ્વાદશાહ શ્રાદ્ધને વિષે જમવું નહિ. ॥૧૯૮॥

અ.દી. “સંસ્કારેષ્વિતિ” તૈરુ ભયૈર્ગર્ભાધાનં મુખમાદિર્યેષાં તેષુ સંસ્કારેષુ કર્મસુ ન ભોક્તવ્યં તથા સર્વેષુ પ્રેત શ્રાદ્ધેષુ નવશ્રાદ્ધૈકાદશાહિક શ્રાદ્ધેષુ દ્વાદશાહિકે સપિણ્ડી કરણ શ્રાદ્ધે ચ ન ભોક્તવ્યમ્ ॥૧૯૮॥

અ.દી:- અને તે નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચારીને સાધુ તેમણે ગર્ભધાન આદિક ‘ગર્ભધાન પુંસવન’ સંસ્કાર તેમને વિષે જમવું નહિ તથા એકાદશાહ પર્યંત જે પ્રેતશ્રાદ્ધ ‘નવશ્રાદ્ધ, એકાદશ શ્રાદ્ધ, ઉન માસિક આદી પ્રેત શ્રાદ્ધ’ તેમને વિષે જમવું નહિ તથા દ્વાદશાહ ‘સપિંડીકરણ પર્યંત’ શ્રાદ્ધને વિષે, જમવું નહિ. ॥૧૯૮॥

દિવાસ્વાપો ન કર્તવ્યો રોગાદ્યાપદમન્તરા ।

ગ્રામ્યવાર્તા ન કાર્યા ચ ન શ્રવ્યા બુદ્ધિપૂર્વકમ્ ॥૧૯૯॥

અને રોગાદિક આપત્કાળ પડ્યા વિના દિવસે સૂવું નહિ અને ગ્રામ્યવાર્તા કરવી નહિ ને જાણીને સાંભળવી નહિ. ॥૧૯૯॥

અ.દી. “દિવાસ્વાપ ઇતિ” રોગો જ્વરાદિરાદિર્યસ્યાધ્વશ્રમાદેઃ સા
ચાસાવાપચ્ચતામન્તરાવિના દિવા દિવસે સ્વાપો નિદ્રા ન કર્તવ્યઃ ગ્રામ્યવાર્તા ભગવત્
સમ્બન્ધરહિતા ગોષ્ઠી ન કાર્યા બુદ્ધિ પૂર્વે ન શ્રવ્યા ચ ॥૧૯૯॥

અ.દી:- અને રોગાદિક આપટકાળ ‘જવર-તાવ આવે કે માર્ગમાં ચાલીને
થાક લાગ્યો હોય ઇત્યાદિ આપટકાળ’ પડ્યા વિના દિવસે સૂવું નહિ અને
ગ્રામ્યવાર્તા ‘ભગવાનના સંબંધરહિત વ્યવહારિક ગોષ્ઠી’ કરવી નહિ ને જાણીને
‘બુદ્ધિ પૂર્વક’ સાંભળવી નહિ. ॥૧૯૯॥

સ્વપ્નં ન તૈશ્ચ ચિદ્વાયાં વિના રોગાદિમાપદમ્ ।

નિશ્ચય વર્તિતવ્યં ચ સાધૂનામગ્રતઃ સદા ॥ ૨૦૦ ॥

અને તે નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચારીને સાધુ તેમણે રોગાદિક આપટકાળ પડ્યા
વિના ખાટલા ઉપર સૂવું નહિ અને સાધુની આગળ તો નિરંતર નિષ્કપટ પણે
વર્તવું. ॥૨૦૦॥

અ.દી. “સ્વપ્નમિતિ” તૈઃ રોગાદિમાપદં વિના ચિદ્વાયાં પર્યક્તેન સ્વપ્નં ન
શયિતવ્યમ્ રોગાદ્યાપદિ તુ ચિદ્વા શયેન ન દોષઃ તથા તૈઃ સાધૂનાં સ્વધર્મસ્થ
ભગવદ્ભક્તાનામગ્રતોઽગ્રે નિશ્ચય નિર્દભં યથા તથા વર્તિતવ્યમ્ ॥૨૦૦ ॥

અ.દી:- અને તે નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચારીને સાધુ તેમણે રોગાદિક આપટકાળ
પડ્યા વિના ખાટલા ઉપર ‘પલંગ ઉપર’ સૂવું નહિ ‘રોગાદિ આપટકાળ વિના
પલંગ પર સૂવુંએ દોષ છે પણ રોગાદિ આપટકાળમાં પલંગ પર સૂવામાં દોષ
નથી’ અને સાધુની આગળ તો ‘સ્વધર્મમાં રહેલા ભગવાનના ભક્તોની
આગળ’ નિરંતર નિષ્કપટપણે ‘નિર્દભંપણે’ વર્તવું. ॥૨૦૦॥

ગાલિદાનં તાડનં ચ કૃતં કુમતિભિર્જનૈઃ ।

ક્ષન્તવ્યમેવ સર્વેષાં ચિન્તનીયં હિતં ચ તૈઃ ॥૨૦૧॥

અને તે સાધુને બ્રહ્મચારી તેમણે કોઈક કુમતિવાળા દુષ્ટજન હોય ને તે પોતાને ગાળ દે અથવા મારે તો તે સહન જ કરવું પણ તેને સામી ગાળ ન દેવીને મારવો નહિ અને તેનું જેમ હિત થાય તેમજ મનમાં ચિંતવન કરવું પણ તેનું ભૂંડું થાય એવો તો સંકલ્પ પણ ન કરવા. ॥૨૦૧॥

અ.દી. “ગાલિદાનમિતિ” કુમતિભિર્દુષ્ટૈર્જનૈઃ કૃતં ગાલિદાનં તાડનં ચ તૈઃ ક્ષન્તવ્યમેવ ન તુ તદુપરિ ક્રોધઃ કર્તવ્યઃ સર્વેષાં જનનાં સ્વશત્રૂણામપીત્યર્થઃ હિતમેવ ચિન્તનીયમ્ ॥૨૦૧॥

અ.દી:- અને તે સાધુને બ્રહ્મચારી તેમણે કોઈક કુમતિવાળા દુષ્ટજન હોય ને તે પોતાને ગાળ દે અથવા મારે તો તે સહન જ કરવું પણ તેને સામી ગાળ ન દેવીને મારવો નહિ ‘તેના તે અપરાધને ક્ષમા કરવો અને કોંઈ કરી તેને સામી ગાળ ન દેવી અને મારવો નહિ’ અને તેનું જેમ હિત થાય તેમજ મનમાં ચિંતવન કરવું પણ તેનું ભૂંડું થાય એવો તો સંકલ્પ પણ ન કરવો ‘અર્થાત્ પોતાનો શત્રુપણ જો ગાળ દે કે મારે તો તે સહન જ કરવું અને તેનું પણ હિત થાય એવું ચિંતન કરવું’ ॥૨૦૧॥

દૂતકર્મ ન કર્તવ્યં પૈશુનં ચારકર્મ ચ ।

દેહેઽહન્તા ચ મમતા ન કાર્યા સ્વજનાદિષુ ॥ ૨૦૨ ॥

અને કોઈનું દૂતપણું ન કરવું તથા ચાડિયાપણું ન કરવું ને કોઈના ચાર ચક્ષુ ન થવું અને દેહને વિષે અહં બુદ્ધિ ન કરવી ને સ્વજનાદિકને વિષે મમતા ન કરવી (એવી રીતે સાધુના વિશેષ ધર્મ કહ્યા છે). ॥૨૦૨॥

અ.દી. “દૂત્યકર્મેતિ” તૈઃ દૂત્ય કર્મ ન કર્તવ્યમ્ તથા પૈશુનં કર્ણેજપત્વં
ચારાણાં કર્મ પરસ્થ્રાન્વેષણં તચ્ચ ન કર્તવ્યમ્ કિંચ, તૈર્દેહે સ્વશરીરેઽહંતા સ્વજનાદિષુ
મમતા ચ ન કાર્યા ॥૨૦૨॥

અ.દી:- અને કોઈનું દૂતપણું ન કરવું તથા ચાડિયાપણું ન કરવું ને
કોઈના ચાર ચક્ષુ ન થવું ‘અર્થાત્ એકબીજાની વાત જાનમાં કહેવારૂપ
ચાડિયાપણું ન કરવું અને બીજાના દોષનાં અન્વેષણ પરાયણ ન થવું’ અને
દેહને વિષે અહં બુદ્ધિ ન કરવી ને સ્વજનાદિકને વિષે મમતા ન કરવી. ॥૨૦૨॥

इति सङ्क्षेपतो धर्माः सर्वेषां लिखिता मया ।

साम्प्रदायिकग्रन्थेभ्यो ज्ञेय एषां तु विस्तरः ॥२०३॥

અને અમારા આશ્રિત એવા જે સત્સંગી બાઈ ભાઈ સર્વે તેમના જે
સામાન્ય ધર્મ અને વિશેષ ધર્મ તો જે તે સંક્ષેપે કરીને આવી રીતે અમે લખ્યા છે.
અને આધર્મનો જે વિસ્તાર તે તો અમારા સંપ્રદાયના જે ગ્રંથ તે થકી જાણવો.
॥૨૦૩॥

અ.દી. “उपसंहरतीतीति” इतीत्थं सर्वेषां मदाश्रितानां जनानां धर्मा मया संक्षेपतो
लिखिताः एषां धर्माणां विस्तरस्तु साम्प्रदायिक ग्रन्थेभ्यः उद्धवसम्प्रदाय इष्टत्वेन गृहीतेभ्यः
श्री वासुदेव माहात्म्यादिभ्यो ज्ञेय ॥२०३॥

અ.દી:- ‘હવે ઉપસંહાર કરે છે’ અને અમારા આશ્રિત એવા જે સત્સંગી
બાઈ ભાઈ સર્વે તેમના જે સામાન્ય ધર્મ અને વિશેષ ધર્મ તો જે તે સંક્ષેપે કરીને
આવી રીતે અમે લખ્યા છે અને આધર્મનો જે વિસ્તાર તે તો અમારા સંપ્રદાયના
જે ગ્રંથ ‘ઉદ્ધવ સંપ્રદાયમાં માન્યપણે સ્વીકારેલ એવાશ્રી શ્રી વાસુદેવ મહાત્મ્ય,
શ્રીમદ્ ભાગવત ઇત્યાદિ જે ગ્રંથ’ તે થકી જાણવો. ॥૨૦૩॥

સચ્છાસ્ત્રાણાં સમુદ્ધૃત્ય સર્વેષાં સારમાત્મના ।

પત્રીયં લિખિતા નૃણામભીષ્ટફલદાયિની ॥૨૦૪॥

અને સર્વે જે સચ્છાસ્ત્ર તેનો જે સાર તેને અમે અમારી બુદ્ધિએ કરીને ઉદ્ધારીને આ શિક્ષાપત્રી જે તે લખી છે, તે કેવી છે તો સર્વ મનુષ્યમાત્રને મનવાંછિત ફળની દેનારી છે. ॥૨૦૪॥

અ.દી. “સચ્છાસ્ત્રાણામિતિ” મયેત્યધ્યાહાર્યમ્ સર્વેષાં સચ્છાસ્ત્રાણાં વેદાદીનાં સારમાત્મના બુદ્ધ્યા સમુદ્ધૃત્ય બહિરાકૃષ્ય નૃણામનુષ્યાણામ ભીષ્ટ ફલદાયિની સ્વાભીષ્ટ પુરુષાર્થ પ્રાપ્તિકેયં પત્રી લિખિતાઽસ્તીતિ જ્ઞેયમિતિ શેષઃ ॥૨૦૪॥

અ.દી:- અને સર્વે જે સચ્છાસ્ત્ર ‘વેદાદિસચ્છાસ્ત્ર’ તેનો જે સાર તેને અમે અમારી બુદ્ધિએ કરીને ઉદ્ધારીને આ શિક્ષાપત્રી જે તે લખી છે, તે કેવી છે તો સર્વ મનુષ્યમાત્રને મનવાંછિત ‘પોતાને અભિષ્ટ’ ફળની દેનારી છે ‘અભિષ્ટ પુરુષાર્થની દેનારી છે એટલે માટે આ શિક્ષાપત્રી લખાય છે એમ જાણવું.’ ॥૨૦૪॥

इमामेव ततो नित्यमनुसृत्य ममाश्रितैः ।

यतात्मभिर्वर्तितव्यं न तु स्वैरं कदाचन ॥૨૦૫॥

અને હેતુ માટે અમારા આશ્રિત જે સર્વે સત્સંગી તેમણે સાવધાન પાળે કરીને નિત્ય પ્રત્યે આ શિક્ષાપત્રીને અનુસરીને જ વર્તવું પણ પોતાના મનને જાણે તો ક્યારેય ન વર્તવું. ॥૨૦૫॥

અ.દી. “इमामिति” ततो हेतोर्ममाश्रितैर्जनैर्यतात्मभिरप्रमत्तैः सद्भिरिमा पत्रीमेवानुसृत्य नित्यं वर्तितव्यम् स्वैरं स्वच्छन्दं यथा तथा तु कदाचन क्वापि न वर्तितव्यम् ॥૨૦૫॥

અ.દી:- અને હેતુ માટે અમારા આશ્રિત જે સર્વે સત્સંગી તેમણે સાવધાન પાળે કરીને ‘પ્રમાદી થયા વગર’ નિત્ય પ્રત્યે આ શિક્ષાપત્રીને અનુસરીને જ વર્તવું પણ પોતાના મનને જાણે તો ‘સ્વચ્છંદ રીતે તો’ ક્યારેય ન વર્તવું.
(શ્લોક-૨૦૫)

વર્તિષ્યન્તે ય ઇત્થં હિ પુરુષા યોષિતસ્તથા ।

તે ધર્માદિચતુર્વર્ગસિદ્ધિ પ્રાપ્સ્યન્તિ નિશ્ચિતમ્ ॥૨૦૬ ॥

અને જે અમારા આશ્રિત પુરુષને સ્ત્રીઓ તે જે તે આ શિક્ષાપત્રી પ્રમાણે વર્તશે તો તે ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ, એ ચાર પુરુષાર્થની સિદ્ધિને નિશ્ચે પામશે. ॥૨૦૬॥

અ.દી. “વર્તિષ્યન્તે ઇતિ” યે પુરુષાઃ તથા યાશ્ચ યોષિતઃ ઇત્થં શિક્ષાપત્ર્યનુસારેણ વર્તિષ્યન્તે ધર્માન્ પાલયિષ્યન્તિ તે સર્વે ધર્મઃ આદિર્યસ્ય સચાસૌ ચતુર્વર્ગઃ પુરુષાર્થ ચતુષ્ટયં ચ તસ્યસિદ્ધિં ફલમ્ ધર્મસિદ્ધિમર્થસિદ્ધિં કામસિદ્ધિં મોક્ષસિદ્ધિં ચ નિશ્ચિતં પ્રાપ્સ્યન્તિ યદ્યત્સ્વાભીષ્ટં તત્તલ્લપ્સ્યન્તે ઇત્યર્થઃ ॥૨૦૬ ॥

અ.દી:- અને જે અમારા આશ્રિત પુરુષને સ્ત્રીઓ તે જે તે આ શિક્ષાપત્રી પ્રમાણે વર્તશે. ‘આ શિક્ષાપત્રીમાં કહેલ ધર્મ પ્રમાણે વર્તશે’ તો તે ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ, એ ચાર પુરુષાર્થની સિદ્ધિ નિશ્ચે પામશે ‘અર્થાત્ પોતાને જે અષ્ટિની ઈચ્છા હશે તે નિશ્ચે પામશે.’ ॥૨૦૬॥

નેત્થં ય આચરિષ્યન્તિ તે ત્વસ્મત્સમ્પ્રદાયતઃ ।

બહિર્ભૂતા ઇતિ જ્ઞેયં સ્ત્રીપુંસૈઃ સામ્પ્રદાયિકૈઃ ॥૨૦૭ ॥

શ્લોક-૨૦૭:- અને જે બાઈ ભાઈ આ શિક્ષાપત્રી પ્રમાણે નહિ વર્તે તે તો અમારા સંપ્રદાય થકી બહાર છે એમ અમારા સંપ્રદાયવાળા સ્ત્રી પુરુષ તેમણે જાણવું. ॥૨૦૭॥

અ.દી. નેતિ યે ત્વિર્થનાચરિષ્યન્તિ તે ત્વસ્માકં સમ્પ્રદાય ઉદ્ભવાખ્યસ્તસ્માત્ બહિર્ભૂતા બહિષ્કૃતા ઇતિ સમ્પ્રદાયિકૈરસ્મત્સમ્પ્રદાયસ્થૈઃ સ્ત્રી પુંસૈઃ સ્ત્રીભિઃ પુંભિશ્ચ જ્ઞેયમ્ ॥૨૦૭॥

અ.દી:- અને જે બાઈ ભાઈ આ શિક્ષાપત્રી પ્રમાણે નહિ વર્તે તે તો અમારા સંપ્રદાય થકી ‘ઉદ્ધવ સંપ્રદાય થકી’ બહાર છે એમ અમારા સંપ્રદાયવાળા સ્ત્રી પુરુષ તેમણે જાણવું. ॥૨૦૭॥

શિક્ષાપત્ર્યાઃ પ્રતિદિનં પાઠોઽસ્યા મદુપાશ્રિતૈઃ ।

કર્તવ્યો ઽનક્ષરજ્ઞૈસ્તુ શ્રવણં કાર્યમાદરાત્ ॥૨૦૮॥

અને અમારા જે આશ્રિત સત્સંગી તેમણે આ શિક્ષાપત્રીનો નિત્યપ્રત્યે પાઠ કરવો અને જેને ભણતાં આવડતું ન હોય તેમણે તો આદર થકી આ શિક્ષાપત્રીનું શ્રવણ કરવું. ॥૨૦૮॥

અ.દી. શિક્ષાપત્ર્યા ઇતિ અસ્યાઃ શિક્ષ્યાપત્ર્યાઃ પ્રતિદિનં પાઠો નિયમેન પઠનં મદુપાશ્રિતૈસ્ત્રૈઃ ત્રૈવર્ણિકજનૈઃ કર્તવ્યઃ તત્રાપ્યનક્ષરજ્ઞૈઃ સ્પષ્ટ વર્ણોચ્ચારણાનભિજ્ઞૈસ્તુ શબ્દાત્ પાઠાનધિકારિભિઃ શૂદ્રશ્ચ ચ આદરાત્ પ્રીત્યાઽસ્યાઃ શ્રવણં કાર્યમ્ ॥૨૦૮॥

અ.દી:- અને અમારા જે આશ્રિત સત્સંગી ‘બ્રાહ્મણ ક્ષત્રિય અને વૈશ્ય’ તેમણે આ શિક્ષાપત્રીનો નિત્યપ્રત્યે પાઠ ‘નિયમથી પાઠ’ કરવો અને જેને ભણતાં આવડતું ન હોય ‘જેને સ્પષ્ટ વર્ણમાં ઉચ્ચારણ કરતા ન આવડતુ હોય

તથા જેને શિક્ષાપત્રીનો પાઠ કરવાનો અધિકાર નથી એવા ચતુર્થવર્ણનાશુદ્ર કે અત્યંચ કે વર્ણબાહ્ય હોય' તેમણે તો આદર થકી આ શિક્ષાપત્રનું શ્રવણ કરવું.

॥૨૦૮॥

વક્ત્રભાવે તુ પૂજૈવ કાર્યાઽસ્યાઃ પ્રતિવાસરમ્ ।

મદ્રપમિતિ મદ્વાણી માન્યેયં પરમાદરાત્ ॥ ૨૦૯ ॥

અને આ શિક્ષાપત્રીને વાંચી સંભળાવે એવો કોઈ ન હોય ત્યારે તો નિત્ય પ્રત્યે આ શિક્ષાપત્રીની પૂજા કરવી અને આ જે અમારી વાણી તે અમારું સ્વરૂપ છે એ રીતે પરમ આદર થકી માનવી ॥૨૦૯॥

અ.દી. “વક્ત્રભાવ ઇતિ” વક્ત્રભાવે વાચકાલાભે તુ પ્રતિવાસરં પ્રતિદિનમ્ અસ્યાઃ પૂજૈવ કાર્યા ઇયં મદ્વાણી મદ્રૂપમસ્તીતિ હેતોઃ પરમાદરાત્ માન્યા માનનીયા ॥૨૦૯ ॥

અ.દી:- અને આ શિક્ષાપત્રીને વાંચી સંભળાવે એવો કોઈ ન હોય ત્યારે તો નિત્ય પ્રત્યે આ શિક્ષાપત્રીની ‘પ્રતિદિન આ શિક્ષાપત્રીની’ પૂજા કરવી અને આ જે અમારી વાણી તે અમારું સ્વરૂપ છે એ રીતે પરમ આદર થકી માનવી. ॥૨૦૯॥

યુક્તાય સમ્પદા દૈવ્યા દાતવ્યેયં તુ પત્રિકા ।

ધ્યાય આસુર્યા સમ્પદાઽઽઢ્યાય પુંસે દેયા ન કર્હિચિત્ ॥૨૧૦ ॥

અને આ જે અમારી શિક્ષાપત્રી તે જે તે દેવી સંપદાએ કરીને યુક્ત એવો જે જન હોય તેને આપવી અને જે જન આસુરી સંપદાએ કરીને યુક્ત હોય તેને તો કયાદેય ન આપવી. ॥૨૧૦॥

અ.દી. “યુક્તાયેતિ” ઇયં પત્રિકા તુ દૈવ્યા અભયદાનાદિ લક્ષણયા સમ્પદા યુક્તાય પુંસે દાતવ્યા આસુર્યા દંભાદિ લક્ષણયા સમ્પદાઽઽઘ્યાય પુંસે તુ કર્હિચિત્ ક્વાપિ ન દેયા ॥૨૧૦ ॥

અ.દી:- અને આ જે અમારી શિક્ષાપત્રી તે જે તે દૈવી સંપદાએ કરીને યુક્ત ‘અભયદાનાદિ ગુણોથી યુક્ત’ એવો જે જન હોય તેને આપવી અને જે જન આસુરી સંપદાએ ‘દંભાદિ દુર્ગુણોએ’ કરીને યુક્ત હોય તેને તો ક્યારેય ન આપવી. ॥૨૧૦॥

વિક્રમાર્કશક સ્યાબ્દે નેત્રાષ્ટવસુભૂમિતે ।

વસન્તાદ્યદિને શિક્ષાપત્રીયં લિખિતા શુભા ॥૨૧૧ ॥

અને સવંત ૧૮૮૨ અટારસો વ્યાસીના મહાશુદી પંચમીને દિવસે આ શિક્ષાપત્રી અમે લખી છે તે પરમ કલ્યાણકારી છે.

અ.દી. “વિક્રમેતિ” વિક્રમાર્કો વિક્રમાદિત્યનામાચક્રવર્તી રાજા તસ્ય શકસ્તસ્ય નેત્રાષ્ટ વસુભૂમિ તે નેત્રે ઇતિ દ્વે અષ્ટ વસવ ઇત્યષ્ટ ભૂરિત્યેકઃ ઇષાં દ્વંદ્વોઽઙ્કનાં વામતો ગતિઃ તાભિર્મિતે પરિમિતે અષ્ટાદશશતાધિક દ્વયશી તિતમે ઇત્યર્થઃ અબ્દે વર્તમાને વર્ષે વસંતસ્ય ઋતુ રાઘદિનં માઘશુક્લ પંચમી તસ્મિન્ શુભા સર્વજન હિતાવહેયં શિક્ષાપત્રી લિખિતેતિ ॥૨૧૧ ॥

અ.દી: અને સવંત ‘વિક્રમાદિત્ય નામના રાજાના નામ પરથી જે સવંતનો પ્રારંભ થયો છે એવી વિક્રમ સંવત’ ૧૮૮૨ ‘નેત્ર-૨, ૮-મોઅંક, વસુ-૮, ભૂમિ-૧ એમ અંકને વામ ભાગથી ગણતા ૧૮૮૨’ મહાશુદી પંચમી વસંતપંચમી ‘વસંત એ એક પ્રકારનો રાગ છે તે રાગને ગાવાને યોગ્ય જે સમય તેને લક્ષણથી

અહીં વસંત શબ્દથી કહ્યું છે તે વસંતનો પ્રથમ દિવસ એટલે વસંત પંચમી' ને દિવસે આ શિક્ષાપત્રી અમે લખી છે તે પરમ કલ્યાણકારી છે. ॥૨૧૧॥

નિજાશ્રિતાનાં સકલાર્તિહન્તા સધર્મભક્તેરવનં વિધાતા ।

દાતા સુખાનાં મનસેપ્સિતાનાં તનોતુ કૃષ્ણોઽખિલમઙ્ગલં નઃ ॥૨૧૨॥

॥ ઇતિ શ્રીસહજાનન્દસ્વામિલિખિતા શિક્ષાપત્રી સમાપ્તા ॥

અને પોતાના આશ્રિત જે ભક્તજન તેમની જે સમગ્ર પીડા તેના નાશ કરનારા એવાને ધર્મ સહિત જે ભક્તિ તેની રક્ષાના કરનારા એવાને પોતાના ભક્ત જનને મનોવાંછિતસુખ ના આપનારા એવા જે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન તે જે અમારા સમગ્ર મંગળને વિસ્તારો. ॥૨૧૨॥

આ પ્રમાણે શ્રી સહજાનંદ સ્વામિ દ્વારા લખાયેલિ શિક્ષાપત્રી સમાપ્ત થાય છે.

અ.દી. પત્રિકા રક્ષાર્થ સમાપ્તૌ મંગલમાચરતિ “નિજેતિ” નિજસ્ય સ્વસ્યાશ્રિતા ભક્તાસ્તેષાં સકલાશ્વતા આર્તયઃ સાંસારિક દુઃખાનિ ચ તાસાં હન્તા નિવારણ સમર્થઃ ધર્મેણ સહિતા સધર્મા સાચાશૌ ભક્તિશ્ચ તસ્યા અવનં રક્ષણં વિધાતા કર્તા તથા મનસેપ્સિતાનાં વાંછિતાનાં સુખાનાં દાતા કૃષ્ણો નોઽસ્માકમખિલ મઙ્ગલં સર્વ મંગલં તનોતુ વિસ્તારયતુ ॥૨૧૨॥

અ.દી: આ શિક્ષાપત્રીની રક્ષાર્થે તેની સમાપ્તિમા 'પણ મંગલાચરણ કરે છે'— અને પોતાના આશ્રિત જે ભક્તજન તેમની સમગ્ર પીડા તેના નાશ કરનારા 'સાંસારિક દુઃખ તેના નિવારણમાં સમર્થ' એવાને ધર્મ સહિત જે ભક્તિ તેની રક્ષાના કરનારા એવાને પોતાના ભક્ત જનને મનોવાંછિતસુખ ના

આપનારા એવા જે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન તે જે અમારા સમગ્ર મંગળને વિસ્તારો.

॥૨૧૨॥

શિક્ષાપત્ર્યારચિતયાઽનયા સંક્ષિપ્ત ટીકયા ।

પ્રીયતાં લેખક સ્તસ્યાઃ સ્વામી મે ધર્મનંદનઃ ॥ ૧ ॥

જે ધર્મનંદન ભગવાન સ્વામિનારાયણે પોતાના આશ્રિતો માટે શિક્ષાપત્રી રચી તે શિક્ષાપત્રી પર તેઓની પ્રસન્નતા અર્થે મારા વડે (શતાનંદમુનિ વડે) સંક્ષિપ્તમાં આ અન્વયદીપિકાટીકા રચાય. (શ્લોક-૧)

ધર્મોપદેષ્ટા ભુવિ ધર્મ પોષ્ટા ધર્મપ્રિયો ધર્મ ધુરંધરશ્ચ ।

ધર્મારિવિદ્રાવણનામ ધેયો ધર્મચ્યુતે રક્ષતુ ધર્મસુનુઃ ॥૨ ॥

આ ઘરાતલ પર ધર્મના ઉપદેષ્ટા, ધર્મપોષક, જેને કેવલ ભાગવત ધર્મજ પ્રિય છે, જે ધર્મની ધુરાને ધારનાર છે, જેના કેવલ નામના ઉચ્ચારણથી અધર્મ પલાયન થઈ જાય છે એવા ભક્તિધર્મના પુત્ર ભગવાન શ્રીહરિ કદાચ અમારાથી જાણે અજાણે ધર્મ લોપ થઈ ગયો હોય તો તેનાથી અમારૂં રક્ષણ કરે. ॥શ્લોક-૨॥

इति श्रीमदुद्धव सम्प्रदायाचार्य श्री सहजानन्द स्वामि शिष्य शतानंदमुनि विरचिता
अन्वयदीपिकारव्या शिक्ષापत्री टीका सम्पूर्णा ॥ આ પ્રમાણે ઉદ્ધવ સમ્પ્રદાય
આચાર્યશ્રી સહજાનંદ સ્વામિ શિષ્ય શતાનંદમુનિ વિરચિત અન્વય દીપિકા
નામની શિક્ષાપત્રી ટીકા સંપૂર્ણ.